

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Helsingør
Stift

HELSINGØR STIFT

HELSINGØR STIFT

1. januar 1961 - 31. december 1970

HELLERUP 1971

RUD. PALLESEN A/s
3400 HILLERØD

INDHOLD

Danmarks yngste stift	7
Helsingør stifts forhistorie	25
Sct. Olai kirke	32
Tre nye orgler	39
10 års kirkebyggeri	50
Gudstjenesten – det kontinuerlige eksperiment	61
Kristendomsundervisningen i et tidehvert	72
Kirken og ungdommen	85

FORORD

Helsingør stiftsfond besluttede i 1970, at man i anledning af stiftets 10 års jubilæum ville foranledige udgivet og yde tilskud til en stiftsbog. Et udvalg nedsattes med biskop J. B. Leer Andersen, slotspræst Jon Iuul, domprovst S. Nepper-Christensen, museumsdirektør Henning Henningsen, generalsekretær Gunnar Hermansen og redaktør Jens Ravn Olesen som medlemmer. Udvalget har tilrettelagt stiftsbogens linie, medens den redaktionelle udformning og tilrettelæggelse skyldes redaktør Jens Ravn Olesen.

Meget er sket i de 10 år, siden Helsingør stift fra 1. januar 1961 udskiltes som et nyt stift. Det stod fra starten klart, at stiftsbogen ikke skulle være en jubilæumsbog, men foruden et naturligt tilbageblik over de 10 år også se fremad. Redaktionsudvalget besluttede derfor at bede nogle af de, der i vort stift beskæftiger sig med kirkens og tidens problemer, om at medvirke, således at sidste del af bogen fremtræder som indlæg i den aktuelle debat omkring nogle brændende problemer i tiden.

J. B. Leer Andersen

Danmarks yngste stift

1. januar 1961 – 31. december 1970

af biskop J. B. Leer Andersen

Helsingør stift, Danmarks tiende, blev oprettet ved lov nr. 233 af 10. juni 1960 om deling af Københavns stift og oprettelse af et nyt bispeembede. Ved kgl. resolution af 3. oktober samme år blev loven sat i kraft med virkning fra 1. januar 1961. Om forhistorien berettes andetsteds i bogen.

Skt. Olai kirke i Helsingør blev udset til det nye stifts domkirke, og blev ved en festgudstjeneste den 15. januar 1961 – under stor deltagelse af stiftets præster og menighedsrådsmedlemmer og i overværelse af kongefamilien, kirkeministeren, stiftets amtmænd, byens styre, landets biskopper og biskoppen fra Lund – taget i brug som domkirke.

Til Helsingør stift blev følgende områder henlagt: Københavns nordvestre provsti og Bispebjerg provsti, tilsammen omfattende 15 sogne, alle beliggende indenfor Københavns kommunes grænser. Desuden Sokkelund herreds østre og Sokkelund herreds vestre provsti (bortset fra enkelte sogne på det sydlige Amager, som forblev under Københavns stift). Endvidere Smørum herreds provsti, Horns m. fl. herreders provsti, Holbo-Strø herreders provsti og det tidligere Lynge-Kronborg herreders provsti, der ved stiftets oprettelse blev delt i to, en sydlig del med navnet Fredensborg provsti og en nordlig under navnet Helsingør købstads provsti. Stiftet kom således til at omfatte ni provstier, to beliggende indenfor Københavns kommunes grænser, medens den øvrige syv dækker

det område, der udgør Københavns amtsrådskreds og Frederiksborg amt.

Kommunalreformen af 1970 har her, som andre steder, medført visse ændringer i den kirkelige sogneinddeling, herunder også visse ændringer i provstiernes grænser og navne, men herom senere.

Befolkningstilvæksten

Indenfor stiftets grænser boede ved oprettelsen ca. 795.000 mennesker. Der var 196 præster og 152 kirker, hvoraf dog ca. 20 var midlertidige, d.v.s. barakker, lokaler på skoler eller lignende indrettet til midlertidigt brug.

Københavns omegn og Nordsjælland er utvivlsomt det område i vort land, hvor den stærkeste befolkningstilvækst finder sted, og stiftets folketal er da også i ti-året 1961 til 1971 vokset med ca. 200.000 til omkring 980.000. Med den gennemsnitlige tilvækst på ca. 20.000 årligt vil indbyggertallet i nær fremtid passere 1 million.

I samme tidsrum er præsteembedernes antal øget til 219 og kirkernes til 168, hvoraf dog fire er institutionskirker (hospitals- og fængselskirker uden tilhørende sogn) og 11 stadig midlertidige kirker. Mange nye kirkeopgaver er under projektering eller grunde til kirker er afsat i de stadig voksende områders byplaner. Ifølge de foreliggende prognoser kan det – under forudsætning af at stiftsgrænsen bevares uændret – forventes at folketallet omkring år 1980 vil udgøre 1.200.000 og ved århundredskiftet formentlig 1.650.000 eller muligvis 1.800.000.

At skabe rimelige rammer om kirkeligt arbejde i disse stærkt voksende områder, har derfor også været en hovedopgave i de forløbne år og vil fortsat være det i de kommende.

At byer og områder vokser, er ikke nogen ny foreteelse, og dog er den store befolkningsforskydning og befolkningstilvækst, der opleves i disse år – som så meget andet – noget nyt

i vor historie. Her er ikke som tidligere tale om en rolig organisk vækst, hvor familie efter familie føjes ind i et allerede bestående menneskeligt og kirkeligt fællesskab. Store områder opkøbes, nye bysamfund med alle dertil hørende funktioner og institutioner planlægges og opføres under ét. Hundreder, undertiden flere tusinde lejligheder bliver klar til indflytning næsten samtidigt. Et par eksempler kan belyse udviklingen. I Smørum herreds provsti boede i 1940 33.000 mennesker. Ved nytårstid 1971 ca. 200.000, et tal, der efter prognoserne inden 1980 vil vokse til over 300.000. De gamle middelalderkirker i området betjener nu sogne, der mange steder har et indbyggertal på mere end det ti-dobbelte af det, de oprindeligt var beregnet for, og ingen af disse rummer de faciliteter, konfirmandstuer og andre mødelokaler, som må anses for nødvendige for det kirkelige arbejde i store bysogne. To nye kirker er rejst i provstiet, i Glostrup og i Brøndbyøster, fire midlertidige kirker er opført, og et skolelokale er stillet til rådighed for gudstjenester i Albertslund, men kirkebyggeriet har langtfra kunnet holde trit med den vældige udvikling i dette område. I Køge bugt området er et byområde med 150.000 indbyggere planlagt. Det er ikke fjerne fremtidsudsigter, der foreligger fuldt udarbejdede dispositionsplaner med S-tog, seksbanet motorvej, veje, skoler, hospitaler, børnehaver, vuggestuer, parkanlæg, kunstige badestrande, industriområder, benzintanke, parcelhuse, rækkehuse og etagebyggeri. Arbejdet er i dag i fuld gang, og planen tænkes gennemført inden 1980. Halvdelen af disse 150.000 mennesker vil komme til at bo i Helsingør stift og halvdelen i Roskilde stift. Et underudvalg – under det store Køge bugt-udvalg – hvor også de to stifters biskopper havde sæde, fik i 1966 til opgave at stille forslag om placeringen af kirker og kirkegårde i dette område. I samråd med boligministeriets kommitterede i byplansager og ved forhandlinger med samtlige borgmestre, sogne og menighedsråd i området har et omfattende planlægningsarbejde fundet sted, og planerne er godkendt af

Køge bugt-udvalget. I betragtning af, at der i området agtes opført en skole pr. 4000 indbyggere, har man ved planlægningen sigtet mod sogne på 8.000 indbyggere, svarende til to skoledistrikter, hvilket vil give et rimeligt arbejdsområde for to præster og et overkommeligt antal konfirmander til hver, efter beregningerne ca. 80.

Også adskillige andre steder i stiftet, hvor en hastig udvikling er i gang, har der i de senere år været ført forhandlinger med de kommunale myndigheder i byplanerne. I Høje Tåstrup kommune f. eks., hvor en befolkningstilvækst på ca. 30.000 kan forventes i de kommende år. I Ølstykke, der indtil for få år siden var et fredeligt landsogn på 1.200 indbyggere, men snart vil være en by på 25.000. I Farum, Herstederne, Egebæksvang, Hørsholm og andre steder, for ikke at tale om den voldsomme tilvækst i Ballerup-Måløv kommune. Et af kommunens sogne, Ballerup sogn, har nu 32.000 indbyggere og er i stadig vækst. Rejsningen af to små »vandrekirker« i sognet i sommeren 1970 har dog midlertidigt aflastet situationen her noget.

Det vil føre for vidt at gå yderligere i detaljer med de mange problemer, befolkningstilvæksten rejser, men de bør nævnes her, da de i høj grad er et træk i billedet af Helsingør stift. Vi skylder skolerne i disse udviklingsområder megen tak for den beredvillighed, hvormed de gang på gang ofte i årevis har stillet skolelokaler til rådighed for konfirmandundervisning og aulaer, biblioteker eller gymnastiksale til afholdelse af regelmæssige søndagsgudstjenester. Det hænder dog, at udviklingen foregår i et så forceret tempo, at ikke blot de gamle kirkelige rammer sprænges, men også skolerne overbelastes, og de midlertidige løsninger løbes over ende. Et enkelt sted har konfirmandundervisningen således i en periode måttet henlægges til en biograf klokken syv om morgenen i mangel på anden mulighed. Planlægningsarbejdet med henblik på en rimelig tilpasning af de folkekirkelige rammer til befolkningstilvæksten stiller betydelige krav til menigheds-

rådene. 1966-loven om kirkebyggeri lægger som bekendt i højere grad end tidligere love initiativet til og ansvaret for kirkebyggeriet hen til menighedsrådene. Det er derfor af stor betydning, at disse nøje følger udviklingen i sogn og kommune og på et så tidligt tidspunkt som muligt søger kontakt med de kommunale myndigheder, for at sikre sig at der ved dispositionsplanernes udarbejdelse tages rimeligt hensyn til eventuelle fremtidige kirkers placering.

Jeg kan tilføje, at vi hidindtil kun har haft grund til at glæde os, såvel over menighedsrådenes årvågenhed som over den positive indstilling, man så godt som overalt har mødt hos de kommunale myndigheder overfor dette planlægningsarbejde.

Nyopførte kirker

I det forløbne ti-år er 24 kirker blevet rejst i stiftet. Heraf er de fire dog midlertidige, såkaldte »vandrekirker« d.v.s. små trækirker bygget af elementer der – når den endelige kirke rejses – forholdsvis let kan flyttes andetsteds hen, hvor behov for en midlertidig kirke måtte foreligge.

I 1961 indviedes: Dyssegårdskirken, Emdrup kirke, Hendriksholm kirke (Rødovre). I 1962: Præstevang kirke (Hillerød), Bellahøj kirke, Stengårdskirken (Gladsaxe). I 1963: Utterslev kirke og 1. etape af Bistrup kirke (Birkerød). I 1964: Avedøre vandrekirke. I 1966: 1. etape af Præstebo kirke (Herlev), Vestervang kirke (Helsingør), Nygårdskirken (Brøndbyøster) og Sorgenfri kirke. I 1967: Bistrup kirke, 2. etape, Brøndbystrand vandrekirke og Haraldskirken (Gladsaxe). I 1968: Strandmarkskirken (Hvidovre), Søborgmagle kirke (Søborg), Buddinge kirke. I 1969: Lindehøj kirke (Herlev) og Præstebro kirke, 2. etape (Herlev). I 1970: Islev kirke (Rødovre), Østervang kirke (Glostrup), Tagensbo kirke (København), Hedeparken vandrekirke (Ballerup) og Grantofte vandrekirke (Ballerup).

For tiden er to kirker under opførelse, en i Skovlunde og en i Lille Værløse.

Tre af de ovennævnte kirker er helt eller delvis rejst af sognets egne folk, som i fritiden gratis har stillet deres tid og arbejdskraft til rådighed for gennemførelsen af disse byggeopgaver.

Da mangelen på arbejdskraft i 1962 medførte byggestop for offentligt byggeri, just som opførelsen af Bistrup kirke skulle påbegyndes, opfordrede sognepræsten, J. Schwarz-Nielsen, sognets beboere til selv at bygge kirken, ca. hundrede meldte sig til tjeneste. Da første etape af byggeriet, menighedslokalerne, efter et års forløb stod færdige og blev indviet som midlertidig kirke, havde opgaven i den grad fanget arbejdsholdets interesse, at de besluttede at gå videre med opførelsen af selve kirkebygningen. Efter yderligere fire års udholdende arbejde stod kirken med sit 21 meter høje tårn færdig, rejst af sognets egne beboere. Det gode eksempel smittede og gav inspiration til andre. I Søborgmagle tog sognets egne folk fat på rejsningen af kirken og ligeledes i Lindehøj, hvor projektet på forhånd var udarbejdet med selvbyggervirksomhed for øje. Når man en vinter- eller sommeraften stod på disse byggepladser og så sognets folk i gang med rejsningen af deres Gudshus, gik tankerne uvilkårligt 7-800 år tilbage til den store kirkebygningsperiode i middelalderen, hvor det, som skildret i Martin A. Hansens beretning om »Stenhuggeren« også var sognets egne folk, der bar sten til sognets kirke. Ved selvbyggervirksomheden er sognefolkets ønske om og vilje til at få en kirke manifesteret på en ny og særdeles håndgribelig måde, og der kan næppe herske tvivl om, at det arbejdsfællesskab, der er skabt om kirkens rejsning har været af betydning også for det videre arbejde i sognet. Tanken om selvbyggeri, hvor det er muligt, bør derfor heller ikke for de kommende kirkers vedkommende skrinlægges, selv om kirkebyggeriet med loven fra 1966 har fået økonomisk blidere kår.

Kirkebyggeriet og folkekirken

Den store befolkningstilvækst taget i betragtning skulle nødvendigheden af opførelsen af nye kirker synes indlysende. Ikke desto mindre har kirkebyggeriet gentagne gange mødt kritik. Dette er ikke noget nyt, og jeg skal ikke her gå nærmere ind på de indvendinger, der sædvanligvis fremføres, men blot anføre een ting. Gudstjenester kan holdes i et snedkerværksted, nadver uddeles i en spisestue og dåb, om så skal være, forrettes ved en bæk i skoven. Kristi kirke dør ikke, fordi der ikke bygges kirker. Den vil i dag som på Ny Testamente's tid kunne leve som husmenigheder. Men det er tvivlsomt, om den ret længe vil kunne bestå som folkekirke under sådanne vilkår. Også vor kirkes skæbne som folkekirke ligger nogle af os på sinde. »Meningen med den danske folkekirke,« udtalte biskop P. C. Kierkegaard i slutningen af forrige århundrede i folketinget, »er, at der hele landet igennem fra Skagen til den sydlige spids af Bornholm ikke skal kunne fødes eller opvokse noget menneske, uden at han føler sig omgivet af et tilbud – ikke en tvang, men et tilbud – af kristen tro og trøst. Der skal ikke være et næs så fjernt og øde, at der jo er en mand i nærheden, hvis strenge pligt det er, om der kommer bud ved dag eller nat, at forlade sit hjem og drage ud for at trøste den syge og døende eller døbe det spæde barn.«

Sognet skulle have sin præst, ikke alene som menighedens tjener i kirken om søndagen og ved livets særlige begivenheder, man må også kunne møde ham som menneske, som præst og fortrolig i hverdagen. Derfor inddelte vore fædre for århundreder siden landet i overkommelige sogne, og derfor er det også i dag en væsentlig folkekirkelig opgave at dele voksende sogne, afgrænse rimelige arbejdsområder og rejse de fornødne kirker, med de for kirkeligt arbejde i bysognene nødvendige lokaler til konfirmandundervisning m. v. Ikke luksusbyggeri, ikke pralende eller forlorne statussymboler, men gode jævne, gedigne huse tjenlige til deres formål.

Om det kirkebyggeri, som Københavns kirkefond tog op i København, da befolkningstilvæksten i slutningen af forrige århundrede satte ind her, skriver Hal Koch i »Danmarks Kirke gennem tiderne«: »Opførelse af de mange små kirker, som blev påbegyndt med tanken om, at den danske kirke var på vej til frikirken, er blevet den betydningsfuldeste støtte folkekirken overhovedet har fået. Gennem det gudstjeneste- og menighedsliv, der her voksede frem, blev kirke og kristendom bragt ind i den jævne københavnerbefolknings tilværelse.«

Jeg tror, at denne høje vurdering af kirkebyggeriet og sognedelingers betydning for folkekirken beståen, stadig står ved magt.

Kirkerestaureringer

Adskillige af stiftets kirker har i det forløbne ti-år været genstand for omfattende restaureringsarbejder. Hvert enkelt af disse arbejder, som er udført med kyndige arkitekters og Nationalmuseets bistand, kunne fortjene særskilt omtale. Interessante fund er i flere tilfælde gjort i de gamle kirker og bragt frem i dagens lys. Også ny kunst har fundet plads i de gamle kirker. Her må vi imidlertid af pladshensyn begrænse os til en kort oversigt over de restaurerede kirker. 1961: Tjæreby, Mårum, Sigerslevvester. 1962: Herlev. 1963: Karlebo, Gilleleje, Lille Lyngby, Lyngø. 1965: Jægersborg, Skovshoved. 1966: Grønholt, Græse. 1967: Blistrup. 1968: Humlebæk, Annisse. 1969: Måløv. 1970: Vejby, Nivå, Valby.

Landemoder

Ordinært landemode, der består af biskoppen, stiftamtmanden og stiftets provster, skal i henhold til Chr. V's danske lov

afholdes i alle stifter én gang årligt. Landemodet indledes med en gudstjeneste i stiftets domkirke, hvor biskoppen indsetter (creerer) de i årets løb beskikkede provster i deres embede. I de efterfølgende forhandlinger fremlægges en oversigt over de i det forløbne år fremkomne love, anordninger og ministerielle skrivelser m. v. som vedrører stiftet. Derefter drøfter landemodet kirkelige anliggender, som forelægges af biskoppen eller bringes på bane af de enkelte medlemmer. Der kan også af kirkeministeriet rejses spørgsmål, som ønskes drøftet på landemodet. Datoen for afholdelsen af det ordinære landemøde fastsættes for hvert stifts vedkommende ved kgl. resolution og er for Helsingør stifts vedkommende fastlagt til den første onsdag i oktober. Ved et provstemøde kort efter stiftets oprettelse vedtoges det at afholde stiftets første landemøde – og under forudsætning af god tilslutning eventuelt også de følgende – som såkaldt udvidet landemøde, hvilket vil sige, at foruden provsterne også stiftets præster og menighedsrådsmedlemmer indbydes til at deltage. Ved således at give præster og menighedsrådsmedlemmer fra alle egne af stiftet en naturlig anledning til at mødes, håbede man at kunne bidrage til skabelsen af fællesskabsfølelse i det nye stift, der unægteligt, som konglomerat af gamle landsogne, sommerhusområder, købstadssogne og stærkt voksende by- og omegnssogne, udgør et i kirkelig henseende meget uhomogent område med vidt forskellige arbejdsvilkår og kirkelige problemer. Den gode tilslutning fra præster og menighedsrådsmedlemmer tilskyndede til fortsættelse, og det er nu blevet fast tradition at afholde stiftets landemoder som udvidede landemoder, og der er næppe tvivl om, at samværet på landemodedagen – hvori gennemsnitlig 4–500 har deltaget – har bidraget til at styrke stiftsbevidstheden. Biskoppen har her hvert år haft lejlighed til at orientere en videre kreds om stiftets forhold, ligesom også foredrag om aktuelle fælleskirkelige spørgsmål er indgået som et fast led i programmet.

Da mange menighedsrådsmedlemmer gav udtryk for beklagelse over, at de, grundet på at landemodet afholdtes på en hverdag, var udelukkede fra at deltage, besluttedes det på landemodet i 1967 så vidt muligt en gang indenfor hver menighedsrådsperiode på en helligdag at lade afholde en »Stiftsdag« for præster, menighedsrådsmedlemmer og kirkelige medarbejdere. Den første stiftsdag afholdtes søndag den 5. maj 1968 med ca. 700 deltagere. Den næste agtes afholdt i maj 1971.

Kursus for præster m. v.

En faktor, der ligesom landemoderne utvivlsomt har bidraget til styrkelse af enhedsfornemmelse i det ny stift er de årlige to-dages kurser for præster, der siden 1963 har været afholdt på Hellebæk badehotel.

Det første af disse kom i stand på foranledning af et konvent af yngre præster i stiftet, der ønskede lejlighed til med en større kreds af stiftets præster at drøfte problemer vedrørende det kirkelige ungdomsarbejde. I samråd med under tegnede og domprovsten tilrettelagde konventet programmet for dette første kursus og fandt frem til Hellebæk badehotel som et velegnet kursussted i stiftet. Der var blandt deltagerne et udtalt ønske om at fortsætte med tilsvarende kurser, og skiftende udvalg har siden da i samråd med biskoppen, domprovsten og provst Baagø tilrettelagt det årlige Hellebæk-møde, der vist kan siges at være blevet en tradition i stiftet, mange nødtigt vil undvære. 60–70 præster har sædvanligvis deltaget i disse kurser, hvor foredragene altid har været centret om et enkelt hovedtema af praktisk kirkeligt, teologisk eller almenmenneskelig art såsom »Kirkeligt ungdomsarbejde« (1963) – »Konfirmandundervisning« (1964) – »Vor prædiken i dag« (1965) – »Sjælesorg« (1966) – »Voksenundervisning« (1967) – »Familielivets problematik« (1968) – »Autoritetsproblemet« (1969) – »Gudsbegrebet i nyere teologi«

Sct. Olai, Helsingør Domkirke

Interior mod øst i Sct. Olai Kirke

(1970). – I foråret 1971 agtes kurset samlet om emnet »Menneskets identitetskrise«.

Udover hvad kurserne har budt på af foredrag og drøftelser, har disse to-dages samvær givet anledning til nyttige samtaler og skabelse af personlig kontakt mellem præster fra stiftets meget forskelligartede sogne og arbejdsområder.

Også andre former for kursusvirksomhed har fundet sted i de forløbne år. Som en hjælp til dygtiggørelse af de mange præster, der i større eller mindre omfang øver tjeneste på de store hospitaler og lignende institutioner i stiftet, er der i samarbejde med Københavns stift afholdt et kursus for hospitalspræster. Kurset, der strakte sig over en ugentlig eftermiddag gennem et par måneder, fandt sted på Københavns universitet. Sagen er ikke senere fulgt op, idet Præstehøjskolen, der oprettedes 1964, på sit program nu også har særlige kurser for hospitalspræster. Da præstehøjskolen er beliggende her i stiftet og således byder interesserede præster gode muligheder for deltagelse, har man ikke hidtil skønnet det nødvendigt at arrangere yderligere kurser af denne art på stiftsbasis.

Et udvalg nedsat af landemodet har, med særligt henblik på organister og kirkesangere ved landsbykirker, gennemført et påskønnet kursus om kirkemusik.

Hertil kommer det udmærkede initiativ, der er udfoldet af en del af stiftets menighedsrådsforeninger ved afholdelse af særdeles værdsatte kurser med særligt henblik på menighedsrådenes arbejdsopgaver og ansvar.

Ferieområderne

I mange sogne langs Sjællands nordkyst og i Horns herred mangedobles indbyggerantallet i sommermånederne og i adskillige week-ends i årets løb. En undersøgelse foretaget af Frederiksborg amt viser, at der i amtet i 1965 fandtes 20.400 sommerhuse, et tal, der ifølge undersøgelsen forventes at stige

til 50.000 i løbet af en kortere årrække. I velfærds- og fritids-samfundet er fritidshuset i stigende grad et sted, hvor mennesker »lever« og tilbringer ikke blot sommerferien, men tillige ofte højtiderne og mange week-ends. For at styrke forbindelsen mellem den lokale kirke og de vel 60–100.000 »sommergæster«, der har deres andet hjem i disse sogne, har et udvalg, nedsat af landemodet, ladet udarbejde en brochure med kort over kirkernes beliggenhed, visse historiske oplysninger og en samlet gudstjenesteliste for samtlige sogne i hele sommertiden. Brochuren, der hvert år uddeles i ca. 30.000 eksemplarer til sommerhuse, på pensionater, hoteller og campingpladser, er blevet vel modtaget og har også, som håbet, adskillige steder sat sig spor i en øget kirkegang.

Helsingør stiftsfond

Oprettelsen af en stiftsfond blev vedtaget på landemodet 1961. Fonden har til formål »at yde støtte til fælles folkekirkelige opgaver af betydning for hele Helsingør stift«. Styrelsen består af stiftamtmanden, biskoppen, to præster valgt af landemodet og fire lægmænd valgt af stiftets menighedsrådsforeninger.

Så godt som alle sogne i stiftet yder nu af rådighedsbeløbet et årligt bidrag på 50–200 kr. til stiftsfondens virksomhed. Takket være menighedsrådenes forståelse for denne fælles opgaves betydning har stiftsfonden i årenes løb kunnet yde støtte til mange formål deriblandt til de ovenfor omtalte aktiviteter og til denne bogs tilblivelse. Fondens regnskaber offentliggøres i den årlige landemodeakt. Bidragene, der år efter år har været stigende, beløb sig i finansåret 1969–70 til 18.875 kr.

Præstemangelen og stiftet

Det daglige kirkelige sognearbejde vanskeliggøres her som andetsteds i stigende grad af den tiltagende mangel på præster. Det gennemsnitlige ansøgerantal til ledige embeder i stif-

tet, som for få år siden lå mellem 10–11 var i 1970 dalet til 2,9. Ikke sjældent har embeder måttet oplås flere gange, før ansøgere meldte sig. Enkelte embeder har måttet vakancebetjenes gennem flere år. Særlig vanskelig har det vist sig at få kvalificerede ansøgere til de krævende omegnssogne med stor befolkningstilvækst, hvilket er ekstra beklageligt. »Folkekirkenes fremtid vil blive afgjort i de hurtigt voksende by- og omegnssogne« er det blevet sagt. Det lyder kan hælde en smule dramatisk, men rummer utvivlsomt en væsentlig sandhed. Holder de sagkyndiges prognoser stik, og hidtidige erfaringer giver ingen anledning til at betvivle dette, kan en befolkningstilvækst på to millioner – heraf halvdelen i hovedstadsområdet, forventes i perioden 1955–2000, og landbefolkningen, der for hundred år siden udgjorde 60 pct. og i 1960 30 pct. af den samlede befolkning, vil da være reduceret til 16–17 pct., hvilket vil sige, at af en samlet befolkning på 6 millioner år 2000 vil de 5 millioner være bosat i byerne. Mangel på en rimelig kirkelig betjening af de voksende byområder, vil under disse omstændigheder næppe kunne undgå at få væsentlig indflydelse på det fremtidige forhold mellem kirke og folk og dermed også på kirkens beståen som folkekirke. Det ville unægtelig være ønskeligt, om unge teologer i højere grad, end det hidtil har været tilfældet, vil føle tilskyndelse – for ikke at sige forpligtelse – til at tage arbejdet op i disse krævende sogne. I opløftede stunder kan man tillige drømme ønskedrømme om, at teologiske amanuenser ved universiteterne meldte sig til tjeneste som bistandspræster og derved i nogen grad rådede bod på den herskende mangel på hjælpepræster. Det sker, men ret så sjældent.

Præstemanglen medfører den beklagelige men forståelige konsekvens, at ministeriet ofte tøver meget længe med oprettelsen af nye embeder i de voksende sogne, hvorfor arbejdsbyrden for præsterne ofte kan blive urimelig stor. Det gælder ikke mindst med hensyn til konfirmandundervisningen, som for visse præster kan omfatte 12 til 14 egentlige timer.

Hvorvidt den nye lov om nøduddannelse af præster, som midlertidigt supplement til den normale teologiske uddannelse vil kunne løse præstemangelens problemer, vil fremtiden vise. Man kan have sine tvivl herom, og personligt tror jeg, det vil vise sig nødvendigt at supplere den med en eller anden form for uordineret medhjælp for præsterne i de store sogne. Den nye lovbestemmelse, vedtaget i foråret 1970 – hvorved der gives præster i store sogne adgang til med menighedsrådets og biskoppens godkendelse at antage kvalificeret pædagogisk medhjælp til konfirmandundervisningen, kan måske ses som et første skridt i den retning. Lovbestemmelsen, der var påkrævet, hvis ikke konfirmandundervisningen i de store omegnssogne skulle ende i kaos, er allerede benyttet flere steder, efter det foreløbigt foreliggende med gode erfaringer.

Ordinationer

52 præster er i løbet af ti-året ordineret til tjeneste i stiftet, heriblandt 3 lægmandspræster. Ordinationerne har – bortset fra enkelte tilfælde, hvor særlige forhold har gjort sig gældende – fundet sted i domkirken og sædvanligvis med glædelig god tilslutning fra menighederne.

Studenterpriest ved Danmarks tekniske Højskole

I foråret 1965 fremsatte Polyteknisk Forenings bestyrelse, der repræsenterer studenterne ved Danmarks tekniske højskole, ønske om at få ansat en præst – gerne tilknyttet en af de lokale kirker – til betjeningen af de ca. 5000 polytekniske studenter, der har deres arbejdsplads på den nyopførte Danmarks tekniske højskole på Lundtoftesletten. At ønsket ikke blot var en tilfældig grille hos en lille gruppe fremgår af, at det i de følgende år blev energisk fastholdt og fremført af mindst tre på hinanden følgende bestyrelser. Initiativet kom

således ikke udefra, men fra studenterne selv og blev motive-
ret bl. a. med 1) Studenternes boligforhold. Især i de første
studieår skifter studenterne hyppigt bolig og opnår sjældent
nogen tilknytning til sognet, hvor de bor. De studenter, der
kommer på kollegium oplever her et fællesskab, som ingen
forbindelse har med kvarteret i øvrigt. 2) Studenternes ar-
bejdsforhold. De særlige vilkår, som præger en længere ud-
dannelse, skaber sin særlige problematik og sin særlige livs-
rytme. Så længe uddannelsen varer, kan man derfor ikke for-
vente nogen særlig kontakt til de mennesker i helt andre
situationer, hvor man for en kortere tid har fundet sin bopæl.
Dertil kom ikke mindst, at ikke blot arbejdstiden, men en stor
del af studenternes fritid forventedes tilbragt på Lundtofte-
sletten i de til uddannelsesanstalten knyttede faciliteter: Stu-
denterhus, læse- og foredragssale, kantiner, opholdsstuer m.m.

Når studenterne udtrykkeligt gav udtryk for ønske om en
præst tilknyttet en lokal sognekirke, men med den særlige
opgave at betjene studenterne på Lundtoftesletten, var dette
– efter deres eget udsagn – ikke udtryk for noget ønske om
at isolere sig, men tværtimod et ønske om at slippe ud af det
isolerede faglige milieu og via præst og den lokale menighed
at komme i berøring med andre milieuer og få et kirkeligt
tilhørssted, hvor man naturligt kunne føle sig hjemme.

I en tid, hvor der tales højt om kløften mellem kirke og
folk, er studenternes anmodning om en præst og den rent ud
beundringsværdige tålmodighed og udholdenhed, hvormed
man har fastholdt det, i mine øjne udtryk for en glædelig til-
lid og forventning til folkekirken, som ikke burde gøres til
skamme, og som i det foreliggende tilfælde tilmed ville kunne
løses indenfor de normale folkekirkelige rammer.

Spørgsmålet om studenterpræster gav som bekendt anled-
ning til livlig drøftelse i dagspressen.

Efter mange og lange forhandlinger løstes spørgsmålet for
Danmarks tekniske højskoles vedkommende i foråret 1970
ved ministeriets oprettelse af et fjerde præsteembede ved

Lundtofte kirke med særlig forpligtelse overfor betjeningen af studenterne på Lundtoftesletten og pastor Jens Brøndums ansættelse i dette embede. Kommende års erfaringer må nu vise embedets berettigelse, hvorom der dog næppe er nogen grund til at nære tvivl.

Ændringer i sogne- og provstigrænser

Kommunalreformen af 1970 har i Frederiksborg amt medført en række mindre reguleringer af sognegrænser, som i hvert enkelt tilfælde er gennemført med de stedlige menighedsråds billigelse. (I den del af stiftet, som omfattes af Københavns amt, er kommissionens arbejde endnu ikke tilendebragt).

Oprettelse af de nye storkommuner har endvidere medført visse ændringer af provstigrænserne. Af administrative grunde er det praktisk, at provsti- og storkommunegrænser så vidt muligt følger hinanden. Som følge heraf er Lynge-Uggeløse sogne overført fra Horns m. fl. herreders provsti til Fredensborg provsti, og Tjæreby-Alsønderup og Nødebo sogne fra Holbo-Strø herreders provsti til Horns m. fl. herreders provsti.

Da den gamle herredsinddeling efterhånden ganske har mistet sin praktiske betydning, er en del provstinavne endvidere blevet ændret. Holbo-Strø herreders provsti har således fået navneforandring til Frederiksværk provsti; Horns m. fl. herreders provsti til Frederiksborg provsti og Helsingør købstads provsti efter byens sammenlægning med Tikøb kommune til Helsingør provsti.

Deling af provstier

Det stigende folketal har gjort en deling af visse af stiftets meget store provstier aktuel. Sokkelund herreds vestre provsti

kan i løbet af foråret 1971 forventes delt i et Gladsaxe-Herlev provsti og et Rødovre-Hvidovre provsti.*)

En deling af Smørum herreds provsti, der ved nytårsskiftet 1970–71 havde ca. 200.000 indbyggere og er i hastig vækst, vil ligeledes snarest være aktuel.

Ændring af stiftsgrænsen

I betænkningen om stiftets oprettelse (betænkning nr. 247, 1960) var en kommende deling af det nyoprettede stift forudset indenfor en kortere årrække. Oprettelsen af det i betænkningen foreslåede »omegnsstift« med Grundtvigskirken som domkirke eller en eventuel ændring af stiftsgrænsen ved overførelse af sogne fra Københavns vestegn til Roskilde stift, har da også gentagne gange været drøftet og blev sidst rejst af kirkeministeren i efteråret 1970. Mulighederne herfor henligger dog stadig i det uvisse.

Loven af 4. juni 1970 om ændringer i den kirkelige lovgivning som følge af ændringerne i landets kommunale inddeling og ønsket om en forenkling af overtilsynene for de københavnske sogne har givet ministeriet anledning til at rejse spørgsmålet om en tilbageføring af Bispebjerg og Københavns nordvestre provsti til Københavns stift.***) Herved vil en mindre midlertidig aflastning af Helsingør stift opnås, men nogen endelig løsning på de med befolkningstilvæksten i stiftet sammenhængende problemer, kan det næppe være.

Ved visitatser og kirkeindvielser, genåbning af kirker og grundstensnedlæggelser, jubilæer, gudstjenester, møder og samtaler har det været mit privilegium gennem disse ti år at mødes med præster og menigheder og få indblik i det trofaste og stilfærdige arbejde, der år ud og år ind øves rundt om i sognene af præster og lægfolk, en daglig indsats som kun sjældent påkalder sig offentlighedens interesse.

*) og **) Er sket pr. 1. april 1971.

Kun antydningvis har denne side af stiftets liv været berørt i denne beretning, men ingen – og vel allermindst en biskop, der har rig lejlighed til at kigge bag kulissere – kan være i tvivl om, at her udspilles den betydningsfuldeste del af stiftets historie.

Helsingør stifts forhistorie

af redaktør Jens Ravn Olesen

Tilblivelsen af Helsingør stift ved loven om deling af Københavns stift og oprettelse af et nyt bispeembede – lov nr. 233 af 10. juni 1960 underskrevet af kongen og kontraseret af undervisningsminister Jørgen Jørgensen som fungerende kirkeminister – var afslutningen på en lang proces. I mange år havde kravene lydt om deling af det folkerige og hastigt voksende Københavns stift. Nu stod man foran et personskifte ved biskop, dr. theol. H. Fuglsang-Damgaards afgang på grund af alder. Det var et ikke blot rimeligt, men også helt naturligt tidspunkt at udnytte.

Selv om såvel ønskerne om stiftsdeling som den helt oplagte situation syntes soleklare, så er en stiftsdeling ikke noget, man sådan uden videre fører igennem. Den 15. december 1958 nedsatte Kirkeministeriet et udvalg med daværende departementchef A. Detlefsen som formand. Skønt Københavns stift havde 1.512.236 indbyggere – 235.000 mere, end der boede på hele Sjælland, da Sjællands stift i 1922 deltes i et Københavns stift og et Roskilde stift – blev udvalgets opgave ikke udelukkende at udarbejde forslag til en deling. I et brev til departementchefen, som udmøntede arbejdsopgaven, lød det første spørgsmål, som skulle søges besvaret, hvor vidt der kunne tilrådes en omlægning af stiftsgrænserne. Først derefter stillede spørgsmålet, om der var grund til at søge gennemført en stiftsdeling. Og dette med et supplerende spørgsmål, om »de tilstedeværende vanskeligheder« kunne løses på anden måde, eventuelt ved antagelse af gejstlig medhjælp for bisoppen.

Nu svarede udvalget i sin betænkning – afgivet 25. januar 1960 – helt klart, at stiftet burde deles. Man gennemgik i betænkningen – med begrundet afstandtagen – både forskellige muligheder for ændring af stiftsgrænser, muligheden for udnævnelse af en vicebiskop og andre muligheder for gejstlig hjælp til Københavns biskop. I virkeligheden kom lovforslaget til at følge udvalgets betænkning nøje, hvad angik stiftsgrænserne. Kun det nye stifts navn blev et andet. Udvalget foreslog et Kronborg-Bispebjerg stift. Man pegede på Grundtvigskirken på Bispebjerg som naturlig domkirke for det nye stift. Samtidig havde udvalget ved sit forslag taget hensyn til en – i befolkningsudviklingen begrundet – sandsynlig yderligere stiftsdeling inden for overskuelig fremtid, så der da ville blive tale om et Kronborg stift – med Sct. Olai Kirke i Helsingør som velegnet domkirke – og et Bispebjerg stift omkring København med Grundtvigskirken som domkirke. Som politikerne senere vedtog loven, gik man bort fra det todelte navn, og man valgte Sct. Olai Kirke som domkirke. Men udvalgets betænkning og forslaget om Kronborg-Bispebjerg stift med senere deling for øje fortjener at blive husket, når man nu, kun ti år senere, igen drøfter stiftsgrænser og eventuel stiftsdeling på Sjælland.

Begrundelsen for at søge gennemført en deling af Københavns stift ved biskop Fuglsang-Damgaards afgang var naturligvis først og fremmest den befolkningsvækst, som Københavnsområdet havde været inde under siden 1922. Stiftet havde nået et folketal, der langt overgik noget andet nordisk stift, idet mere end halvdelen af Danmarks samlede befolkningsvækst var faldet på dette stift. Samtidig var dette en udvikling, som måtte forventes at fortsætte. Ikke mindst dette spillede en væsentlig rolle, når udvalget om stiftsdeling afviste de muligheder for ændrede stiftsgrænser, som man havde undersøgt som et alternativ til stiftsdeling. Disse omfattede overførsel af en del af Københavns stift til Roskilde stift – eventuelt med en vis udligning derved, at dele af Sydsjælland

overførtes til Lolland-Falster stift. Geografiske og andre vanskeligheder sammen med den kendsgerning, at en ændring af stiftsgrænserne i det højeste kunne udsætte en stiftsdeling i nogle år, men ikke løse problemerne, måtte føre til den konklusion, at København straks måtte blive eet stift – sammen med Bornholm, Færøerne og Grønland. Nordsjælland og egnen vest for København – Københavns amt undtagen sognene på Amager – blev udskilt som et særligt stift, der derved fik de københavnske omegnskommuner, hvor man i 1960 måtte forvente, at den væsentligste del af hovedstadsområdet befolkningstilvækst ville komme i de kommende år.

Nu skal man imidlertid ikke tro, at de planer om ændrede stiftsgrænser, som udvalget fremkom med, var nye. Ej heller planen om et specielt nordsjællandsk stift. Allerede i 1904 fremsattes i Folketinget forslag til en ændring af stiftsgrænserne, så Sjællands sydlige amter sammen med Holbæk amt skulle udgøre et nyt stift. Det store, kirkelige udvalg, som I. C. Christensen nedsatte samme år med den hovedopgave at udarbejde forslag til en kirkeforfatning, havde som en af sine biopgaver også at udarbejde forslag til deling af Sjællands stift, og udvalget gik mod lovforslagets løsning. I stedet foreslog man den løsning, som også i store træk blev gennemført i 1922.

Et mindretal i udvalget – nemlig dets formand, biskop, dr. theol. Skat Rørdam – gik derimod ind for et forslag, der lignede lovforslaget i 1904. Kun ville han sammen med de to sydlige amter, Præstø og Sorø, kun medtage Års og Løve herreder fra Holbæk amt til det nye stift, der skulle hedde Næstved stift. Endelig må for en ordens skyld nævnes, at et andet mindretal i det kirkelige udvalg – pastor Morten Larsen – ikke mente, man på daværende tidspunkt burde skride til stiftsdeling. Det burde afvente resultatet af udvalgets hovedopgave, en kirkeforfatning.

En væsentlig rolle i forhandlingerne om deling af Sjællands stift i udvalget i 1904 spillede dels den gamle tradition, at

Sjællands biskop var – og er – Kirkeministeriets konsulent. Skulle det nu være Sjællands biskop – og skulle det være den i Roskilde eller den i København bosatte biskop? Eller kunne man i det hele taget operere med begrebet »Sjællands biskop« under de nye forhold. Et andet væsentligt argument – der især bidrog til, at biskop Skat Rørdams forslag om et Vest-sjællandsk stift ikke kom til at nyde fremme i udvalget – gjaldt Roskildes bispetraditioner.

Et af argumenterne i denne forbindelse var, at Roskilde ikke mindst fra den katolske tid havde disse traditioner. Nu var katolicismen igen ved at vinde terræn i Danmark – efter at adgangen var åbnet med Grundloven i 1849 og dens religionsfrihed. Man frygtede, at om Folkekirken ikke ved en stiftsdeling genoprettede det gamle Roskilde bispesæde, så kunne katolikerne gå hen og gøre det.

Også dette argument vendte tilbage i 1958–60 til det udvalg, som udarbejdede forslaget om en deling af Københavns stift. Denne gang kom det fra Færøerne, der ved stiftsdelingen ønskede at få egen biskop. Man har senere fået en vice-biskop. I en skrivelse til det nedsatte udvalg, underskrevet af formanden for Thorshavn menighedsråd, Z. Sørensen og tiltrådt af 41 menighedsråd på øerne – 8 tiltrådte ikke, og 8 tog ikke stilling – hedder det bl. a.:

Den katolske kirkes missionsarbejde her på øerne er meget målbevidst, og det ville være et stort prestigetab for Folkekirken, hvis den katolske kirke pludselig proklamerede Færøernes gamle bispedømme for at være genoprettet.

I udvalget i 1904 debatterede man indgående spørgsmålet om et særligt bispedømme for København – det, man fik for 10 år siden – medens resten af Sjælland så skulle holdes samlet eller deles i et Roskilde og et Næstved stift. Betænkelighederne var dog store. Man var bange for, at den biskop, der – på grund af sin bopæl i København – måtte ventes at blive ministeriets konsulent, hvis han kun havde de specielle københavnske forhold og erfaringer, ville blive for svagt stillet.

Han burde også have landsogne og for landet som helhed mere typiske kirkelige forhold at høste erfaringer fra.

Disse betænkeligheder kom ikke i nævneværdig grad til orde i 1958–60. Hvis Københavns biskops fælleskirkelige og fællesrepræsentative opgaver blev inddraget i forbindelse med stiftsdelingen i 1960 – gældende fra årsskiftet 1960–61 – skete det kun som en yderligere begrundelse for stiftsdelingen og for nødvendigheden for at lette Københavns biskop for en del af det daværende, store bispedømmes arbejdsopgaver. Der nævnes en række dels lovbundne opgaver, dels andre opgaver, der af tradition eller praktisk nødvendighed er lagt hen til Københavns biskop bl. a. på grund af hans bopæl i selve hovedstaden. Med hensyn til Københavns biskops stilling som ministeriets konsulent hedder det, at hvis denne stilling skal være af værdi for ministeriet, vil det være nødvendigt, at der ofres tid på denne opgave. Her er altså ikke længere tale om, at opgaven skulle begrunde, at Københavns biskop fortsat har et stift, der rækker ud over hovedstadsområdet, men konsulentstillingen bruges tvært imod som yderligere begrundelse for en deling af stiftet.

Udvalget om deling af Københavns stift modtog en række henvendelser. De første af dem var vedtaget før udvalgets nedsættelse. Københavns Præstekonvent rettede 3. marts 1958 henvendelse til Kirkeministeriet om en stiftsdeling. Man begrundede denne med biskoppens arbejdsbyrde, men gik ikke nærmere ind på, hvorledes delingen skulle foretages.

De bornholmske menighedsråd vedtog 8. december samme år en henvendelse til ministeriet, hvor man ligeledes anbefalede en deling, men samtidig udtrykte ønske om, at Bornholm ved delingen fortsat kom til at høre under Københavns stift.

28. april 1959 vedtog Frederiksborg Amts menighedsrådsforening en henvendelse til udvalget, hvor man ligeledes gik ind for en stiftsdeling. Man foreslog, der oprettedes et nyt Frederiksborg stift, hvortil foruden Frederiksborg amt også henlagdes Københavns nordlige omegnskommuner. Samtidig

gjorde man opmærksom på, at en todeling af stiftet ikke kunne være den endelige løsning.

Den færøske henvendelse har været omtalt. Den udtalte ønsket om genoprettelse af Færøernes bispedømme. Færøerne har kun haft en protestantisk biskop, Jens Riber, der forlod øerne i 1557, hvorefter Færøerne har sorteret under Sjællands stift – fra 1922 Københavns stift – som et provsti, hvor provsten har været biskoppens stedfortræder. I skrivelsen nævnes bl. a., at Færøerne så vidt vides ikke har haft bispebesøg fra 1557 til 1912.

Fra Grønland kom også en henvendelse. Her drøftede Grønlands præstekonvent spørgsmålet og vedtog med alle stemmer mod to at opfordre til, at der blev oprettet et embede som vicebiskop for Grønland. De to, der stemte imod, ønskede et bispeembede. Flertallet fandt, at fælles biskop kunne tjene til at understrege forbindelsen til Danmark, ligesom man fandt en række praktiske og sproglige vanskeligheder for oprettelse af et selvstændigt bispedømme. Samtidig ønskede man efter en stiftsdeling, at Grønland lagdes under den af de to biskopper, der havde den mindste arbejdsbyrde, ligesom man ønskede, at biskoppen skulle bo nær ministeriet for Grønland og det grønlandske lektorat. Grønlands kirke hørte i 1960 under Grønlandsministeriet, men er senere overført til Kirkeministeriet.

I december 1959 henvendte Frederiksborg Amts Menighedsrådsforening sig til udvalget i anledning af »de i dagspressen anførte kommentarer« om stiftsdelingen. Man henholdt sig til, at en tredeling af stiftet – med Frederiksborg Amt som et selvstændigt stift – var det ønskelige. En todeling, som nu tegnede sig, fandt man midlertidig. Af disse grunde ønskede man, til amtet selv blev et stift, fortsat at tilhøre Københavns stift, såfremt den nye stiftsby og domkirke ikke blev en nordsjællandsk by – det var Grundtvigskirken, der var inde i billedet – fordi man ellers forudså i løbet af en be-

grænset årrække at skulle skifte stiftsby og domkirke to gange.

Denne sidste henvendelse kom, som det er fremgået, ikke til at få indflydelse på udvalgets betænkning, når dette foreslog et Kronborg-Bispebjerg stift med Grundtvigskirken som domkirke. Men de fra Frederiksborg Amt fremsatte ønsker blev taget til efterretning i lovforslaget og den senere lov, hvor Sct. Olai Kirke i Helsingør blev domkirke. Ganske vist fulgte man ikke de nordsjællandske menighedsrådsønsker fuldt ud, idet bispekontor og biskoppens embedsbolig blev lagt i stiftets folkerigeste del, Københavns omegn.

10 år er gået, siden Københavns stift deltes og Helsingør stift oprettedes med knap 800.000 indbyggere – eller 50.000 mindre end det nye Københavns stift. Allerede nu står det klart, at denne deling ikke kunne være den endelige løsning, og Kirkeministeriet har i efteråret 1970 henvendt sig til biskopperne i København, Helsingør, Roskilde og Lolland-Falster stifter med henblik på nye foranstaltninger. Som tilfældet har været, når man tidligere har drøftet problemerne, er det i første omgang ændrede stiftsgrænser, der spørges om. Men en ny stiftsdeling – eventuelt i forbindelse med ændrede stiftsgrænser – vil givetvis også blive inddraget i debatten. Måske får udvalgsbetænkningens Kronborg-Bispebjerg stift, som netop var planlagt med en sådan for øje, sin mulighed. Måske bliver det biskop Skat Rørdams forslag fra 1904 om et Næstved stift – eventuelt med overførsel af visse dele af Helsingør stift til Roskilde i stedet for Vestsjælland.

Alt dette må fremtiden vise. Men stiftsdelingen for 10 år siden har i hvert fald vist sig både at være nødvendig – og at være en løsning på kortere sigt. Ikke desto mindre er der i disse 10 år blevet skabt et fællesskab, et tilhørsforhold både mellem Helsingør stifts enkelte dele og til domkirken i Helsingør som stiftets hovedkirke. Uanset hvordan fremtidige stiftsdelinger eller flytninger af stiftsgrænser vil foregå, så er der skabt et Helsingør stift, som vil kunne bestå.

Sct. Olai kirke

af museumsinspektør, dr. phil. Henning Henningsen

Til nytår 1961 blev St. Olai kirke domkirke, efter at den i 1959 havde fejret sin 400-års dag. Dette jubilæum gjaldt dog kun fuldendelsen af dens sidste ombygning, for i virkeligheden er kirken næsten dobbelt så gammel. Så helstøbt som den end ser ud nu: en treskibet sengotisk munkestensbygning med grønt kobbertag over hovedskibet og tegltag over sideskibene, med tagrytter og tårn med højt kobbertækt spir, med kamtakket kapel, sakristi og våbenhus, – røber dens gamle røde mure dog dens historie for den kyndige betragter. I det nordlige sideskibs ydermur ses nordsiden af den ældste kirke, en romansk teglstensbygning med kor fra ca. 1200–50 i størrelse som en anselig landsbykirke, samt dens gotiske forlængelse mod vest og dens tårn fra ca. 1400–25. Efter udvidelsen omkr. 1470 med et stort kapel på nordsiden for familien Oxe, indviet til den hellige trefoldighed, skred man i katolicismens sidste periode til at ombygge den efterhånden alt for lille enskibede kirke til en katedrallignende basilika, et vidnesbyrd om Helsingørs voksende folketal og rigdom efter sundtoldens indførelse omkr. 1429 og om borgernes stolthed over deres eget gudshus. 1521 blev korpartiet med sakristiet, eller måske, som nyere undersøgelser lader formode, hele langhuset indviet, men først 1559 blev de sidste hvælv slået i hovedskibet og tårnet samtidig forhøjet. Resultatet blev en af Danmarks største og mest anselige købstadskirker. Arbejdet kronedes med opsætningen af det slanke spir 1613, kaldt »Helsingørs jomfru«. Det blæste ned i en voldsom orkan 1737. Først 1897–98 blev det erstattet af det nuværende spir.

Øverst: Ordination i St. Olai Kirke

I midten: Kirkeindvielse

Nederst: Ll. Lyngby Kirke genåbnes efter restaurering

*Øverst: Beatgudstjeneste i Tagensbo Kirke
Nederst til venstre: Barsedåb i Strandmarkskirken
Til højre: Procession ved landmodegudstjenesten*

Kirken fremtræder som en rektangulær basilika (ca. 50x22 m i grundrids) med et højt midterskib, gennem hvis højskibsvinduer lyset vælder ind, og to lavere sideskibe. Den omfatter otte fag. I det ydre er kirken foruden med tårn og spir prydet med en tagrytter, med blændinger i de kamtakke gavle, med buefriser, støttepiller og hist og her rudemønstre og bomhuller (egentlig til stilladser) i murene og med portaler, men det indre, der nu som før står hvidkalket, er såre enkelt i de arkitektoniske former, i overensstemmelse med sengotikkens – og vor egen – smag. Hvælvingshøjden i hovedskibet er ca. 18 meter.

Også kirkens skønne inventar vidner om borgernes rigdom og offervilje og om samtidens dygtige kunsthåndværkere. *Prædikestolen* (Jesper Mathiesen, Helsingør, 1567–68) er et pragtfuldt stykke, udskåret og stafferet i den tidlige renessances stil. *Altertavlen* (Lorenz Jørgensen, Holbæk, 1662–64) er med sin højde på 11^{1/2} m en af de største i landet. I 19 udskårne billedfelter skildrer den Jesu liv fra fødsel til himmelfart. Ved siderne af altret hænger to små *busaltre* i alabast fra Floris'ernes berømte værksted i Antwerpen; de er givet af søhelten Herluf Trolle, der var lensmand på Krogen (Kronborg), og hans hustru Birgitte Gjøe til den netop færdigbyggede kirke 1560.

Koret er adskilt fra selve kirkerummet ved et anseligt *korgitter* (Jens Mortensen, Helsingør, og Claus Brahmeyer fra Hamborg, 1652–53), skåret i eg og forsynet med 76 messingbalustre, givet af byens borgere, hvis navne og bomærker er indgraverede på skafterne, der er 140 cm høje. Med sin vrimmel af ornament og figurer er dette korgitter et ret betydeligt værk i dansk kunsthistorie.

Svarende til det er der i kirkens sydvesthjørne anbragt et udskåret *dåbsgitter* eller *fontelukke*, af ukendt billedskærer (1655–56) og med mange smukke og følsomt formede detaljer. Det er givet af en af byens borgmestre og prydet med 20 messingbalustre, hver 110 cm høj. Disse er meget passende givet

af nogle af det rige borgerskabs børn, men selvfølgelig betalt af deres forældre; børnenes navne er indgraveret på skafterne. I dåbskapellet står en svær *malmfont*, der iflg. den indgrave-rede oplysning vejer 1200 pund. Den er et enestående og smukt stykke metalarbejde, givet 1579 af borgmester Frans Lauritsen Skriver og hustru. Det tunge låg, ornamenteret med franske liljer, hænger i en solid kæde over fonten. Panelet i kapellet har fremstillinger af Jesus, apostlene og Paulus, malet af Joakim Skovgaard 1898–99 oven på ældre malerier af de samme figurer.

Langs kirkens vestvæg står de gamle faste bænke, *børnestolene* fra 1580, hvor forældre og faddere sad. Indtil 1929 foregik alle dåbshandlinger her ved indgangen efter den kristne kirkes ældgamle skik. Den i forrige århundrede så yndede åremaling, som desværre har bredt sig mange steder i kirken, dækker også her stolene, men Nationalmuseets folk har ved prøveafdækninger af mindre felter i rygpanelet kunnet fastslå, at der skjuler sig renæssancemalerier nedenunder, og det er meningen, at de engang skal fremdrages.

Poul-Gerhard Andersens store *orgel* i kirkens vestende, det sidste i en lang og interessant række orgelværker, blev opsat 1969 til erstatning for det udtjente Marcussen-orgel fra 1865. Det nye prægtige orgel vil blive beskrevet andetsteds i denne bog.

Af kirkens fire *malmlysekroner*, hvoraf de tre er givet mellem 1633 og 1653, er der særlig grund til at nævne den største, som hænger i koret. Den er skænket 1662, altså lige efter den ødelæggende svenskekrig, af »ni unge karle«. Kronen er meget kunstfærdig støbt og drevet, med talrige figurer: hellebardister, putti og som topfigur Hellig Olav med krone, scepter og økse, trædende på hedenskabets drage.

Den prægtigste af kirkens talrige tavler og epitafier er *mindetavlen* over for prædikestolen, lavet af marmor og alabast af Cornelis Floris i Antwerpen og opsat 1568 af Birgitte Gjøe til minde om hendes og Herluf Trolles gavmildhed over

for byens latinskole. Den er af europæisk format, kunstnerisk set. Af de talrige *epitafier* i højrenæssance, bruskarok og barok er der grund til at nævne Jens Pedersen Groves mindetavle; han var opfinderen af det berømte vippefyg og Danmarks første fyrforvalter (død 1639). Langs sideskibsvæggene er ophængt en serie pompøse *præsteportrætter*, ialt ni, fra tiden ca. 1625–1749, af stor personalhistorisk værdi.

Flere udskårne felter fra de første *kirkestole* i den nye kirke (ca. 1560) er bevaret og indsat i de nyere stolegavle, bl. a. med Frederik II's våbenskjold, det danske og norske rigsvåben, Helsingørs byvåben og flere adelige og borgerlige slægters våbenskjolde.

Kirkens værnehelgen var fra katolsk tid *St. Olav*, den norske konge, der faldt ved Stiklestad 1060. Kirken ejer ingen fremstilling af ham fra middelalderen, men derimod flere fra protestantisk tid, der øjensynlig ikke har næret slet så stor antipati mod katolske helgener, som man almindeligvis tror. Fra 1600-tallet stammer således fremstillingen på den nævnte lysekroner, på et par topstykker på stolegavle og på korgitteret i nordre sideskib, mens figuren over kirkens hovedportal udvendig synes at være fra så tidligt som 1577. Helgenen ses også, dog forklædt som biskop, i kirkens signet, hvis stampe af sølv fra 1616 stadig eksisterer.

Fra den lille middelalderlige *St. Olaikirke* er kun få stykker bevaret, som f. eks. *lægmandskerucifiket* over korgitteret (slutn. af 1400-tallet) samt en af *klokkerne* i tagrytteren (fra ca. 1350). Et par andre klokker i tårnet fra katolsk tid er nu omstøbte.

Enkelte inventarstykker er havnet på Nationalmuseet, således den gamle højaltertavle fra 1559, oprindelig skåret 1496 til den efter reformationen nedbrudte store klosterkirke i Esrum, hvorfra Helsingør-borgerne hjemførte flere stykker med kongens billigelse; fremdeles en abbedstol, også fra Esrum, et katolsk sidealter, indviet til den skotske helgen *St. Ninian*, og formentlig givet til kirken af den skotske koloni i Hel-

singør (kort efter 1500), samt en pragtfuld katolsk messeha-
gel fra 1400-tallet, givet af Herluf Trolle og Birgitte Gjõe,
som med rette kan kaldes kirkens velgørere i 1500-tallet.

Af kirkens ældste skat af *sølvtoj* er intet bevaret. Fra 1650
stammer det ældste sæt kalk, disk og vinflaske, fra 1680 et
lignende sæt, og fra 1690 et stort dåbsfad af sølv. Sølvtojet
er nu udstillet i en montre i *sakristiet*. Dette er efter at have
tjent som præsteværelse og fyrrum blevet retableret i sin enkle
skønhed og indrettet til landemodesal. Ved restaureringen
genfandt man kirkens gamle *piscina*, afløbet hvor vinen og
det indviede vand blev gydt ud.

St. Olai ville ikke være en rigtig gammel kirke, hvis den
ikke havde flere kuriosa at fremvise. I koret sidder f. eks. et
af de ejendommelige *riffelmalerier* eller forvandlingsbilleder
fra 1730, visende set fra venstre korsfæstelsen, fra højre op-
standelsen. I søndre sideskib er anbragt en af de store sjælden-
heder, den *sorte tavle*, hvor de af menigheden, der var i kir-
kens band, efter traditionen blev opskrevet, indtil de havde
stået offentlig skrifte (1600-tallet). I et hul i en af korets si-
deskibshvælvinger ser man en kanonkugle sidde som minde
om 1801; den blev afskudt fra den engelske flåde, da den
passerede forbi mod København på vej til skærtorsdagsslaget,
og slog det hul, den er anbragt i. På orgellægteren er ophængt
to små *metalklokker* med smedjernsornamenter fra 1621;
på dem slås midnatstimeslagene under nytårgudstjenesten.
Endelig kan nævnes, at kirken har en smuk *kirkeskibsmodel*,
en fregat med fuld sejlføring, ophængt 1761 og sidst restaure-
ret 1953 og ført tilbage til kirken i højtidelig procession. Den
ældste oplysning vi overhovedet har om et kirkeskib i det nu-
værende Danmark er forøvrigt her fra kirken; i regnskaberne
fra 1650 er anført en udgift på 3 mark og 4 skilling til Niels
Smed for en lænke til kirkeskibet.

Mens Helsingørs anden sognekirke, St. Marie, er den »rig-
tige« Buxtehude-kirke, hvor Danmarks eneste verdenskendte
komponist, *Didrik Buxtehude*, var organist 1660–68, kan St.

Olai i hvert fald glæde sig over, at hans far, Hans Jensen Buxtehude, sad som organist ved denne kirkes orgel fra ca. 1642 til 1671. Hans hus, organistens beskedne »residence«, står endnu foran kirken (St. Annagade 6). Her voksede Didrik op, og der er næppe tvivl om, at han ofte har spillet på faderens orgel i kirken. Dette, der sad i hovedskibet skråt over prædikestolen under hvælvingen, som stadig er prydet med kalkmalerier, og ikke i vestenden, er dog forlængst forsvundet.

Siden reformationstiden har St. Olai haft mange dygtige og markante præster. Bedst kendt blandt disse er vel salmedigteren *Hans Christensen Sthen*, som var kapellan her fra 1566 til 1583 og samtidig latinskolens rektor. Vi tør ikke sige, om han har digtet nogle af sine stadig afholdte salmer her i Helsingør, men han har i hvert fald skrevet skuespillet »Kortvending« til sine elever, som opførte det i skolen. Knap så kendt og nu vel næsten glemt er salmedigteren *Caspar Johannes Boye*, der var sognepræst ved St. Olai 1835–47.

Kirkens menighed gennem århundrederne har været både fine og jævne folk, Danmarks konger og adel, byens borgere, rige som fattige, borgmestre og rådmænd, toldere og toldskrivere, handelsfolk, håndværkere osv. Og også forbipasserende søfolk, som trængte til et Guds ord, når de var standset op på reden for at betale sundtold. På grund af byens internationale betydning har menigheden været broget nok. Kilderne tier, når man spørger, med hvilke følelser de forlængst døde og glemte mennesker har søgt Guds hus, men der er ting nok, der vidner om en stor offervilje over for og kærlighed til kirken.

I den gamle købstad, hvor der er bevaret så mange interessante og smukke bygninger og gader fra svundne århundreder, står St. Olai kirke som en levende illustration til dansk kirke- og kulturhistorie gennem tiderne. Fra Sundet ser man dens slanke spir, og med sine teglstensmure, omgivet af grønne linde og lave huse, der får dem til at virke endnu mere majestætisk, danner den et umisteligt billede af skønhed og kraft i

byens arkitektoniske gruppering. I over 750 år har den tjent Helsingørs borgere som sognekirke og fulgt dem fra vugge til grav. Nu er den blevet stiftskirke og er løftet op i katedralernes fornemme kreds. Helsingørs borgere føler dette som noget ganske naturligt. Med sin alder og historie, sine rige minder og sin fornemme kunst har den både pondus og format dertil.

Ovenstående er en à jour-ført omarbejdelse af en artikel i Dansk kirkeliv 1960.

I Nationalmuseets monumentale værk Danmarks kirker er St. Olai blevet behandlet i en udførlig monografi 1965.

Endvidere kan af nyere litteratur om kirken henvises til Henning Henningsen og Knud Tofte: St. Olai kirke Helsingør (Helsingør 1959), hvor både selve kirken og dens præster behandles, og for orglernes vedkommende til Niels Friis: Helsingør Domkirke Sct. Olai kirkes orgel 1559–1969 (Helsingør 1969).

Tre nye orgler

af redaktør Niels Friis

I kirkemusikalsk henseende præges Helsingør Stifts første tiår ikke mindst af, at adskillige af dets kirker i by og på land i dette tidsrum har anskaffet nye orgler, mindre som større. Således har de tre betydeligste af stiftets kirker fået løst, eller vil få løst, deres orgelproblemer på markant måde. Det er Grundtvigskirken, Domkirken Sct. Olai Kirke og Frederiksborg Slotskirke, nævnt efter orglernes størrelse og tillige i accessionsorden, den rækkefølge, hvori instrumenterne er kommet, eller kommer, til. Tre betydelige orgler er der tale om her.

Lige fra Grundtvigskirken for snart et halvt århundrede siden begyndte at rejse sig på Bispebjerg, blev der talt om det orgel, dette vældige bygningsværk skulle have. Det trak ud med det, som med kirken selv, og det var godt, det samme. De tanker, man i tyvernes første halvdel gjorde sig om et værdigt orgel til Grundtvigskirken, gik, i hvert fald i nogle kredse, i baner, der pegede mod det monstrøse – i retning af et instrument med hundrede stemmer, eller mere, og i en nu længst forladt klanglig stil.

På en endelig løsning af Grundtvigskirkens orgelproblem kunne der af mange grunde ikke tænkes for alvor, før hele kirken var færdig og indviet. Den dag oprandt den 8. september 1940, men heller ikke dengang var det muligt at skaffe kirken et til dens dimensioner svarende instrument. Det var mørke- og ufredstider med snæver økonomi. Man klarede sig derfor i første omgang med et mindre instrument, der an-

bragtes i kirkens nordre sideskib, så det kom til at fremtræde som en slags kororgel.

Det var bygget af det gamle firma Marcussen & Søn i Åbenrå og omfattede 14 stemmer på hovedværk, rygpositiv og pedal. Af ydre var det meget smukt og funktionelt opbygget, efter tegning af arkitekt Kaare Klint, søn af kirkens gamle bygmester, P. V. Klint. I stil var det ganske neutralt, men viste dog klart tilbage til det klassiske orgel, bl. a. derved, at det havde fløje både for hovedværk og rygpositiv. Klangligt havde det sit forbillede i barokken.

Ved tiden for dets fuldførelse var en vigtig epoke i orgelbygningens historie herhjemme afsluttet. Det var en udvikling, der var sket faktisk i de år, der var forløbet fra planerne om Grundtvigskirkens opførelse tog fast form og til den stod færdig. På den såkaldte nye orgelbevægelses grundlag var orglet fra at være en klanglig-romantisk orkesterefterligning så at sige genfødt som instrument. Det havde genvundet sin klanglige selvstændighed og det var blevet befriet for en række tekniske moderniteter af negativ karakter.

Fra nu af stod det så nogenlunde klart, hvordan Grundtvigskirkens store orgel skulle være – når det engang kom. Endnu et kvart århundrede skulle forløbe, før det stod færdigt. Så meget des omhyggeligere kunne det forberedes, og det skete bl. a. ved et samarbejde mellem lederen af Marcussen-orgelbyggeriet i Åbenrå, Sybrand Zachariassen – der havde været en af orgelbevægelsens foregangsmænd herhjemme – og kirkens organist fra den dag, den toges i brug. Johannes Viggo Pedersen. Sybrand Zachariassen døde inden planerne om orglet kunne føres ud i livet, det blev hans søn og efterfølger, civilingeniør Jørgen Zachariassen, der kom til at forestå fuldførelsen.

Bygningen af instrumentet påbegyndtes i Åbenrå i efteråret 1964, og det stod færdigt i Grundtvigskirken i begyndelsen af december 1965, til festgudstjenesten i anledning af 25 året for kirkens indvielse. Dets rent arkitektoniske opbygning

var udformet af arkitekt Esben Klint i samarbejde med orgelbyggeriet – tredje generation af Klint’erne var således med til på afgørende vis at præge det imponante kirkerum, hvis hele vestvæg instrumentet dækker i omkring 16 meters højde. Facade og orgelhuse er udført i massivt egetræ, der står ubehandlet. Facaden indicerer ved sin udformning instrumentets indre, rent musikalske inddeling, med hovedværket midterst, rygpositivet nederst og crescendoværket (overværket) øverst.

De to høje tårne ude til siderne hører til pedalet. I hvert af dem står forrest tre mægtige metalpiber, hørende til den dybeste grundstemme, Principal 32 fod. Den største af dem, der giver tonen store C, er næsten 11 meter høj og så omfangsrig, at den ligesom adskillige af de øvrige måtte samles på stedet af flere dele. Ingen andre steder i Skandinavien findes der så store piber i en orgelfacade. Instrumentets musikalske, klanglige indhold fremgår af dets disposition, fortegnelsen over dets ialt 55 stemmer, der ser således ud:

HOVEDVÆRK

Principal 16’
 Oktav 8’
 Spidsfløjte 8’
 Oktav 4’
 Nathorn 4’
 Quint 2²/_s’
 Oktav 2’
 Mixtur VI–VIII
 Cymbel III
 Trompet 16’
 Trompet 8’

RYGPOSITIV

Principal 8’
 Gedakt 8’
 Quintatøn 8’
 Oktav 4’
 Rørfløjte 4’
 Oktav 2’
 Nasat 1¹/_s’
 Sesquialtera II
 Scharf V – VI
 Dulcian 16’
 Krumhorn 8’

OVERVÆRK

Gedakt 16’
 Rørfløjte 8’
 Viola di Gamba 8’
 Principal 4’
 Traversfløjte 4’
 Flautino 2’
 Cornet III
 Mixtur V – VI
 Trompet 8’
 Obo 8’

BRYSTVÆRK

Trægedakt 8’
 Kobbelfløjte 4’
 Principal 2’
 Waldfløjte 2’
 Sivfløjte 1’
 Cymbel II
 Regal 8’
 Skalmje 4’

PEDAL

Principal 32’
 Oktav 16’
 Subbas 16’
 Oktav 8’
 Gedakt 8’
 Oktav 4’
 Pommer 4’
 Nathorn 2’

Mixtur VI

Fagot 32’
 Basun 16’
 Fagot 16’
 Trompet 8’
 Trompet 4’
 Cornet 2’

Dispositionen viser Grundtvigskirkens orgel som et stort, repræsentativt og universelt instrument. Det er af klassisk præg, men naturlige krav om, at det skal kunne anvendes til udførelse af alle stilepokers musik, er efterkommet bl. a. ved enkelte romantiske stemmers forekomst, og ved udførelsen af overværket som »crescendoværk«. På disse punkter har man faktisk i dansk orgelbygning påny forladt den moderne orgelbevægelses allerstrengeste krav til orglernes klassiske orientering. I henseende til instrumentets teknik og dets mekaniske traktur – spillemekanisme – er denne derimod fuldt til stede.

Grundtvigskirkens store orgel er et meget værdigt og fremtrædende led i kirkens udsmykning. Foruden at være menigheden til glæde og opbyggelse har det stærkt øget interessen for »The organ church«, som Grundtvigskirken jo ofte benævnes. Navnlig blandt amerikanske turister samler orglet i al sin væld den største opmærksomhed – måske som en slags modpol til den megen elektronik, der behersker orgelområdet i staterne.

Når relationerne udadtil berøres, er det måske også nok værd at nævne, at Grundtvigskirkens orgel har en lidt yngre og lidt større »søster« under fjerne himmelstrøg. Det er det store orgel i den nye domkirke i Linz i Østrig – Rudigier-Orglet, opkaldt efter Linz's store gamle biskop, dr. Franz Joseph Rudigier, der tog initiativet til rejsning af den nye domkirke. For dette vældige, 70 stemmer store, instrument blev Grundtvigskirkens orgel teknisk og klangligt et forbillede – begge er de bygget af Marcussen-firmaet i Åbenrå og disponeret af Sybrand Zachariassen, og de grundlæggende forberedelser til dem kom på mange måder til at følges ad, ligesom erfaringer fra Grundtvigskirkens orgel frugtbarjordes i Linz.

* * *

Ejendommeligt nok – dette er ligeledes et bevis for dansk orgelbygnings meget høje stade – kan også det nye orgel i

Helsingør Domkirke, Sct. Olai Kirke, opvise en »slægtning« i det udenlandske. Det er i sit ydre af påfaldende lighed med det ret nye, mægtige orgel i Genève's domkirke, St. Pierre. Forklaringen er, at dettes facade er tegnet af mesteren for Sct. Olai-orglet, orgelbygger Poul-Gerh. Andersen, der har vundet internationalt ry som en særdeles formående orgelarkitekt.

Da Sct. Olai Kirke skulle have nyt orgel, rejste sig meget betydelige problemer. Her var det ikke som i Grundtvigskirken et helt nyt kirkerum, der skulle have et helt nyt orgel – der var i Sct. Olais århundredgamle interiør adskilligt at tage hensyn til, og det centrale i problemerne samlede sig ikke mindst om den kendsgerning, at kirken i forvejen havde et hundredårigt instrument, et Marcussen-orgel, hvis skæbne naturligvis måtte give anledning til overvejelser.

Dets facade var meget typisk for dette instruments tilblivelseperiode, 1860'erne. Den var udført i nygotik, en stilart, der jo ikke er i høj kurs i vor tid. Derfor meldte sig næppe på noget tidspunkt tanken om at bygge det nye orgel bag den – som man fornylig har gjort det i Gelshausen i Tyskland, hvor landskonservatoren ikke uden held har omdannet en tilsvarende facade, så et instrument af klassisk værkopbygning lod sig indpasse bag den. Den nygotiske facade i Olai kasseredes, som instrumentet bag den.

Hundrede år havde det stået, et anseligt spand af tid. Det kan dog siges – uden at dette dog vel har været inde i overvejelserne om dets skæbne – at også det indledede ved sin tilkomst en helt ny epoke, på det eftertrykkeligste afbrydende alle forbindelser bagud. De var stærke. Sct. Olai Kirke var, og er, en af de kirker her i landet, der kan opvise de største og rigeste orgeltraditioner, der går tilbage helt til kirkens allerførste år og dækker vigtige epoker i dansk orgelbygnings historie.

Tre af dennes største navne er knyttet til Sct. Olai Kirke. Fra renaissancetiden er det Hans Brebus, »kgl. Majestæts Or-

gelmager«. Han byggede o. 1571 et »stort orgelværk« til kirken, som det hedder – uden at det dog helt nøje kan fastslås hvor stort det var; en 16–17 stemmer, vel, med nogle senere tilføjelser.

Brebus-orglet afløste kirkens allerførste orgel, der var kommet fra Esrum, da klosterkirken her blev nedlagt, og det anbragtes også i Olai på dettes plads på en slags »svalerede« højt på nordvæggen, i nærheden af prædikestolen. Dets anskaffelse og forhandlingerne i forbindelse dermed har givet eftertiden et fint indblik i datidens orgelbyggerforhold.

Brebus-orglet i Sct. Olai, der ikke usandsynligt har rummet klingende dele af det ældre instrument fra Esrum, ombyggedes og udvidedes i 1625 af Johan Lorentz, Christian den Fjerdes berømte orgelbygger, og arbejdet her var et af de første større, han påtog sig efter at have fuldført bygningen af Frederiksborg slotskirkes orgel, til hvilken opgave han var indkaldt fra Flensborg.

Også om Johan Lorentz's arbejde på Olai-orglet vides meget, der belyser tidens orgelbyggerpraksis. Dets udseende kendes i hovedtræk fra en noget senere beskrivelse, derimod er man ikke på særlig fast grund, når talen er om dets musikalske egenskaber, udover at det havde hovedværk, rygpositiv og pedal. En vis udvidelse havde Johan Lorentz nok givet instrumentet, men det var stadig at finde på sin højt beliggende plads på nordvæggen.

Det var det ikke efter det næste tidehvert i dets tilværelse. Olai-orglet – der fra 1642 en årrække fremefter spilledes af organisten Hans Jensen Buxtehude, hvis senere meget berømte søn Diderik nok lærte kunsten ved det – blev i 1725 flyttet hen på kirkens vestvæg, der herefter var orglets plads i kirken – ret højt anbragtes det også her. Arbejdet udførtes af barokorgelbyggeren Lambert Daniel Kastens, der nok ændrede det og udvidede det i nogen grad. Som et af ham retoucheret Brebus-Lorentz instrument fremtrådte Olai-orglet nu, med 28 stemmer på hovedværk, brystværk og pedal.

Det repræsenterede betydelige musikalske og kunsthåndværksmæssige traditioner. Det fik en levetid på o. 140 år – men kunne have levet meget længere. Dets skæbnetime kom i en periode, hvor ingen havde forståelse for de værdier, det repræsenterede. Det faldt – skønt det ville have været muligt, omend dyrt, at restituere det – og erstattedes 1865 med et nyt orgel, bygget af Marcussen-firmaet i Åbenrå, med 26 stemmer på 2 manualer og pedal.

Det var et solidt instrument fra en periode i orgelbygningens historie, hvor orglet, under indflydelse fra romantikken, var ved at miste sin selvstændighed som instrument. Det fik, lettere ombygget og udvidet i 1955, en levetid på rundt regnet 100 år. I det lange løb slog det ikke til, og dets musikalske stil navnlig ikke. Ønsket om et nyt repræsentativt orgel i kirken blev stedse mere levende og forstærkedes, da Olai i 1961 var blevet domkirke. Tidligt på efteråret 1969 kunne et nyt, stort orgel, bygget af Poul-Gerh. Andersen, tages i brug. Dets 52 stemmer er følgende:

HOVEDVÆRK

Gedakt 16'
Principal 8'
Ital. Fløjte 8'
Rørgedakt 8'
Oktav 4'
Gemshorn 4'
Quint 2²/_s'
Oktav 2'
Waldfløjte 2'
Quintfløjte 1¹/_s'
Zink II
Scharf III
Mixtur V
Trompet 16'
Trompet 8'

RYGPOSITIV

Principal 8'
Gedakt 8'
Oktav 4'
Rørfløjte 4'
Rørquint 2²/_s'
Oktav 2'
Terz 1²/_s'
Sifføjte 1'
Scharf IV
Dulcian 16'
Krumhorn 8'

PEDAL

Principal 16'
Subbas 16'
Quint 10²/_s'
Oktav 8'
Gedakt 8'
Oktav 4'
Quintatøn 4'

BRYSTVÆRK

Quintatøn 8'
Gedakt 8'
Principal 4'
Gedaktfløjte 4'
Oktav 2'
Spilfløjte 2'
Quint 1²/_s'
Scharf II
Cymbel I
Sesquialter II
Regal 8'
Voxhumana 8'

Nathorn 2'
Baszink II
Mixtur IV
Basun 16'
Fagot 16'
Trompet 8'
Skalmej 4'

Det nye instruments tilkomst gjorde betydelige ændringer af orgelpladsen naturlige og nødvendige. De gennemførtes i samarbejde mellem orgelbyggeren og kirkens arkitekt, Rolf Graae. Det tidligere orgelpulpitur er sænket et stykke og er nu helt forbeholdt koret, mens det nye orgel er bygget på et eget pulpitur oven over. Kirkens vestvæg kom således til at fremtræde stærkt reformeret, og dens helhedsvirkning er langt mere sluttet end før.

Kassationen af Marcussen-orglet fra 1865 var for det ydres vedkommende fuldstændig, men indadtil, hvad de klingende dele angår, bevaredes der en vis forbindelse bag ud. Dels er enkelte af dets stemmer gået med over i det nye orgel, dels er der af andre stemmer fra det gamle orgel bygget et lille kororgel til brug i kirken ved mindre kirkelige handlinger.

Det er et prisværdigt eksempel, der er vist her, og som forhåbentlig vil danne skole: at bevare de bedste af stemmerne fra de ældre instrumenter også videre frem. Der er i de senere årtier sket meget betænkelige orgelkassationer rundt om i vore kirker, kassationer, der særdeles vel kunne være mildnet på denne værdige måde.

* * *

Kun få steder vil et problem af denne art kunne lade sig løse så lykkeligt som nu fornylig i Frederiksborg Slotskirke. Da kravet om et nyt orgel rejstes her, var det af andre grunde end det gamles ubrugelighed og forfald. Med det var der – solidt og velholdt, som det er – intet i vejen, tværtimod. Det er yderst durabelt, håndværksmæssigt fremragende bygget af de allerfineste materialer, og alle i orgelsagen implicerede fagfolk har fra første færd været enige om, at en kassation af det ville være uforsvarlig og forkastelig.

Det er bygget af Marcussen & Søn i Åbenrå 1863, er således nogenlunde samtidigt med Sct. Olai Kirkes nu forsvundne orgel og tilhører følgelig også stilmæssigt den romantiske pe-

riode. Og det var, eller er, først og fremmest det, der er i vejen med det. Da man byggede det i sin tid, havde man kun udvendigt, ikke indvendigt dets forgænger i tankerne – man tog ikke hensyn til at det skulle klinge i et renaissanceinteriør, bag den så omhyggeligt som muligt rekonstruerede renaissancefacade.

Denne for vor tid så åbenlyse kunstneriske skævhed havde man slet ikke forståelsen af dengang. Men i det lange løb, og med den udvikling, der skete på orgelbygningens område, var det klart at det ville være rimeligt at få den rettet ved anskaffelsen af et nyt orgel, bedre passende til kirken. Det måtte, af alle grunde, stå på det tidligeres plads. Og her var man så heldig, at dette ikke behøvede at falde. Der var husrum til dem begge på orgelpulpituret. Det gamle er blot skubbet bag ud på dette og vil herfra kunne klinge videre og bevares som det for sin tid meget typiske instrument, det er.

Ligesom Marcussen-orglet i Sct. Olai Kirke afbrød fine traditioner gjorde 1863-instrumentet det i Frederiksborg Slotskirke. I det første tilfælde var det menneskelig uforstand, der lå bag – i det sidste var det en katastrofe. Et dansk orgelkledningie gik tabt i ulykkesstunden 1859. Da en hvælving styrtede sammen under branden, knuste den den del af kirken, hvor det gamle orgel stod. Det var ikke Compenius-Orglet, for det havde længe befundet sig på Frederiksberg Slot – men derimod Maas/Lorentz's renaissanceinstrument.

Det indtager i mange henseender en nøglestilling i dansk orgelhistorie. Det byggedes til kirken, mens den var under indretning, af Kong Christian IV's nederlandske, fra Stralsund indkaldte orgelbygger Nicolaus Maas. Det fuldførtes o. 1616 – ikke af Maas, der var død i mellemtiden, men af hans tidligere mestersvend ved bygningen af Nikolaj-orglet i Flensborg Johan Lorentz, der var blevet i denne by og nu indkaldtes herfra.

Da kongen i 1619 hos Johan Lorentz bestilte et orgel til den kommende Hellig Trefoldigheds Kirke i Kristianstad i Skåne,

betingede han sig, at dette instrument i alle måder skulle være nøjagtigt som orglet i Frederiksborg Slotskirke. Helt kom det nu ikke til at gå sådan, bl. a. fordi Kristianstad-orglets tilblivelse trak ud, men det viser hvor stor betydning kongen tillagde Frederiksborg-orglet. Det har utvivlsomt også været et for sin tid stort og prægtigt instrument.

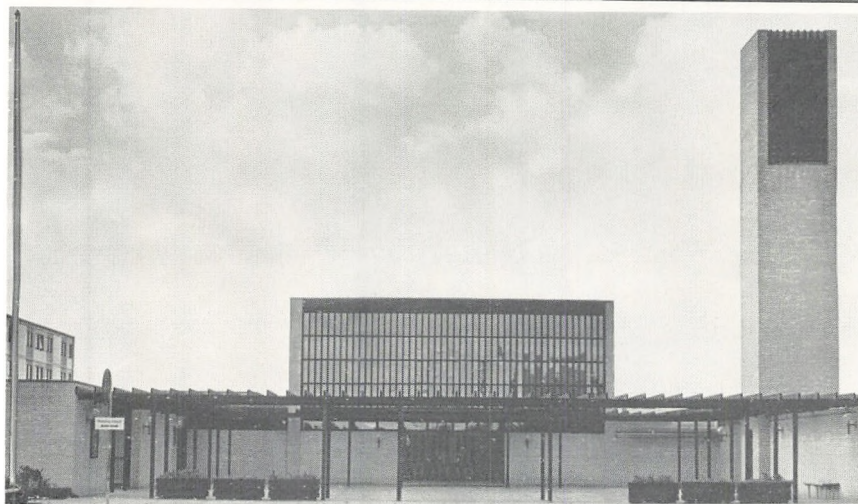
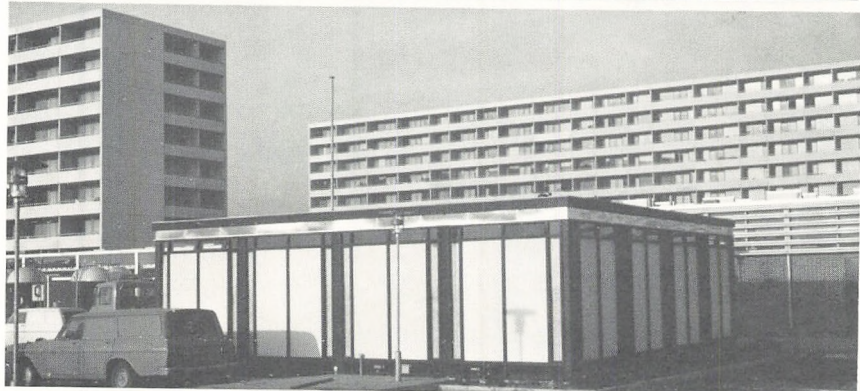
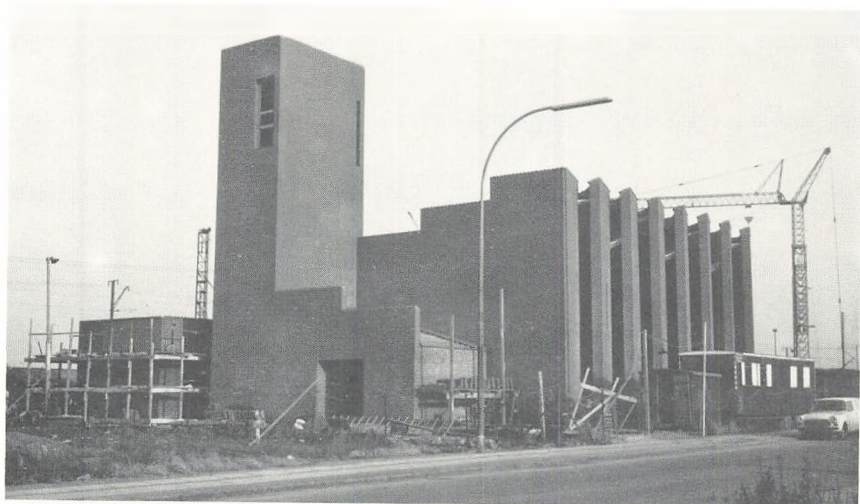
Selv om det nu er gået tabt, kender man en del til det fra en undersøgelse, de to slesvigske orgelbyggere Marcussen og Reuter fra det gamle firma i Åbenrå i 1836 foretog; resultatet nedskrev de i en beretning. De hæfter sig mest ved dets dengang ret dårlige tilstand, og af dets opstilling får man ikke nøjere indtryk. Men vigtigt er det, at de nedskrev dispositionen for de 28 stemmer på 3 værker og pedal – det er sikkert den originale, da der i de mange år ikke var rørt ved instrumentets musikalske egenskaber.

Marcussen & Reuter gjorde Frederiksborg-orglet smukt i stand – ændrede også en smule på klangbilledet i den gryende romantiks ånd – og fik det i det hele sådan restitueret, at det utvivlsomt kunne have klinget mangan god dag endnu, urørt – navnlig når man tager den overordentlige påholdenhed i betragtning, der altid vistes fra myndighedernes side, når talen var om dette instrument. Måske kunne det være nået over i tider, der havde haft den rette forståelse af dets store værdi som kunstnerisk og kulturelt mindesmærke – og draget omsorg for dets videre bevarelse.

Den ødelæggende slotsbrand i december 1859 udelukkede helt denne mulighed, og da man gjorde skaden – der var uoprettelig – »god igen« og skaffede kirken et nyt orgel, blev det altså på et misforståeligt grundlag. Nu vender man orgelmæssigt på en måde tilbage til katastrofeåret, og tager den musikalsk-stilmæssige tråd op igen ved at bygge et orgel, der bedre svarer til kirkens interiør og dens orgelfacade. Bag denne – der i 100 år har stået som en tom kulisser, men nu bliver klingende – kommer et instrument på 37 stemmer:

*Øverst: Grundstensnedlæg-
gelse ved Lindehøj Kirke
Nederst: Børnebyens
Kirke i Rødovre*

*Øverst: Skovlunde Kirke
I midten: Baltorp kirkesal i Ballerup
Nederst: Strandmarkskirken i Hvidovre*

HOVEDVÆRK

Principal 8'
 Blokfløjte 8'
 Oktav 4'
 Gedaktfløjte 4'
 Rørquint 2²/₃'
 Oktav 2'
 Terts 1³/₅'
 Mixtur V
 Dulcian 16'
 Trompet 8'

POSITIV

Gedakt 8'
 Principal 4'
 Kobbelfløjte 4'
 Spilfløjte 2'
 Quint 1¹/₃'
 Oktav 1'
 Scharf IV
 Krumhorn 8'
 Vox humana 8'

CRESCENDOVÆRK

Gedakt 16'
 Spidsgamba 8'
 Rørfløjte 8'
 Voce celeste 8'
 Tværfløjte 4'
 Sesquialtera II
 Fløjte 2'
 Mixtur IV
 Obo 8'
 Clairon 4'

PEDALVÆRK

Subbas 16'	Oktav 4'
Oktav 8'	Nathorn 2'
Gedakt 8'	Fagot 16'
Quint 5 ¹ / ₃ '	Trompet 8'

Det nye orgel, der bygges af Poul-Gerh. Andersen, bliver ni stemmer større end Maas/Lorentz-instrumentet, der gik tabt 1859. Alligevel bliver det orgelhus, der skal rumme det, ikke væsentlig større end det gamle – en omstændighed, der i høj grad gjorde det muligt at bibeholde 1863-instrumentet på orgelpladsen, blot rykket nogle meter tilbage.

I musikalsk henseende kommer P. G. Andersen-orglet på sin vis til at svare til Maas/Lorentz-instrumentet, som det fremtrådte i sine 23 sidste leveår, dispositions-mæssigt let retoucheret af Marcussen og Reuter, med anvendelighed også ud over det rent klassiske område for øje. Som Grundtvigs-kirkens og Domkirken Sct. Olai Kirkes orgler er også det nye Frederiksborg-orglet et universelt instrument.

Men det står ikke som sine to store søstre færdigt, når Helsingør stifts tiårsdag passerer. Det sker først et stykke ind i det næste tiår – om hvilket man må håbe, at det vil bringe en lige så rig udvikling på orgelområdet i stiftet som det nu forløbne decennium.

Niels Friis

* * *

10 års kirkebyggeri

af generalsekretær, pastor Gunnar Hermansen

Tanker om det at bygge ny kirke.

Det er meget spændende at være med i nyt kirkebyggeri. Særlig i disse år, hvor nye tanker, nye synsmåder afføder nye kirker, der udformes og indrettes aldeles utraditionelt. Underligt nok er det næsten kun arkitekter i dette land, der beskæftiger sig med det nye, mens teologer synes at tænke netop traditionelt eller i hvert fald ikke ofte lader deres tanker komme til udtryk som kommentar til eller som baggrund for det nye, der sker. Men – hvor nyt er det nye så i virkeligheden?

Kirkebygningens historiske forudsætninger.

Historisk er det ikke så lige til at udrede forudsætningerne, idet to vidt forskellige synsmåder i tidens løb er blevet indvævet i hinanden, nemlig kirken som Guds hus, Guds bolig, hvor tempeltanken er i forgrunden, – og kirken som en kombination af synagogen, forsamlingslokalet, og nadversalen, hvor Jesus samledes med sine disciple til den første kristne »altergang« og gudstjeneste.

Kirken som Guds bolig.

Selvom det altid i teorien er fastholdt – lige fra det jødiske tabernakel i ørkenvandringstiden, over Salomons og de senere templer i Jerusalem, frem til vor tids kirkebyggeri, – at Gud bor ikke i huse bygget med hænder, har den almindelige me-

ning herom været en anden. De allerfleste mennesker har en formening om, at kirken er et Guds hus i den betydning, at det er en »hellig« bygning, som kan profaneres ved vrang brug. I det mindste bør der i en kirke være et sakralt sted, – nemlig partiet indenfor alter-»skranken«, – således at forstå, at her indenfor kommer kun den indviede præst, – ikke lægmanden, i hvert fald kun med ganske særligt ærinde. Bl. a. heraf vel den almindelige harme i menigheden, når en kirke profaneres ved at turister spiser deres frokost i kirken og efterlader madpapir o. lign. Og deraf kommer det vel også, at man forlanger, at selv i små, midlertidige kirker skal alterpartiet, koret, som det særligt sakrale sted, kunne afsondres fra resten af kirkerummet ved et forhæng, for at rummet kan bruges til almindelig mødevirksomhed, kaffedrikning etc.

Selve kirkeindvielsen understreger ufrivilligt denne hellighedskarakter. Det er ikke helt let at få fat i den antydning af skelnen, der faktisk er tilstede, når det hedder: »Jeg helliger og afsondrer dette rum fra verdens larm og fra al verdslig handel, til at Guds navn skal bo deri, at her skal være et Guds hus og en forgård til himlen.«

Der er nok tre grunde til, at denne opfattelse af kirkebygningen har bidt sig så fast i bevidstheden, som den har.

Den første er meget usikker og ukonkret, idet den synes at hidrøre fra noget almenmenneskeligt, noget naturgroet almenreligiøst, nemlig en som oftest ubevidst trang hos mennesket til at have et helligsted at dyrke guden i, – et afsondret sted at henvende sig til til guden – ofte i figurlig forstand – med sin afmagt, sine ofre, sine bønner. Overalt på jorden hos alle folkeslag med en vis kultur, bygges der templer og formes billeder. Det er som regel kun en intellektuel afværgemanøvre at ville dyrke Gud i naturen.

Når kristne kirker opfattes som det særligt hellige sted, Guds bolig, hidrører det utvivlsomt fra opfattelsen af Jerusalems tempel, hvor vi i den traditionelle langkirke eller »processionskirken« genfinder opbygningen: Fra våbenhuset (tem-

pelforgården) gennem kirkeskibet, hvor menigheden befinder sig (det hellige) op til koret med alteret, ofte udformet som et højalter, indenfor hvis skranke kun præsteskabet må komme (det allerhelligste med pagtens ark, hvor kun ypperstepræsten måtte komme – og endda kun på den store forsoningsdag). Der er tale om en stigen opad, – en nærmen sig det allerhelligste, alteret.

Denne samme tendens understreges yderst konkret i den katolske kirkes lære, hvor nadveren bliver til messeoffer frembåret af den indviede, hellige præst. Kirken – og særlig alteret – bliver i bogstavelig forstand Guds bolig, hvor Kristus er legemlig og synlig tilstede i nadverelementerne. Den samme tankegang er ikke – kan ikke være – uforståelig eller fremmed for nogen menighed, som hævder forvandlingens under i nadveren.

Alt dette samvirker til, at kirkebygningen opfattes som en sakral bygning, hvori der foregår »hellige handlinger«, en bygning, som på en eller anden udefinerlig måde virkelig er en Guds bolig.

Kirken – bare et tag over hovedet.

Imidlertid er der – som nævnt – også en ganske anden opfattelse af kirkebygningen, dens karakter og dens historiske forbillede.

Den første kristne kirke var, – og den første kristne gudstjeneste skete i nadversalen i Jerusalem, da Jesus natten til Langfredag samledes med sine disciple til den første nadver.

At samles til nadveren var, hvad Jesus påbød sine disciple. Og siden da har nadveren været midtpunktet i den kristne gudstjeneste. Det var nadveren – med prædiken, fortælling om Jesu liv m. m. og bønnerne, – man samledes om ved gudstjenesterne i de kristne hjem de første århundreder af kristenhedens historie. Det var først efterhånden, som troen bredte sig mere og mere, at der blev brug for større lokaler.

Og da kristendommen blev statsreligion under Konstantin den Store, og folk strømmede ind i kirken, blev der for alvor brug for kirkebygninger. Men eftersom den unge kristendommen byggetraditioner havde, brugte man, hvad der var forhånden, almindelige forsamlingslokaler – med forbillede i den jødiske synagoge eller i basilikaen, det offentlige romerske forsamlingslokale. Men principielt var det nadversalen, der var det egentlige forbillede, – med alteret = alterbordet, hvor de kristne forsamledes til nadvermåltidet.

Det er først en senere tids messeoffertanke, – helligelse af et præsteskab og en dermed forbundet ukristelig adskillelse mellem gejstlighed og lægfolk, – der har forfalsket det oprindelige.

Martin Luther interesserede sig ikke meget for kirkebygninger og deres indretning. På hans tid var der kirker nok, og protestanterne brugte de forhåndenværende. Dog siger Luther i skriftet Deutsche Messe fra 1526: »I den rette messe blandt lutter kristne burde alteret ikke blive stående på denne plads (opad altervæggen, fjernt fra menigheden), men således at præsten hele tiden var vendt mod folket, ligesom Kristus uden tvivl var i nadveren. Men dette må nu vente sin tid!« Og det fik det lov til – i ca. 400 år!

Kirkebygningen er altså ikke af nogen særlig hellig karakter; heller ikke i og for sig nogle af de ting, der er i den. At bygningen – eller dens særlige indretning, eller belysning, – skulle være forkyndende i sig selv eller særlig kristeligt stemningsfrembringende, ligger på linie med at ville finde og dyrke Gud i naturen. En kirke skal blot være praktisk til sit formål: at danne ramme om den kristne gudstjeneste med nadveren som det centrale. Principielt er alteret et spisebord. Kirkerummet kan være en privat sal eller stue til husgudstjenester; den kan være en barak, en skoles aula, et krematorium etc. – eller naturligvis en kirke bygget til formålet.

Kirkebygningen er ikke Guds bolig, for Gud bor ikke i huse, gjort med hænder. Efter kristen opfattelse er Guds bolig

noget levende, nemlig den kristne menighed. Grundtvig har indfanget denne kristne grundtanke med ordene:

Vi er Guds hus og kirke nu,
bygget af levende stene,
som under kors med ærlig hu
troen og dåben forene.

Hvordan skal en ny kirke være?

Jeg er mig helt bevidst, at disse linier er trukket forenklet op. Det er sket for klarhedens og oversigtens skyld. Når denne oversigt i det hele taget er givet her, er det, fordi jeg finder det af afgørende betydning, at menighedsråd og kirkekomitéer – og for den sags skyld også arkitekter – kender disse perspektiver, disse forudsætninger, når de en dag står i den situation at skulle bygge ny kirke.

Skal det så være en traditionel kirke – med våbenhus, langskib og kor, – altså efter det skema, vi alle er så fortrolige med?

Skal det være en utraditionel kirke efter nadversalsmøn-
stret, – måske endda med alteret, spisebordet, anbragt lige
midt i et cirkelrundt eller kvadratisk rum? –

Eller – skal der i den nye kirke tages hensyn til begge syns-
måder, vedkende sig kravet om det sakrale, så at vi får en
blandingskirke – som så mange af de nye kirker?

Det er ikke muligt i det eksisterende moderne kirkebyg-
geri at få disse to »typer« af kirker at se i deres renhed, men
der ses en tydelig tendens til at forlade langkirken til fordel
for centralkirken. Og alteret rykker længere og længere væk
fra altervæggen ind mod midten af kirkerummet. Vangede
nye kirke bliver vel den første, hvor alteret placeres præcist
i et kvadratisk kirkerums diagonalkryds. – Og det lukkede
alter (sarkofagalteret, oprindeligt en kombination af en hel-

gensarkofag, et bord og et offeralter) forsvinder til fordel for alterbordet.

Derved placeres menigheden omkring alterbordet som det centrale i kirken. Ligeså typisk er det, at prædikestolen træder mere og mere i baggrunden og bliver det, den oprindelig var, en læse- og prædikepult.

Det er nok rigtigt, når det siges, at centralkirken på denne måde er mere i pagt med tiden. Her er ikke plads for en decent overfor den passivt lyttende menighed. Her føler alle sig mere med – i en »dialog« om ordet og nadveren.

Orgel og kor er samtidig på vej til dets oprindelige plads i kirken. At døbefonten har ligeså svært ved at finde sin plads her som i den traditionelle kirke, nævnes kun for fuldstændigheds skyld.

Arbejdskirken.

I 80 år (1890–1970) har Kirkefondet været med til at bygge kirker i hovedstadsområdet. Det er en vældig indsats, der hermed er sket og stadig sker. Med hensyn til selve kirkerummets formning og indretning har Kirkefondet ikke været skabende. Nybruddet kom med arkitekter, der havde det vovemed at bryde med traditionerne – som arkitekterne Bang & Jensen med Christianskirken, Lyngby, og arkitekt Erik Møller med Adventskirken i Vanløse.

Nyskabende blev derimod Kirkefondet derved, at det ud fra Kirkesagens kirke- og menighedssyn skabte *arbejdskirken*. Dermed menes en kirke, som foruden at fungere til gudstjenester og kirkelige handlinger også fungerer til hverdag som menighedens samlingssted, uddannelsessted og arbejdscentral – om man vil som missionsstation. For at dække den levende menigheds behov, byggedes kirke- og menighedscentre med en række sekundære lokaler til alle former for menighedsaktiviteter. Det er vel værd at notere, at det er sådanne kirkecentre, den nye lov af 1966 om finansiering af kirkebyggeri i virkeligheden godkender som den kirke, der under byforhold

er behov for. Dog godkendes – endnu – ikke specielle ungdomslokaler.

Byggeprogram for nye kirker.

Det byggeprogram, en kirkekomité i øjeblikket kan forvente godkendt, er altså en sådan arbejdskirke. Foruden selve kirkerummet bestående af en menighedssal, dersom denne kan slås sammen med kirkerummet til brug ved større lejligheder, 1 eller 2 konfirmandundervisningslokaler – alt efter befolkningstal og antal præster, – menighedsrådslokale, præsteværelse, køkken og diverse kontorer, depotrum og kapel. Vil man dertil i et kirkebyggeri være specielt børne- og ungdomsvenlig og bygge et ungdomshus, er det helt på privat initiativ og bekostning.

Financiering af kirkebyggeri.

Før 1956 måtte alt kirkebyggeri i hovedstaden finansieres ad privat vej. Det kunne ikke hindre, at der byggedes kirker – mange kirker. I 1956 kom den første lettelse, idet en ny lov bestemte, at der herefter kunne ydes statstilskud til kirkebyggeri, og der måtte optages lån, der måtte afdrages og forrentes over den kirkelige ligning. Dog skulle der stadig skaffes mange penge ad privat vej.

Endelig i 1966 kom den lov, som nu gælder, og som har sat et fantastisk skub i kirkebyggeriet. Denne lov fastslår, at det er menighedsrådene, der har pligten til at sørge for nye kirker i takt med byudviklingen. Efter denne lov må der i forvejen lægges penge op til kirkebyggeri over den kirkelige ligning, og hvad der ikke skaffes på den måde eller på anden vis (f. eks. statstilskud eller private gaver) må lånes og afdrages og forrentes over den kirkelige ligning. Dermed er vist skabt så gunstige vilkår for kirkebyggeriet, som ønskes kan.

Rundt regnet forberedes i øjeblikket opførelse af 100 kirker i hele landet. Heraf ca. 25–30 alene i Helsingør stift.

Midlertidige kirker – vandrekirker.

Det er utroligt, hvad der i tidens løb har været anvendt som midlertidige kirker. Træbarakker, jernkirker, restaurationslokaler, skoleaulaer m. m. Ofte har der været tale om etapebyggeri, så at en menighedssal eller et kryptlokale har været midlertidig kirke i årevis, førend der blev råd til den endelige kirke.

Men nu, – hvor de finansielle betingelser for kirkebyggeri er så gunstige som aldrig før, – er der da nogen grund til at bygge midlertidige kirker eller de såkaldte vandrekirker?

Ja, der kan være virkelig gode grunde for at begynde med en midlertidig løsning også i dag.

Det sker – særlig i satellitbyerne, der jo skyder op som paddehatte, – at der opstår et akut behov. Pludselig er de der, disse »byer«, med en masse boliger, men næsten altid med en udpræget mangel på offentlige lokaler. Og kirken? Ja, den kommer i hvert fald ikke først!

I sådanne byområder skal der simpelthen skaffes lokaler bl. a. til konfirmandundervisning. Det kan være en væsentlig grund til at bygge vandrekirker.

I andre hastigt voksende byområder sker det, at byplaner ikke kan færdigfastlægges – måske på grund af motorvejsføring og andre praktiske årsager. Og hvor man således ikke kender – ikke kan kende – byudviklingen, og dermed ikke en kirkes endelig beliggenhed eller antallet af kirker, – kan der være absolut gode grunde for at begynde med en vandrekirke.

Det sker, at man ved begyndelsen af en kirkesag kan skønne, at der går adskillige år, førend den nye kirke står der; men man vil gerne i gang med at skabe et kirkeligt arbejde i området – for at forberede også åndelig talt et ny sogn, en ny menighed. Og det sker, at man af byplaner og befolkningsprognoser véd, at vandrekirken til sin tid kan vandre måske nogle få kilometer – for dér forfra at være menigheds- og sognedannende. – Det kan være en særdeles god begrundelse for at bygge en midlertidig kirke.

Det er jo ikke alle, der har lige stor forståelse for, at der skal bygges kirker i takt med byudviklingen. Det er en kendsgerning, at der er modstand mod kirkebyggeri her og der – med vidt forskellig motivation. Og det er tilsyneladende lige meget, hvor ofte det siges og skrives, at socialt byggeri – børnehaver o. lign. – ikke hindres af kirkebyggeri. Ja, – at selv om der ikke byggedes én eneste kirke, ville der ikke blive bygget flere sociale institutioner af den grund. Man tror det ikke – eller rettere *vil* ikke tro det. Der er jo så herlig med slagkraft i at spille den slags ud mod kirkebyggeriet; – så får det være med sagligheden!

Det kan simpelthen være klog politik at begynde med noget midlertidigt. Jeg tror, jeg tør sige, at det er Kirkefondets erfaring gennem de mange år, at det aldrig har været til skade for sogn og menighed, at man har måttet begynde småt og måske primitivt – og har måttet længes efter og arbejde sig frem til det endelige resultat. Det, der kan skade mest, er at vente for længe med at gå i gang.

En midlertidig kirke må simpelthen ikke være så god, at den kan erstatte den endelige kirke; men den kan i høj grad være menighedsdannende og dermed være med til at skabe et behov, så at kravet om en endelig og forsvarlig løsning opstår.

Noget andet er, at man nok kunne have lyst til at mane til mådehold – for ikke at sige sparsommelighed – ved nyt kirkebyggeri. Tendensen til dyre og flotte kirkeprojekter er jo mærkbar, efter at det er blevet let at skaffe pengene.

Selvom det – efter min mening – er principielt forkert, at ungdomslokaler ikke som en selvfølge hører med til en arbejdskirke, skal man måske ikke være altfor ked af, at pengene hertil skal skaffes privat, og bygningerne rejses ved frivillig arbejdskraft, således som det sker nogle steder. Det er nu ganske sundt, at et distrikt eller sogn selv skal gøre en arbejdsindsats.

Satellitbyens særlige problematik.

Tyskeren Werner Simpfendörfer skriver (i Die Siedlung als Neuland der Kirche): »Det moderne beboelseskvarter (satellitby eller soveby) er ikke blot et livsrum af hidtil ukendt art. Det præger langt snarere en helt ny type mennesker, der indretter sig på *at være undervejs*, – at leve sit liv på flere forskellige steder. Det er ønsketænkning at tro, at et sådant moderne bykvarter »falder til ro« i det klassiske bymønster.

En amerikansk opgørelse godtgør, at beboerne i den slags boligkvarterer gennemsnitlig bor der i 7 år. Dette synes også at passe på europæiske forhold.

Sådanne boligkvarterer er af relativ ny dato. Det kan endnu tildels undgås, at kirken (menigheden) indretter sig traditionelt i kirker og kirkelige arbejdsformer m. m., dersom denne nye og endnu ret ukendte situation tages op til alvorligt studium, – dersom man er villig til at lytte til erfaringer andre steder fra, prøve at indrette sig på den nye situation. Det er helt nødvendigt, at der stilles spørgsmål til kirkens indretning og funktion i disse nye sammenhænge. Hvad vil det i praksis sige at være menighed i en satellitby?«

I flere tyske satellitbyer har man arbejdet i sådanne bydannelser i en årrække – dels traditionelt dels utraditionelt, og man synes at være nået til den erkendelse med henhold til f. eks. kirkebyggeri, at man bevidst udsætter endeligt byggeri, fordi man ikke kender kirkens funktion. Indtil videre klarer man sig med barakkirker eller andre midlertidige løsninger simpelthen for at vinde tid og skaffe sig erfaringer. Ifølge Simpfendörfer har man erkendt, at menighedens faktiske eksistens under disse forhold er et enten – eller: enten traditionelt og være så temmelig sikker på at blive en ghetto for de få, – eller at være *undervejs* sammen med »byen«, hvordan det så skal ske i praksis.

»Satellitbyen stiller kirken i en typisk missionssituation. I satellitbyen bliver det klart, om menigheden vover at tage evangeliets udfordring op.«

Det var nogle tanker om kirkebyggeri – og om det, der skal foregå i og ud fra kirken. – Lad mig slutte, som jeg begyndte. Det er meget spændende at få lov at være med i nyt kirkebyggeri. Lykkelig det menighedsråd, der får en sådan opgave. Men det er jo rigtignok en meget stor og ansvarsfuld opgave, som man ikke kan og ikke må komme let om ved. For – ikke sandt? – en kirke er dog noget særligt! I det hus, der bygges, skal den kristne menighed fremover samles til gudstjeneste, – dér skal den have sit tilholdssted og sit udgangspunkt.

Gudstjenesten

- det kontinuerlige eksperiment

af Pastor Per Jensen

Så er da det såkaldt hurtigtarbejdende officielle liturgiudvalg på vej ind i 2. årgang – vistnok med følgende lempeligt reviderede Paulus-citat på læberne: »Så bliver da tro, håb og kærlighed disse tre, men størst af dem er – – – status quo.«

Forhåbentlig bliver denne lidt uhøflige insinuation gjort grundigt til skamme, når der snart foreligger noget materiale fra udvalget. Sagen er jo, at overgangen fra 60'erne til 70'erne kan gå hen og vise sig som et virkeligt vendepunkt i Folkekirken officielle holdning til spørgsmålet gudstjenestefornyelse. Man kan blot tænke på det ganske vist helt selvfølgelige punkt: inddragelsen af anden relevant sagkundskab end den rent fagteologiske i liturgiarbejdet. Indtil 1970 havde ikke en eneste forfatter, sprogmand, kunstner eller anden lægmand kunnet snige sig indenfor her.

Hvor meget der end tales om det almindelige præstedømme, lægmandsindflydelse og demokratisering indenfor kirken, så tegner vores lutherske folkekirke sig gang på gang som en udpræget embeds- og præstekirke – næsten som på enevældens tid. Dette utilladelige og usaglige præste- og teologvælde er nu blevet brudt på dette væsentlige område. Det i 1970 nedsatte liturgiudvalg rummer foruden 4 teologer også 4 lægfolk og heriblandt – også for første gang i dansk kirkehistorie – et damemenneske: endda selveste Anna Sophie Seidelin!

Lad os ikke, som det så ofte er sket, beklage, at vor tid ikke kan skabe noget levedygtigt indenfor gudstjenesten, når det simpelthen ikke for alvor har været forsøgt her til lands. Der

er ingen tvivl om (hvad allerede liturgiudvalgets sammensætning har vist) at kvalificerede lægfolk med glæde og energi vil medvirke, hvis de får en officiel opfordring. De gør det ikke uforpligtet og på eget initiativ. Men hvis man som hidtil udelukkende beder fagteologer, der udfra oprigtig kærlighed til traditionen tænker traditionelt om at forny og revidere ritualer, tekstrækker og bønner, bliver resultatet selvfølgelig traditionelt.

Når man på nærmeste hold igennem det meste af sit liv har fulgt den dristighed, fremsynethed og åbenhed, hvormed der arbejdes f. eks. indenfor kirkearkitektur, kirkekunst og kristendomspædagogik, bliver man let forstemt, når man hidtil forgæves har søgt efter en tilsvarende åben og fremsynet holdning indenfor liturgiarbejdet. Der er noget overforsigtigt, umusisk og ofte fortænkt behæftet ved de liturgiske kommissioners arbejdsmåde og resultater. Det er dog lykkedes indenfor kirkearkitekturen og til dels kirkekunsten og kirkemusikken at skabe kunstværker, der er ægte og ofte fremragende udtryk for det bedste, der kan præsteres i vor tid, og som i flere tilfælde ikke står tilbage for de bedste af fortidens ydelser. Hvorfor giver vi op, før vi tilsvarende har forsøgt at give vores kristentro nutidigt kød og blod. Måske mislykkes forsøget i langt de fleste tilfælde, men hvorfor give op før forsøget i det mindste er gjort – alvorligt og med inddragelse af de bedst kvalificerede kræfter, der kan skaffes.

Det siger sig selv, at den traditionelle og statiske fremgangsmåde, man hidtil har valgt at anvende i liturgiarbejdet, ikke har kunnet rumme andet end små marginalændringer og lempelege revisioner af det bestående. Hovedfejlen er, at man hidtil på forhånd har sagt god for traditionen. Dermed være naturligvis ikke påstået, at der ikke er fornyelse at hente i en besindelse på og et studie af traditionen. Næppe mange er så naive, at de ønsker at kassere alle traditionelle former. Det ville medføre et utåleligt formløshedens tyranni; og en sådan

diskontinuitet ville forøvrigt uvægerligt løbe ind i gentagelser alligevel. »Den der glemmer fortiden er dømt til at repetere den.« Liturghistorisk sagkundskab er en helt afgørende nødvendighed ved gudstjenestens fornyelse, men vel at mærke kun til levering af baggrundsviden, ikke som et mål i sig selv. Liturghistorikeren kan ikke udfra traditionen diktere os, hvordan nutidens gudstjeneste skal være; han kan højst trække dele af historien og traditionen frem til overvejelse som en eventuel mulighed blandt andre for os idag. Eller sagt på en anden måde: man må først forsøge at afmythologisere traditionen, så den ikke står som en fortidig, hellig og urørlig størrelse, men prøve at få formuleret, hvad traditionen faktisk siger netop nu. Ved på forhånd at sige god for traditionen har man hidtil netop ikke villet tage traditionen alvorligt som en nutidig eksistentiel mulighed, og man er derfor stort set endt i gold reproduktion, epigoneri og pastiche i såkaldt kirkelig stil – hvad det så end er for noget?!

Blader man f. eks. Prøveritualbogen fra 1963 igennem, opdager man (mellem småforbedringerne og de lempelige sproglige revisioner) nogle for længst udgåede gudstjenesteled dukke op af glemselen. Det sker endda, at de ikke anbringes i deres oprindelige måske meningsfyldte sammenhæng, men kommer til at stå som sære liturgisk-arkæologiske torsoer eventuelt suppleret af nytillkomne vendinger af arkaiserende og pasticheagtig karakter.

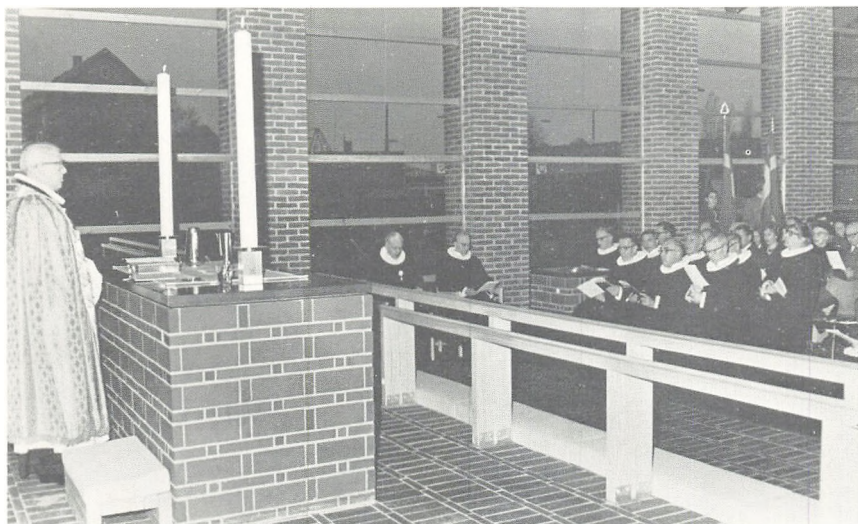
Prøveritualbogen (63), som (sammen med Prøvealterbogen (58)) udformedes i løbet af 10 år af en række temmelig aldersstegne teologer, er som bekendt aldrig rigtig slået an og er nu (kun 7 år efter udgivelsen) endda kasseret som grundlag for det videre liturgiarbejde.

Nu må det naturligvis ikke glemmes, at når det hidtidige liturgiske fornyelsesarbejde idag virker så utilstrækkeligt og utilfredsstillende, hænger det bl. a. sammen med en mentalitetsændring blot på de 10–15 seneste år og som følge deraf et

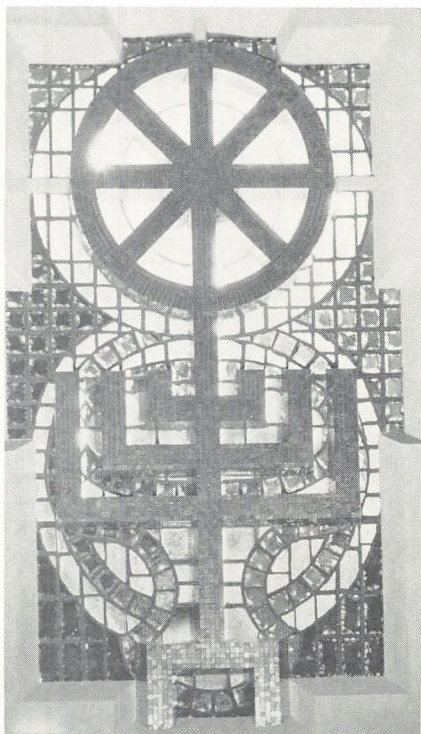
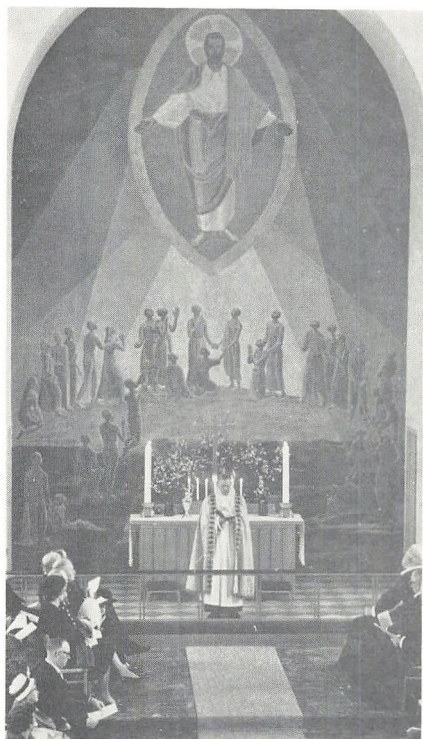
hastigt accellererende ønske i menighederne om gudstjenestefornyelse. Og der er da også rimelige tegn på, at man fra officielt hold nu virkelig ønsker og indser nødvendigheden af at gribe sagen anderledes åbent an.

Mange præster, biskopper og ministre har vist ellers i kraft af uddannelse og miljø en tyrkertro på, at det meste kan klares, når blot een eller flere sætter sig til skrivebordet, læser bøger og tænker dybt. Man glemmer ofte, at der også er andre fremgangsmåder end skrivebordskommissionens, og andre tilgange til spørgsmålet gudstjenestefornyelse end den liturgihistoriske. Man glemmer, at det også er en frugtbar mulighed at tænke gennem eksperimenter. Det er en erfaring, som ikke mindst kunstnere kender til, at nye og måske uventede muligheder og åbninger kan åbenbare sig midt under det eksperimentelle arbejde, løsninger man vanskeligt kunne forudse eller filosofere sig til ved skrivebordet. Modsat er det en velkendt sag, at selv et teologisk vel gennemtænkt ritualforslag meget vel kan falde til jorden, så snart det prøves anvendt i praksis i kirkerummet og i menigheden.

Lad mig blot nævne et par tilfældige eksempler fra Prøveritualbogen. Kommissionen må totalt have frakoblet deres eventuelle humoristiske sans og i hvert fald deres situationsfornemmelse, når de i forslaget til ritualet for brudevielse vil have præsten til – første gang han vender sig mod menigheden – at opfordre dem til at »råbe af fryd for Herren al jorden«!! Den slags gør man allerhøjst een gang. Sådan noget kunne være undgået, hvis man blot havde ladet forslagene afprøve nogle gange inden de kom på tryk. F. eks. ligger det også lidt tungt med helhjertet at synge »Halleluja« efter alle episteltæksterne, som ligeledes foreslået i Prøveritualbogen: »Dog, de fleste af dem fandt Gud ikke behag i; de blev slået ned i ørkenen.« – »Halleluja«!! Eller: »Thi den, som spiser og drikker uden at ænse, at det er Herrens legeme, spiser og drikker sig selv en dom til« – »Halleluja«! Selv liturgihistorisk betragtet er denne placering af »Halleluja« temmelig uheldig.

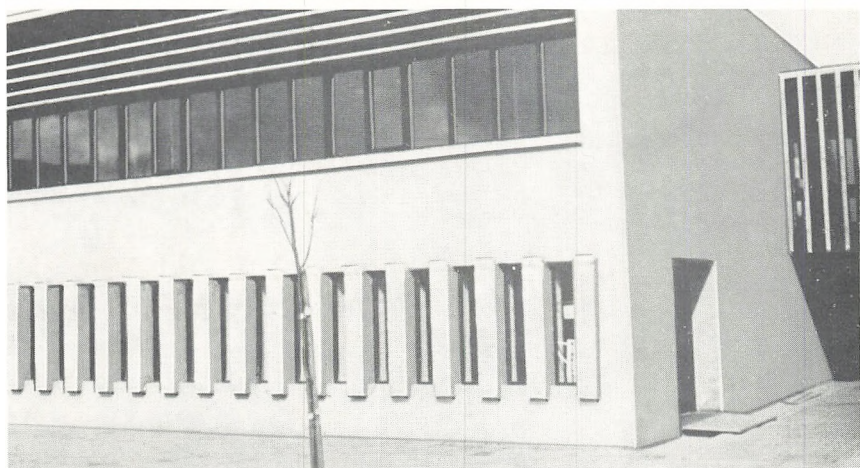
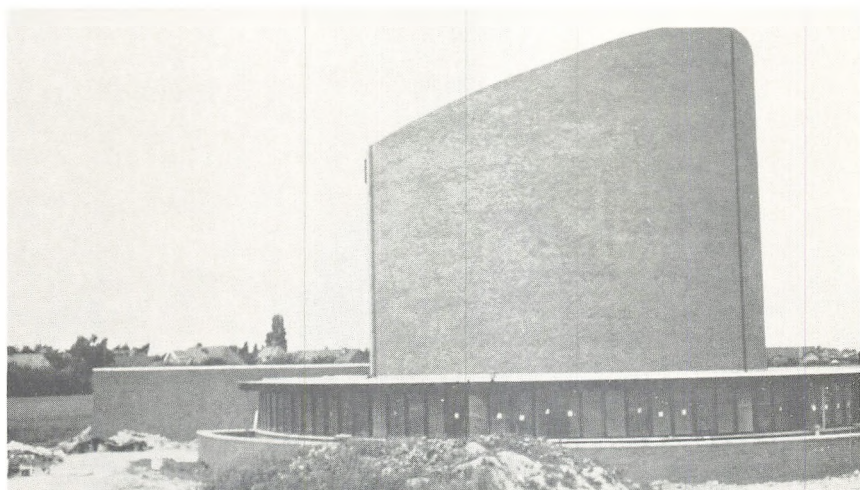
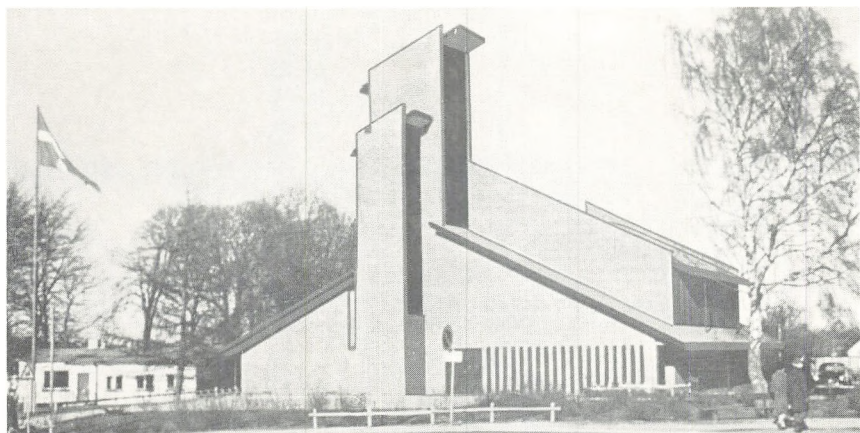
*Øverst: Fra Buddinge Kirkes indvielse
I midten: Tagensbo Kirke
Nederst: Vandrekirken ved Brøndby Strand*

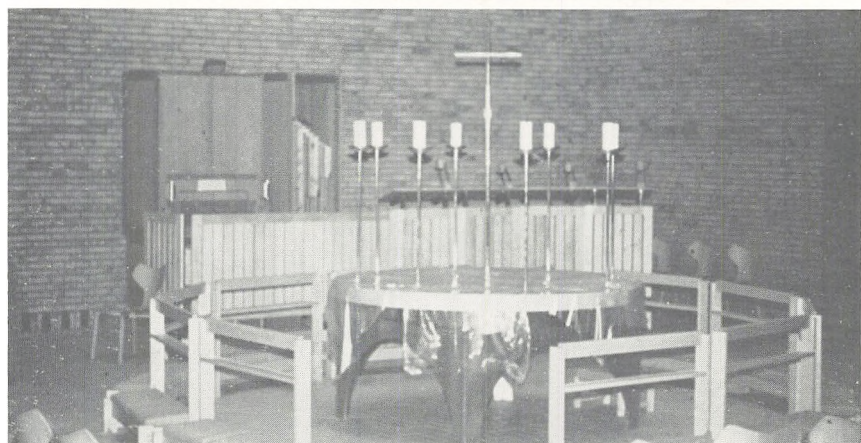
Øverst til venstre: Kirkeindvielse

Øverst til højre: Alterrude i Hendriksholm Kirke

Nederst: Spejdere på kirketorvet ved Strandmarkskirken i Hvidovre

*Øverst: Stengård Kirke. – Ark. Gråe & Wohlert
I midten: Rundkirke i Glostrup. (Østervangskirken). Ark. Holger Jensen
Nederst: Kirkesalen i Albertslund er placeret i et motorlokale på Kongsholmskolen
bag de høje vinduesspalter*

Øverst: Haralskirken, Høje Gladsaxe. Ark. Hoff & Windinge
I midten: Lindehøj Kirke, Herlev. Ark. Holger Jensen
Selvbyggerkirke under opførelsen
Nederst: Præstebro Kirke, Herlev. Ark. Inger & Johannes Exner

Disse tilfældigt valgte småeksempler skal blot antyde, at kommissioner kan sidde så længe ved skrivebordene, at de til sidst kan miste fornemmelsen for funktionen og situationen.

Det er efterhånden indlysende, at den hidtil valgte fremgangsmåde – at lade en kommission »mure sig inde« i adskillige år uden at give lyd fra sig og dernæst udsende en fuldt udarbejdet ritualbog i skindbind samt guldsnit og næsten klar til etablisementets blå stempel og kongelige majestæts autorisation – er aldeles uhensigtsmæssig. Og så blev der endda nedlagt forbud mod at visse dele af Prøveritualbogen måtte prøves i praksis!?

Der kræves en fundamentalt anden holdning til liturgiarbejdet, før vi kan vente os virkelig brugbare resultater: en åben, eksperimentel holdning, hvor vejen fra skrivebord til gudstjenesterum og tilbage igen konstant er så kort som muligt, og hvor der ustandselt foregår vekselvirkning og korrektion mellem teori og praksis.

Det vil sige, at den nedsatte liturgikommission med små mellemrum drypvist sender deres foreløbige resultater til afprøvning i menighederne og løbende modtager de indvundne erfaringer. Det siger sig selv, at en Prøveritualbog i sort skindbind og guldsnit (som oser langt væk af cementeret status quo) da bliver en saga blot og må erstattes af virkelige kladde- og forsøgshæfter f. eks. i form af ringbind beregnet til løbende supplering og evt. kassering. En stokholmsk sognepræst har opfundet det glimrende og dækkende udtryk »rullende« ritualbøger, salmebøger o.s.v.

I denne forbindelse kunne man i en parentes spørge, hvorfor tingene i kirken: kunsten, liturgien, ritualerne nødvendigvis »skal kunne holde« i så utrolig mange år. Mange altertavler og kunstværker er jo endt på kirkeloftet. Måske man i fremtiden kunne forestille sig denne udskiftning hvert 10. eller 5. år efter menighedens ønske. Kirkeladerne kunne atter komme til deres ret som pulter- og kunstkamre. Senere kunne

nogen af tingene måske atter hentes frem og komme til ære og værdighed igen. Dette behøver jo ikke nødvendigvis ende i popart og eengangsforsbrugs-kunst beregnet til øjeblikkelig kassering. Og dog er en sådan pluralistisk tankegang måske i virkeligheden mere i kontakt med den kristne inkarnations-tanke end en platonisk påvirket tale om evige værdier og udødelig kunst.

I den amerikanske bog »The Underground Mass Book« skriver Stephen Mc. Nierney om gudstjenestefornyelse: »Konstant eksperimenteren er nødvendig. Her får den officielle kirke lejlighed til atter at høre menighedens egen røst. Mangelen på eksperimenter er derimod direkte farlig.«

I U.S.A. taler man i disse år ligefrem om en liturgisk eksplosion. En omfattende og mangeartet forsøgsvirksomhed finder også sted i Europa i Tyskland, Frankrig, men ikke mindst Holland. De fleste hjemlige forsøgsgudstjenester har ikke været af bemærkelsesværdig høj kvalitet; men de har heller ikke været mødt med en virkelig kvalificeret opbakning fra de mere modne og indsigtfulde i kirken. Man har stort set overladt denne side af sagen til tilfældige grupper unge, og resultaterne bliver da også derefter. Dog er der ved at opstå en del små lokale liturgiudvalg (f. eks. nedsat af menighedsrådet), som på sogneplan sammen med de lokale præster tilrettelægger årets gudstjenester, herunder også eksperimentalgudstjenester og alternative gudstjenesteformer. (Præstens private omlaveri hen over hovedet på menigheden kan næppe være vejen frem). Den enkelte menighed har ikke blot krav på en rimelig orientering om påtænkte ændringer, men også krav på f. eks. via sognemøder og førømtalte lokaludvalg at få indflydelse på deres egne gudstjenesters form og indhold. Hvis denne udvikling fortsætter, kunne der måske gro noget »fra bunden«, som også kunne inspirere den officielle kommissions arbejde. Og man må håbe, at man ikke »fra oven« vil betragte disse lokale sogneinitiativer som anarkistiske tendenser og tegn på selvtægt, som må bremses, men tværtimod støtte og

opfordre til en så udbredt og mangfoldig forsøgsvirksomhed som muligt.

Jo mere kvalificeret, gennearbejdet og gennemprøvet materiale vi kan få lagt på bordet desto bedre. Misforståelserne kan altid kasseres igen, og de positive forslag, der kan opstå undervejs, skal nok vide at hævde sig i kraft af deres egen bærekraft og kvalitet. Hvad er man dog så bange for? Traditionen er der ingen grund til at bekymre sig for. Den skal nok klare sig – blandt andet i kraft af inertiens lov.

Det er ikke til at se nogen anden vej frem end et åbent møde mellem tradition og eksperiment, hvor man ikke ensidigt søger kriteriet for gudstjenesten i traditionen.

Der er megen inspiration at hente i vore nabolande. Både Norge og Sverige har for længst officielt igangsat en ret omfattende liturgisk forsøgsvirksomhed. I Norge er 109 menigheder i fuld gang med frivilligt at prøveordningerne fra liturgikommissionen af 1965. I Sverige er 10 menigheder i hvert stift engageret i gennemprøvningen af en række alternative gudstjenesteforslag (bl. a. til husgudstjenester!) fremsendt drypvist med få måneders mellemrum fra 1968 års kyrkohandbokscommitteen i form af en fortløbende række kladdehefter. Denne svenske forsøgsordning opfattes af mange i Sverige som altfor traditionel og langtfra radikal nok. Ikke desto mindre ligger den milevidt foran de hidtidige officielle udspil i Danmark. Det skal dog siges, at der på det allersidste går rygter om, at man overvejer at indføre noget lignende også hos os.

En særskilt og inspirerende svensk forsøgsvirksomhed finder sted i Sigtuna ledet af forfatteren og præsten Olov Hartman. Han er blevet foræret en lille helt moderne kvadratisk eksperimentalkirke, hvori alt inventar (alteret inklusivt) kan flyttes og placeres bedst egnet for den særlige gudstjenesteform, man til enhver tid ønsker at gennemprøve. Jeg har i dette kirkerum deltaget i flere vidt forskellige gudstjenester,

hvis individuelle særpræg og styrke kraftigt understreges af den helt forskellige placering af alteret, læsepulten, stolene, knæfaldet o.s.v. Vi kunne i allerhøjeste grad trænge til sådanne forsøgskirker og forsøgsmenigheder i Danmark og i det hele taget til langt større lethed og fleksibilitet, hvad angår inventaret i vore kirker.

I september måned 1970 holdtes i Strassbourg en international gudstjeneste-konference, hvori deltog ca. 90 mennesker fra 24 lande og 8 konfessioner. I den gruppe, hvori jeg selv var deltager, behandlede vi emnet: »Nye former for gudstjeneste«, og vi konkluderede bl. a.: »The Churches should content themselves with suggesting to the local congregations good worship structures and models rather than fixed formulas. They should encourage them to produce their own forms so that these spring from the grass roots and not only from superior authority«. Og gruppen sluttede sit resumé således: »Where new buildings are erected and old ones renovated, great care should be taken that everything in the worship room is moveable, since different forms require different arrangements.«

Vi må ikke undervurdere betydningen af gudstjenesterummets indretning for gudstjenesteformerne. Vi vil i de kommende år mere og mere komme til at fornemme den voldsomme spænding mellem nutidige, relevante gudstjenesteformer og en række af vore middelalderkirker (og forøvrigt en del af de nyere med) som i kraft af deres tunge nagelfaste middelalderinventar fastlåser det mulige gudstjenestelige handlingsmønster i forældede og utidssvarende former. Lad mig her blot pege på et par af problemerne: præsten der i de lange middelalderkirker står fjernet milevidt fra menigheden eventuelt endda bag et korgitter. I Sorø har man ligesom mange steder i f. eks. Frankrig søgt at løse problemet ved hjælp af et lille flytteligt alterbord, som anbringes neden for koret midt i menigheden. Eller man kunne nævne kirkens ensidige anven-

delse af eet kommunikationsmiddel, som i mange adre sammenhænge forlades og betragtes med stigende skepsis: manden der står og taler i en tønne ned over en tavs forsamling. Der har været overordentlig lidt forskning omkring anvendelsen af andre kommunikationsformer i forkyndelsen f. eks. af mere visuel art. Men også ordene kan benyttes anderledes. Ved flere lejligheder bl. a. i Sigtuna har jeg oplevet at en dialogprædiken med mange deltagere (og efter et kort oplæg af præsten ud fra teksten) kom til at fungere som en rimelig og berigende alternativ prædikenform. Men dialogformen kan naturligvis ikke fungere med mindre menigheden kan placeres med ansigterne vendt mod hinanden (f. eks. i 3–4 rækker rundt om alteret i centrum). Men det er i øjeblikket umuligt i de fleste danske kirker.

Det er en kendsgerning at reformatorerens skarpe og nødvendige understregning af Ordet ofte senerehen i stedet blev til en overbetonet understregning af ordene. Kirkerne blev til prædikekirker. Særligt påfaldende blev det hos de reformerte: billedstormene, prædikestolen som det helt centrale i rummet o.s.v. Denne intellektualisering og »afmythologisering« af gudstjenesten har gjort sig gældende i stigende grad også hos os. En udpræget ordgudstjeneste og en altdominerende præsterolle er blevet resultatet.

Lad mig i denne forbindelse blot strejfe et nærliggende problemkompleks, som vi før eller siden må tage ganske anderledes håndfast fat på i vores kirke, bl. a. fordi det har indflydelse på udformningen af gudstjenesterne. Hvilken mening giver det på luthersk grund at »indvie« mennesker og bygninger? Sejler vi mon ikke her rundt med teologiske lig i lasten, hedenske eller i det mindste middelalderkatolske fænomener, som – trods kraftige indvendinger f. eks. fra Luthers side – alligevel slap igennem reformationen? Er f. eks. Prøveritualbogens kirkeindvielsesritual ikke stadig en proklamation af rummets hellighed og afsondrethed, eller er det blot menighedens bøn om Guds velsignelse over, hvad der skal ske i

dette rum? Det sidste giver god evangelisk mening, men gør det første? Eller hvad forbinder vi med begrebet genindvielse af f. eks. et kor- og alterparti, som nogle håndværkere har været (ganske vist grundigt) i lag med? Har vi mon ikke her at gøre med det argeste uevangeliske hedenskab?

Jesus taler om sande tilbedere, som tilbeder Faderen i ånd og sandhed; men han afviser netop helligstederne. Han nedbryder tempeltjenesten. Den hedenske opsplitning mellem profant og sakralt er sprængt med Jesus ord og gerning – og alligevel er den smuttet ind igen ad bagdøren og præger vores forhold til kirkerum, præsteembede, gudstjeneste o.s.v. Var det dog ikke på tide at få gennemført reformationen på disse ikke uvæsentlige områder?

Hvis vi for alvor regner med det almindelige præstedømme og således tror, at vi alle i dåben bliver præster, så giver det stadig god mening at indsætte den af menigheden kaldede præst i kirkens tjeneste og i hans lokale embede i sognet, men hvad mening giver da ordinationen, præstevielsen for slet ikke at tale om den såkaldte bispevielse? Bispen er allerede i dåben blevet præst og endda ved ordinationen blevet præsteviet for anden gang, og skal han så for tredje gang indvies til præst, så er man da vist ude i det groteske? En biskop har prøvet på at klare sagen ved at lade bispevielsen være en bekræftelse af præstevielsen. Det forekommer ikke ganske indlysende, at man ved en vielse, der i det ydre er afgjort forskellig fra præsteordinationen opnår forståelse for, at det er denne der »bekræftes«. Dersom man mener, at der i den evangeliske kirke kun er eet embede, burde bispevielsen falde væk. Man kunne f. eks. passende »nøjes med« at indsætte præsten i hans nye embede som biskop i den lokale domkirke ved en festgudstjeneste?

Lad mig atter være en smule uhøflig og minde om et kraftigt Luther-citat fra 1523 om den tids biskopper: »De overlader det højeste embede, nemlig ordets, som skulle være deres eget, til de allerringeste, såsom kapellaner og munke og almis-

sesamlere, dertil også de ringere embeder som dåb og den øvrige sjælesorg. Selv konfirmerer de imidlertid, indvier klokker, altre og kirker, hvilket hverken er kristelig eller biskopelig gerning, men opdigtet af dem selv. De er forskruede, forblindede komedianter, ja rigtige barnebiskopper.«

En provst udtalte for et års tid siden, at vi nu må skynde os at få autoriseret en ny ritualbog, så vi kan få ro igen de næste 30–40 år. Dette er ganske givet en illusion. Kirken og gudstjenesten er konstant på vej og bliver aldrig færdigformet.

Det er f. eks. karakteristisk at ingen idag entydigt kan besvare spørgsmålet om kirkebygningens udformning. Tør vi mon se i øjnene – og tage de nødvendige konsekvenser af – at det samme højst sandsynligt også gælder gudstjenesten? Sagt på en anden måde: Ligesom kirkebygningen ikke eksisterer – kun kirkebygninger, således eksisterer gudstjenesten ikke – kun gudstjenester. Jeg vover den påstand, at en sådan pluralisme og multiform, en sådan tilpasning til det menneskelige miljø, tid og sted dybest set kan have noget at gøre med selve grundunderet i kristendommen: Inkarnationen, menneskeverdens: at »Ordet bliver kød og tager bolig iblandt os.«

Ikke desto mindre er der uden tvivl en kerne, noget der aldrig vil kunne opgives. Her tænkes i første række på sakramenterne, men også på en række bibelske ord og begreber, som næppe lader sig udskifte og erstatte uden samtidig at udskifte og erstatte selve evangeliet.

Men trods alt er det kirkens og gudstjenestens opgave at give sig verden i vold, lytte til samtiden, høre og forstå dens problemer, lære dens opgaver at kende og sammenfatte det alt sammen i en fornyet gudstjeneste. Det kræver på en gang troskab mod evangeliet og troskab mod vor egen tid. Det er en spænding som aldrig ophører, og man skal ikke tro, at der nogensinde bliver ro i sagen om morgendagens gudstjeneste – det kontinuerlige eksperiment.

Kristendomsundervisningen i et tidehverv

af afdelingsleder, lektor Herluf Eriksen

Hensigten med denne artikel er dels at berøre, hvad der på lovgivningens område er sket inden for faget i de sidste 10 år, dels i korte rids at følge dele af debatten omkring faget op og i forbindelse hermed at forsøge en vurdering af situationen ved indgangen til 70'erne. Artiklen prætenderer således på ingen måde at give en blot nogenlunde tilbundsående behandling af ovennævnte emner, da en sådan fuldstændig ville sprænge artiklens rammer.

Ser vi på skolen som helhed, har den været præget af en til tider hektisk aktivitet på næsten alle felter. Det gælder såvel inden for planlægning som skolens hverdag. Den ene digre betænkning efter den anden har set dagens lys, udarbejdet af kommissioner og udvalg. Betænkningerne er troligt fulgt op af en stadig strøm af love, bekendtgørelser og cirkulærer. Da der inden for en række grundlæggende uddannelser findes kristendomskundskab (religion) som fag, er det naturligt, at dette fags indhold, omfang og formål også er blevet drøftet og behandlet.

En del love, bekendtgørelser og betænkninger viser ikke store nydannelser inden for dette fagområde, men der er dog to love der markerer kursændringer. Den ene er loven om Højere Forberedelseseksamen, den anden den nye læreruddannelseslov.

Højere Forberedelseseksamen har i modsætning til den pa-

rallele gymnasieuddannelse fået eksamen, mens fritagelsesbestemmelserne stadigvæk opretholdes som i gymnasiet.

I den nye læreruddannelseslov fik man som i en række andre fag eksamen såvel i klasselæreruddannelser som i den videregående linieuddannelse. Mere bemærkelsesværdig er det, at klasselæreruddannelsen blev obligatorisk for alle uafhængig af trosindstilling. Dette kan få stor betydning, idet de lærere, som ikke tilhører folkekirken og som skal have grunduddannelsen i faget, også med rette vil kunne kræve at få lov til at undervise i det i folkeskolen. At lovens fædre har været opmærksomme herpå, fremgår af bemærkninger til loven. At man også var indstillet på at drage en sådan konsekvens fremgår tydeligt, selv om man har udtrykt sig stilfærdigt herom.

For folkeskolens vedkommende var der kommet en ny lov i 1958. Den fulgtes op af den mest kendte af alle skolebetænkninger, »Den blå Betænkning«, som har spillet en enorm rolle for skolens undervisning i 1960'erne. Det gælder også det afsnit, der handler om kristendomsundervisning/religion. Afsnittet er præget af en forsigtig kursændring, hvad indhold og omfang angår. Denne forsigtighed kan man ikke på forhånd klandre. Ikke enhver ændring er en gevinst og ikke ethvert status quo er et misgreb, som mange udviklingsoptimister tror.

En tydelig ændring er, at katekismusundervisningen i den klassiske form forbundet med udenadslæren er brudt. I stedet foretog man det kunstgreb at lade Luthers lille katekismus leve videre belyst ud fra de bibelske beretninger og kirkehistorien. Dette forsøg på at redde dele af katekismusundervisningen om ad Bibel og kirkehistorie vidner om pædagogisk snilde, men er nok ikke faglig holdbart på længere sigt. I den daværende situation var det måske rigtigt.

På de ældste klassetrin skete der en åbning ud mod fremmede religioner, andre kirkesamfund i nutiden o. a., men Bibel, troslære, kirkehistorie og salmer var stadig de centrale arbejdsområder i undervisningen som helhed.

Man kan med rette spørge, om der i den daværende situation forelå stort set andre muligheder, især når man tager i betragtning, at der ikke forud synes at være foregået en nævneværdig debat om fagets formål og indhold. Folkeskoleloven af 1958 lagde ikke op til nyændringer i fagets status, idet man simpelthen lod Folkeskolelovens § 1, stk. 3, genoptrykke i uændret stand fra 1937 (lovens § 1, stk. 3, siger, at kristendomsundervisningen skal være i overensstemmelse med den evangelisk-lutherske lære). Dertil kommer, at cirkulæret af 1960 om målet for folkeskolens undervisning, hvori der bl. a. står, at undervisningen skal styrke børnenes sans for de etiske og kristelige værdier, var et simpelt genoptryk af bekendtgørelsen fra 1941.

Således gav både lov og bekendtgørelse de samme rammer for faget som tidligere, og derved var bevægelsesfriheden begrænset.

Hvad man i dag må beklage er, at man ikke benyttede lejligheden til at give faget en bedre placering på de ældste klassetrin, såvel hvad timetal som stofvalg angår. Det stof, der i Den blå Betænkning er anvist til de ældste trin, har tilfældighedens karakter. Forklaringen er nok den, at man var usikker over for, hvad man i grunden skulle beskæftige sig med på disse trin. Derfor placerede man sig også påfaldende svagt, hvad 7.-10. klasserne angår.

Havde man set på religionsundervisningen som et hele med en skolegang på 10 år ville billedet have set anderledes ud. Men her må man blot gøre sig klart, at man dels ikke havde regnet med, at et så stort antal elever frivilligt fortsatte undervisningen til 9. eller 10. klasse, dels var man ikke særlig opmærksom på, at en stor del af fagets stof først lukker sig op for eleverne i 15-17 års alderen. Denne sidste erkendelse er da også først virkelig blevet fremdraget i den religionspædagogiske forskning i England og Tyskland i løbet af 1960'erne.

Dertil kommer yderligere, at for langt de fleste var det en grundfæstet indstilling, at kristendomsundervisningen nu engang strakte sig over skolens første 7 år og afsluttedes med konfirmationsforberedelse og konfirmation. Hvad der blev givet herudover var noget af et overflødhedshorn bortset fra faguddannelsen på seminarierne og ved universitetet.

Med andre ord kristendomsundervisningen var i altovervejende grad anskuet som en kirkelig undervisning med de krav og grænser der lå heri. Havde man haft mere sans for fagets almene betydning, var det utvivlsomt blevet placeret stærkere i 8.-10. klasserne.

Man lagde rent faktisk op til, at kristendomskundskab var et småbørnsfag. Det kan ikke undre, at dette indtryk har fæstnet sig hos mange lærere og større elever og i den øvrige befolkning.

Yderligere svækket var faget inden for disse uddannelser ved at der ingen prøver eller karakterer blev givet. Det betød, at faget stod ret isoleret i fagkredsen, idet stort set alle andre fag havde prøver og eksaminer. Der er ikke megen tvivl om, at det hang sammen med, at man fra gammel tid har ment, at personlig stillingtagen var uløselig forbundet med beskæftigelse med dette fag – også selv om man beskæftigede sig med andre religioner og trosformer end den evangelisk lutherske. Det har været en stor svaghed at man ikke har forsøgt at skelne mere mellem skole og kirke: At skolen er dialogens, samtalens og drøftelsens sted, mens kirken er forkyndelsens sted. Denne distinktion har gyldighed, selv om kirke og skole traditionelt er knyttet sammen lovgivningsmæssigt. Den snævre sammenknytning har bevirket, at de allerfleste har opfattet skolens kristendomsundervisning som kirkens forlængede arm. At mange lærere af den grund i dag slår sig i tøjret, kan ikke undre. Men uanset om man nu kan være tilhænger af en snæver kontakt mellem kirken og skolens kristendomsundervisning eller ej, burde alle kunne blive enige om, at skolen for at realisere sig selv bør have større frihed i dette fag.

Først når denne frihed er en realitet og opleves som sådan af lærere og elever, er der mulighed for gennem loyal beskæftigelse med fagets forskellige aspekter at nå ind til dets ægte problematik. Man er lige ved at kunne udtrykke forholdet paradoksalt: kun gennem en distance til kirken kan skolens religionsundervisning være til fuld gavn for den kirkelige problematik.

Den første debat i 60'erne vedrørte imidlertid ikke i første omgang konfessionsbundetheden. Det frontale angreb rettedes af P. G. Lindhardt mod Den blå Betænkningens menneskesyn som efter hans mening var »forløjet«. Samtidig mente han, at skolen påtog sig en opdragergerning, der lå uden for dens kompetenceområde. Skolen skulle undervise og holde sig dertil. Den skulle ikke forme lykkelige og harmoniske mennesker.

Debatten fik et betydeligt omfang. Den viste, at der var rørt ved problemer, som ikke var ligegyldige og som nok kunne trænge til en sanering, men den førte ikke til nogen afklaring af, hvad der er skolens opgave.

For kristendomsundervisningen fik debatten en særlig betydning ved at rejse spørgsmålet om betimeligheden i inden for dette fag at tale om at udvikle børnenes religiøse anlæg og sans for etiske kristelige værdier. Var der saglig mening i at tale om børnenes religiøse anlæg? Hvorfra vidste man, at der fandtes et sådan? Med hvilken ret talte man om kristelige værdier? – Så stærkt blev disse ord og begreber angrebet og hudflettet, at en kommende blå Betænkning sikkert vil mode-rere sit ordvalg på disse områder.

Andre problemer rejste sig for religionsundervisningen ude i skolens hverdag. Undervisningen gik mange steder dårligt. Mange lærere især vel i det yngre slægtled følte sig usikre over for faget både på grund af dets målformulering og dets indhold. Mange spurgte kritisk om det stadig var meningen, at man i dette fag skulle være eensidigt bundet af en institution uden for skolen. Interessen hos eleverne syntes også ofte at

være beskeden, så snart man nåede ud over de første skoleår. Små spredte undersøgelser blandt elever af de ældre og ældste årgange syntes at vise, at faget lå placeret langt nede på elevernes ønskeseddel.

Billedet var dog ikke gråt i gråt. Mange steder gik undervisningen udmærket. Interesserede og dygtige lærere gjorde et stort arbejde og syntes at få arbejdet til at lykkes. Fra Religionslærerforeningens side blev der vist nye initiativer af faglig og metodisk art. I nær tilknytning til foreningen var Religionslærerforeningens Materialecentral blevet oprettet. Den ydede megen hjælp i den praktiske skolesituation. Der blev afholdt kurser med god tilslutning og anvist nye veje i undervisningen. Også nye grupper af lærere og andre interesserede var med til at præge debatten om faget. Her kan nævnes de årlige Baaringmøder samt Midtjysk Religionslærerkonvent foruden en række arrangementer på mere lokalt plan. Man kan også her pege på, at i 60'erne så et betydeligt undervisningsmateriale dagens lys. Meget af det var vel som i andre fag af beskeden kvalitet, men der vistes også her nye veje. Noget af materialet var endda af stor lødighed.

Af betydning for fagets stilling i relation til de pædagogisk-psykologiske fag og for lærernes videreuddannelse var oprettelsen af et professorat ved Danmarks Lærerhøjskole i kristendomskundskab. Der skabtes et Institut for Kristendomskundskab som en afdeling af lærerhøjskolen. Der skete en gradvis udbygning af instituttet med ansættelse af flere medarbejdere. Glemmes må det heller ikke, at ministeriet oprettede en stilling som fagkonsulent i kristendomskundskab for folkeskolen, en ting der viser, at der også herfra vistes faget bevågenhed.

Udenlandske religionspædagogiske strømninger gjorde sig gældende i debatten. En behersket interesse blev vist den tyske religionspædagogik, som ellers indeholdt meget nyt og spændende. Det skyldes vel nok delvis at dens udgangspunkt i så høj grad var teologien selv. Den følte af mange for livsfjern. Mere »go« var der i orienteringstankerne, der har oplevet så

megen succes bl. a. i Sverige. Tanken med at knytte faget til orientering var at skabe en bredere, men også mere livsnær sammenhæng for undervisningen i faget. Det er vanskeligt at bedømme om udviklingen kommer til at gå i den svenske retning, men at et nærmere samarbejde med andre fag om emner, der er dagsaktuelle, vil være af stor værdi, er der vist ikke megen tvivl om. Spørgsmålet er blot, hvor går grænsen? Vil en orienteringsbestemt undervisning ikke gå ud over den faglige kvalitet. Man frygter fra visse sider, at beskæftigelsen med faget vil få en tilfældig karakter og dermed ende i overfladighed. Men også her er det for tidligt at bedømme udviklingen.

Megen interesse har i de allerseneste år samlet sig om den engelske religionspædagog Ronald Goldman. En af hans teser er, at børnene alt for tidligt føres ind i den bibelske religiøse verden. De lærer en mængde ord og begreber at kende, som de intet forbinder med og herved skabes en række blokeringer. Hans ønske er derfor, at religionsundervisningen gennem beskæftigelse med såkaldte livsemner gradvis skal føre børnene ind i den religiøse begrebsverden. Først da kan der gives en meningsfyldt religionsundervisning. Det betyder, at en række centrale bibelske temaer først møder eleverne på et sent tidspunkt i skoleforløbet.

Det er for tidligt at sige, om en sådan undervisning har en større fremtid for sig herhjemme. Men at Goldmann har et væsentligt anliggende, som man ikke kan afvise, er givet.

Det foregående kan ikke skjule, at kristendomsundervisningen er trængt over i defensiven. Det behøver ikke uden videre at kalde nederlagsstemninger frem. Tværtimod kan det være frugtbart, fordi fagets udøvere tvinges til at overveje og prøve nye muligheder.

Man må foretage en række overvejelser af grundlæggende karakter, bl. a. om faget i sig har stof af en sådan art, at det vedrører skolen som skole. I sammenhæng hermed må man påny overveje om folkeskolens religionsundervisning primært eller i væsentlig grad fortsat skal gives med udgangspunkt i

den evangelisk-lutherske kirkes barnedåbspraksis og så at sige følge denne sag op. Problemerne hænger sammen. Det første drejer sig om hvorvidt skolen, uafhængig af folkekirken, men ikke sådan at folkekirken som en faktisk forekommende sociologisk faktor ignoreres, skal give religionsundervisning så at sige for sin egen skyld – for at opfylde sin fulde funktion som skole. Mange vil svare bekræftende herpå. De vil fri af kirkens normative binding, men vil naturligvis i samme åndedrag påpege, at det intet betyder i retning af, at den danske folkekirke skulle lægges på is. Den skal endog behandles særlig grundigt. Det gælder ikke blot dens struktur, men også dens livssyn og tro. En sådan undervisning skal være loyal og saglig som al anden undervisning, men må naturligvis ligeså åbent og loyalt behandle andre trossamfund, religioner og livsholdninger. Synspunktet deles af mange i skoleverdenen vel især blandt yngre lærere.

Hvordan befolkningen som helhed vil se herpå er yderst svært at bedømme. Mange vil utvivlsomt ganske ureflekteret gå imod, fordi man nu engang er vant til at se folkeskolens kristendomsundervisning og folkekirkenes dåbspraksis som en helhed. Men andre vil gå imod ud fra bevidst kirkelige overvejelser: At vi har en folkekirke, der som sådan – rodfæstet i grundloven – støttes af staten. For de pågældende vil en konfessionsløs undervisning være et afgørende, måske det afgørende skridt henimod en adskillelse af stat og kirke. Der er meget sprængstof i sagen, og man kan godt regne med, at politikerne i den nuværende situation vil tænke sig om to gange, før de sætter lunten til den krudttønde. Man kan derfor tænke sig, at politikerne simpelthen lader konfessionsproblemet ligge *eller* lader § 1, stk. 3, i folkeskoleloven tolke i liberal retning; den sidste løsning vil sikkert kunne tilfredsstille den store midtergruppe og måske endda pacificere yderfløjene.

Efter disse mere principielle overvejelser vil vi nu se på en række mere praktisk betonedede spørgsmål, som er af ligeså vital betydning for fagets videre liv i skolen. Det er spørgs-

målene, om undervisningen ligger rigtigt med hensyn til stof- og timestfordeling.

Debatten herom har været meget livlig og meningene synes at være ligeså talrige, som der er skriverkarle.

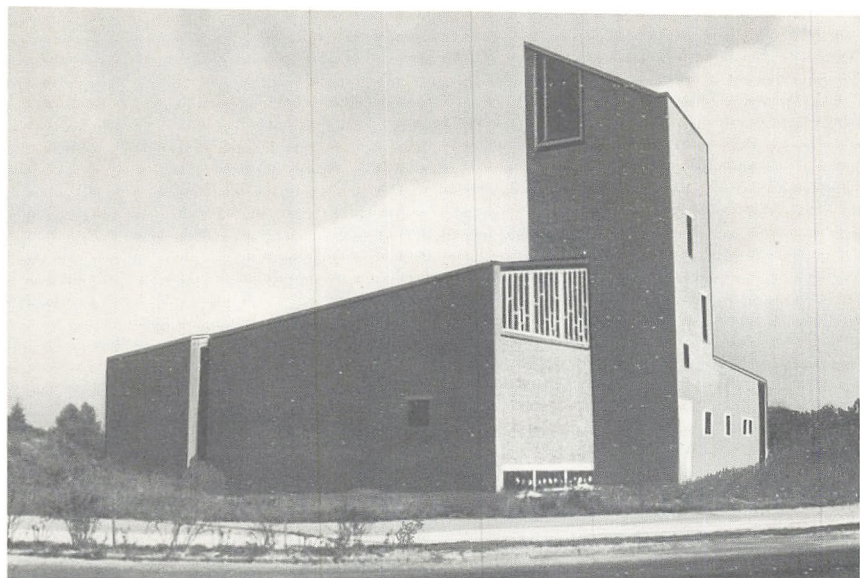
Ønsket om at overlade dele af det specielt evangelisk-lutherske til folkekirkens præster i konfirmandstuen er ret udtalt, både fordi man herigennem opnår en fornuftig arbejdsdeling, men også fordi præsterne må påregnes at være specialister på dette felt. Mange har rejst krav om at give andre religioner og livsholdninger en større plads i undervisningen. Nogle vil have undervisning i GT svækket, fordi GT, som det hedder, ikke er kristendom o.s.v.

Der synes ikke i disse spørgsmål at kunne aftegnes en bestemt linie, hvilket viser, hvor splittet synspunkterne er i øjeblikket. Det kan nok animere til at overveje at give religionsundervisning stor rummelighed i tilrettelæggelsen uden at lade det hele fuse ud.

Ligeså broget tegner billedet sig i debatten om de mest hensigtsmæssige tidspunkter for religionsundervisningen. Nogle vil have faget ud af de mindste klasser, andre går mere radikalt til værks og ønsker først undervisningen begyndt på 6.-7. klassetrin. Andre ønsker et slip omkring 6.-7. klasse, atter andre ønsker status quo. Læseplansudvalget tilsigter mindst 2 timer om ugen i de enkelte fag og passende slip ind imellem.

De, der ønsker faget styrket på skolens ældste trin, gør det ud fra det synspunkt, at en række af fagets problemer og synspunkter først nu får personlig relevans for eleverne. Man peger på det urimelige i, at det vigtigste stof er gennemgået på et tidspunkt, hvor det ikke siger eleverne ret meget. Man er fra den kant klar over, at det må betyde en svækkelse af faget på andre trin, men mener, at det samlede resultat bliver bedre.

Derimod synes der at være en udbredt enighed om, at hvis tilsvarende fag får karakterer eller anden form for bedøm-

Øverst: Bistrup Kirke. Ark. Tyge Arnfred. Selbyggerkirke
Nederst: Præstevang Kirke, Hillerød. Ark. Holger Jensen

*Øverst: Islev Kirke. Ark. Inger & Johannes Exner
Nederst: Vestervang kirke, Helsingør. Ark. Holger Jensen*

melse, må det samme gælde her. Det vigtigste er ikke karaktergivningen, men at der er ligestilling på dette felt.

Mens billedet af fagets stilling i folkeskolen således i øjeblikket er ret flimrende, synes der inden for gymnasieområdet at være sket en afklaring. En hjælp hertil har utvivlsomt den nye H.F.uddannelse været (H.F. = Højere Forberedelseseksamen). Faget fik her en relativ stærk placering med ialt 5–6 semestertimer (svarende til to ugentlige timer i 1½ år) med en klar indholds- og formålsformulering og med afsluttende eksamen. Interessen har været god efter de foreløbige resultater at skønne, hvilket bl. a. har vist sig ved, at et stort antal H.F. studerende (ca. 40 %) i de to år, loven har virket, har valgt specialarbejde i religion i frit valg mellem dette og andre fag.

En afklaring inden for Gymnasiets Religionslærerforening har i høj grad bidraget til denne udvikling. Her ønsker man nu en afsluttende prøve svarende til den i H.F. Samtidig har man ihærdigt taget fat på udgivelse af relevante arbejdsbøger og andet materiale. Af stor betydning er det også, at der er udnævnt en fagkonsulent i religion i gymnasiet. At gymnasiets egne faglærere har overvundet den indre modstand mod prøve samt arbejdet hen på rimeligt faste rammer er således en bemærkelsesværdig udvikling. Dertil kommer, at traditionelt eksamensnegative kredse især inden for den grundtvigske bevægelse stort set har sluppet modviljen mod eksamen i gymnasiet vel nok ud fra den erkendelse, at det er meget svært at fastholde et sådant standpunkt isoleret anvendt på et enkelt fag.

Som resultat af disse ændrede signaler har den af undervisningsministeriet nedsatte kristendomskommission i sommeren 1970 kunnet afgive en enstemmig betænkning om fagets fremtidige stilling i gymnasiet. Hvorvidt et kommende tilvalgsgymnasium så i realiteten vil betyde at de mange kræfter er spildte, skal fremtiden vise.

Hvad fagets stilling på seminarierne angår, må man erin-

dre sig, at faget her havde en traditionel stærk og med andre fag jævnbyrdig placering indtil 1966-loven. Det betød, at faget havde relativt mange timer, fordi den forudgående uddannelse var svag. Da man pludselig så for sig, at uddannelsesniveaue med den nye lov ville blive betydeligt lavere for klasselæreruddannelsen i kristendomskundskab, kan det ikke undre, at reaktionen blev overordentlig skarp. Havde lovgivningsmagten fulgt svækkelsen af klasselæreruddannelsen, der unødigt hårdt ramte dette fag, op med tilsagn om at ville styrke fagets stilling i de forudgående uddannelser, altså gymnasium og H.F., var den overordentlig brede og heftige reaktion blevet mindre skarp. Nu forårsagede den megen uro omkring sagen ganske vist, at faget i den 1-årige klasselæreruddannelse fik et meget stort ugentligt timetal (6 ialt), samt at de såkaldte forudsætningsløse yderligere fik 2 ugentlige timer. Det har utvivlsomt afbødet forringelsen betragteligt. Hvorvidt klasselæreruddannelsen i praksis vil vise sig blot nogenlunde brugbar, er det for tidligt at udtale sig om på nuværende tidspunkt, men man kan nok have sine tvivl. Givet er det dog, at hvis gymnasiets arbejde med faget stabiliseres, vil meget være nået, idet de studerende da som helhed ville møde frem med større forudsætninger end tidligere. Hvis dertil kommer, at linieuddannelsen får tilstrækkelig tilgang af studerende, skulle der være mulighed for, at det ret mørke billede, der tegner sig i øjeblikket for fagets fremtid i folkeskolen med hensyn til lærernes kvalifikationer, ikke bliver så mørkt endda. Men tilgangen af linieuddannede i faget vil i afgørende grad afhænge af, om der i den kommende skole gives mulighed for flere timer på de ældste skoletrin, d.v.s. 4 timer ugentlig fordelt over to år i 8.-9. klasse eller 9.-10. klasse. Sker det ikke, kan man roligt gå ud fra, at faget ikke kan klare sig ret mange år endnu i folkeskolen. Hvis et fag ikke får ordentlige livsbetingelser, sygner det hen. De dygtige lærere, som ellers ville bruge deres kræfter her, søger over i andre fag, hvor arbejdsbetingelserne er mere tilfredsstillende.

En virkning af uroen omkring seminarieuddannelsen var nedsættelsen af den ministerielle kristendomskommission. Kommissionen fik til opgave at undersøge omfang og indhold af alle uddannelser for kristendomsfagets vedkommende. En første frugt af arbejdet i kommissionen er den allerede omtalte betænkning for gymnasiet. Forhåbentlig kommer der inden længe nye betænkninger, som kan give stødet til en ny og gunstig udvikling for faget.

Til slut nogle få bemærkninger vedrørende konfirmandundervisningen i relation til skolens religionsundervisning.

1960'erne har ikke været præget af større debat omkring konfirmandundervisningen. Der synes at være megen tilbageholdenhed omkring dette spørgsmål blandt præsterne, og det såvel angående konfirmandundervisningens indhold og tilrettelæggelse som tidspunkt for konfirmandgangen. Hermed er der ikke sagt nogetsomhelst om undervisningens kvalitet. Den kan være og er sikkert mange steder fremragende. Andre steder er den solid, men man tager nok ikke helt fejl ved at antage, at udbyttet af konfirmandundervisningen mange steder er yderst pauvert. Det kan skyldes så meget: at tidspunktet er ikke særlig velvalgt, præsters sparsomme uddannelse på dette felt, en deraf flydende resignation hos mange, en begrænset undervisningstid og en traditionel opfattelse af, at denne sag i det væsentlige er skolens.

Det må også indrømmes, at der er sat snævre grænser for, hvad der kan nås med en konfirmationsundervisning på omkring 50 timer. På den anden side er den et af de områder, hvor præsten har mulighed for den bredeste og varigste kontakt med store dele af sognet. Og man kan være helt overbevist om, at hvis han magter denne del af sit arbejde hæderligt, er meget lykkedes for ham. Dertil kommer, at hvis teologien, der sammen med religionshistorien er basisfag for folkeskolens religionsundervisning, ikke går ind på problemer vedrørende formidlingen, og det er jo det, pædagogikken i væsentlig grad drejer sig om, kan der meget let ske en afsporing af

faget i skolens undervisning. Der er således al mulig grund til, at teologerne går ind i den pædagogiske debat. Det er nemlig ikke rigtigt, som det så ofte bliver sagt, at fagets krise i skolen væsentligt er et pædagogisk problem. Det er primært et teologisk og i sammenhæng hermed et pædagogisk problem.

At teologer herhjemme gennemgående har holdt sig på afstand af den pædagogiske problematik, tjener ikke til deres ros. At der blandt teologer er en stigende forståelse herfor, er et glædeligt tegn. Således har en del teologer i de sidste år på forskellige felter prøvet at formidle dele af det teologiske stof, så det var tilgængeligt også for folk uden for den egentlige fagkreds. Men det er kun en begyndelse. Der er lang vej igen til, at væsentlige dele af det teologiske stof med dets vældige problematik bliver tilgængeligt på en sådan måde, at det fænger, og så det høres som et væsentligt notabene til de pædagogisk-psykologiske synspunkter, der er fremherskende i øjeblikket.

Her ligger fagets egentlige problematik. Indeholder religion og teologi spørgsmål, der kommer mennesker ved. Det må enhver periode med dets enkelte mennesker selv give svar på. Men kan der svares bekræftende herpå, kan man være ganske overbevist om, at teologi og pædagogik før eller siden finder veje til at give disse spørgsmål udtryk. Fagets så ofte omtalte krise er derfor langt mere dybtgående end mange vil være ved. Den vedrører spørgsmålet om kristendom/religion i dens nuværende form og med dens pålydende indhold overhovedet siger mennesker noget.

(August 1970)

Kirken og ungdommen

af studenterpræst Jens Brøndum

I. Kirken

Ungdommen og kirken synes ved en umiddelbar betragtning ikke at have ret meget til fælles. Størstedelen af ungdommen er nøjagtig lige så ligeglad med kirken som størstedelen af befolkningen. Flertallet af de unge følger deres forældres livsstil og meninger i en materialistisk forbrugertilværelse, hvor kirke og kristendom er blevet overflødige størrelser, eller kun er beregnet for børn og gamle.

Spejderarbejdet og sognets møder for ældre er det kirkelige arbejde uden for de sparsomt besøgte gudstjenester, som nogenlunde »lykkes«. Konfirmationen afslutter barnealderen, og med den slukkes ironisk nok også de sidste gnister af interesse for kirken. Konfirmationsforberedelsen burde efter sine kirkelige resultater rettelig hedde konfirmationsafslutningen. Her indføres man i den gudstjenestes gang, som man aldrig senere går til, i den kirkes ideer, som man senere kun interesserer sig lidt for, og i den kirkes moral, man ofte finder det overflødigt at leve efter. Konfirmationen er portalen fra barndom til ungdom, og den kirkelige kristendom hører til det, man med så meget andet efterlader i barndommen.

I familien bliver vore stærkeste bindinger og dybeste motivationer, ja, vor livsholdning, til. Det store flertal af gode danske hjem er ukirkelige, og derfor ender børnene også med at blive det. Exemplet er afgørende. Det ved ethvert barn. Og eksemplet er ukirkeligt.

Kirken har med andre ord et mellemværende med hjemme-

ne og samfundet. Et opgør, som den ikke tør tage. Hvis kirken, f. ex. præsternes konfirmationsundervisning, skal engagere unge alvorligt i kirke og kristendom, skal den åndeligt talt tage børnene fra hjemmene. Efter det almindelige kirkesyn er folkekirken imidlertid ikke præsterne eller gudstjenestemenigheden, men netop hjemmene. Tager man et opgør med hjemmene om børnene og de unge, kommer folkekirken i splid med sig selv. Derfor har lærere og præster egentlig givet op, før de begynder. Gennem ukirkeligheden, det manglende engagement, vil eller tør man ikke bryde. For så kommer man i åben konflikt med de gode hjem. Det vil sige det heldigvis store flertal af hjem, hvor forholdet mellem forældre og børn er positivt. Man anbringer også barnet i en konfliktsituation mellem to autoriteter, som det kan være skadeligt at udsætte det for.

Lærere og præster har altså i praxis affundet sig med ukirkeligheden. Den er den skjulte og accepterede forudsætning for vort arbejde. I et opgør med den ville folkekirken vise sig at være en illusion. Hvis vi stiledede efter at vinde eleverne for et aktivt kirkeligt engagement i gudstjeneste og menighedsliv, kunne vi utvivlsomt opnå, at en mindre gruppe af hver klasse og hvert konfirmandhold blev »vundet« for sagen; men det gør vi ikke. Vi vil hellere forsøge at gøre flertallet til ukirkelige kristne. Ellers synes vi, at vi svinger de mange elever, som med den baggrund, de har i hjemmene og samfundet, simpelt hen ikke lader sig engagere i kirken, som den faktisk fremtræder.

Med ukirkeligheden som undervisningens forudsætning gør lærere og præster et ofte dygtigt arbejde for at indføre børnene i bibelhistorien, kirkehistorien og kirkelig og kristen begrebsverden; men til ukirkelighedens spilleregler hører, at man på intet tidspunkt stiller eleven over for en afgørelse. Det ville være i strid med den ånd, hvori hjemmene har overladt barnet til underviseren. Hvor denne undervisning lykkes, skabes gennem skole og konfirmandstue ukirkelige kristne; hvor den

mislykkes skabes vantro og antikirkelighed. Vort syn på folkekirken som den bedste kirkeform indbefatter nødvendigvis, at man udmærket kan være kristen uden at være kirkelig – for andet end de kirkelige handlinger, dåb, bryllup og begravelses, vedkommende.

Med ukirkeligheden, eller vi skulle måske sige ugudstjenesteligheden – for anden form for kirkelighed findes i praxis ikke mellem de kirkelige handlinger – som fælles forudsætning mødes da hjemmene og præsten til konfirmationsafskedsgudstjeneste for de næste 6–8 år. Det vil sige for hele ungdomstiden. De unge lever derefter med eller uden Kristus uden for »kirken«, d.v.s. i hvert fald uden for gudstjenesten og uden præster i hele teenageperioden.

Hvis der ikke fandtes andre grupper af unge end det store flertal, og hvis der ikke så at sige på trods af hjemmene og den traditionelle kirkelighed fra midten af det netop afsluttede årti var sket en bemærkelsesværdig ændring, også i det unge flertals holdning til religion, kunne vi godt slutte her med en konstatering af, at ungdommen og kirken ikke kommer hinanden ved. Vi kunne også samtidig drage den konklusion, at folkekirkenes krise ikke består i forholdet til de unge, men i misforholdet til de unges forældre. Efter populær dansk opfattelse skal man først tage stilling til religiøse spørgsmål, når man bliver voksen; men de voksne holder sig evangeliet på passende praktisk afstand for at undgå at træffe en afgørelse. Samtidig støtter man logisk nok den folkekirke, der som bekendt er den institutionaliserede mangel på afgørelse. Vi kunne endelig også holde inde med den positive konstatering, at hjemmenes, lærernes og præsternes fælles mål: at skabe ukirkelige kristne nås ganske godt.

Men der findes andre grupper af unge end det store flertal. Der findes provoer og hippier, som tumler med religiøse problemer. Der findes aktivister, som gider demonstrere i Kastelskirken, sultestrejke i Trinitatis og sætte slaget i gang i Hjarde-mål. Og der er fra midten af 60'erne også sket en ændring i

det unge flertals holdning til kirken, som bl. a. kommer til udtryk i et overraskende fremmøde til utraditionelle gudstjenester landet over. Det stigende antal udmeldelser af unge folkekirkemedlemmer er iøvrigt også udtryk for en standpunkttagen. I mindre grupper er der tale om en oprøorsk eller søgende, eksperimenterende ungdom, som på tværs af alle odds i hjem og samfund synes villig til at give religion og kirke en sidste (?) chance.

Vi skal se lidt nærmere på disse nye ungdomskulturer og på den store flertalsgruppe af unge, som dels er ramt af de samme politisk-radikale og religiøse understrømme i tiden og dels er kommet i dobbeltild mellem de radikale ungdomskulturer og deres egen konservative forældregeneration. Men først må vi endnu engang opholde os ved den folkekirke, som de unge føler sig så lidt draget til og så meget frastødt af.

Det er en kirke, som ikke tør og vil bryde med ukirkeligheden, og som derfor også mister de »kirkeligt« søgende unge. De unge, som søger et engagement, et fællesskab, en tryghed, et sted at være med deres kritik og oprør, en jordbund for deres visioner, en inspiration for deres håb, et incitament for deres følelser, kort sagt: et hjemsted, fordi de føler sig både politisk og menneskeligt fremmede i en skindemokratisk og materialistisk tid. Spørgsmålet er, om denne kirke, selv om den tør og vil, er i stand til at bryde med ukirkeligheden, som den er så dybt allieret med både menneskeligt og økonomisk.

Kirken er antireligiøs og konservativ. Den ungdom, der her er tale om, er religiøs indtil hinduisme og radikal indtil anarki.

Forkyndelsen har i årtier lagt afstand mellem *evangeliet* og *religiøsiteten*. Vi har i vore prædikener grundigt forklaret, at kristendom intet har med følelser eller handlinger at gøre. Det er sket ud fra en forståelig reaktion mod hensygnende vækkelsesbevægelsers følelsesfromhed og farisæisme og i en slags solidaritet med de kirkefremmede. Undervejs har vi imidlertid gjort Guds nåde til en så åndelig foreteelse, at den usynlig, umærkelig, uhørlig er blevet til et abstrakt princip.

En idé, som man allerhøjest kan tænke over; men som der ikke er megen konkret inspiration og tryghed i.

Vi har prædiket, at *kristendom og moral* intet har med hinanden at gøre, fordi vi med rette frygter gerningsretfærdigheden; men det almindelige menneskeliv i hjem og samfund, i ægteskab, arbejde og politik har i høj grad noget med moral at gøre. Også på dette punkt har vi altså skilt kristendom fra det almindelige menneskeliv.

Vi har prædiket mod *menigheden*. Forkyndelsen har endelig ikke måttet danne grupper, skabe fællesskab og solidaritet, fordi vi med rette har frygtet at sætte skel mellem folk og menighed; men kan mennesket leve uden gruppen, uden fællesskabet, uden solidaritet og tryghed? Går det så ikke til andre grupper, som rent faktisk befinder sig uden kontakt med det evangelium, der bl. a. skulle advare mod religiøs frelstthed og farisæisme?

Med andre ord er det et spørgsmål, om vi ikke har været så ivrige for det »rene«
nådesevangelium, at menneskers følelser, vilje, fantasi og virketrang tilsidesættes og skuffes ved vor gudstjeneste. I gudstjenesten får man sine synders forladelse; men modsiges man, angrer man, opløftes man, gør man bod og sættes man i gang? Bringes man ind i et fællesskab, der er andet end en forbigående stemning? Svaret er vist stort set: nej.

Når vore prædikener er bedst, giver de en vis intellektuel tryghed ved at forankre mennesket forstandsmæssigt i begrebet Guds nåde. Men den levende Kristus, som ikke er en idé eller et princip, men som blev kød og tog bolig iblandt os som et menneske med følelser, moral og religiøsitet, og som delte en stor verdslig nøgternhed og et lidenskabeligt religiøst forhold til sin himmelske Far med sin samtids mennesker, er han i vor gudstjeneste?

Når vore prædikener er allerbedst, er de en sjælesørgerisk hjælp til den enkelte til at leve som kristen i en verdslig verden. En enkeltmandskristendom for de få enkeltpersoner, der

kommer til vor kom-kirke, tilpasset disse få's ret konservative, traditionelle og moderate behov! men den Kristus, der sagde »I« til sine disciple og meget sjældent »du«, og som sendte dem ud i verden med evangeliet, kommer han til orde i vor gudstjenestes liturgi og forkyndelse?

Forkyndelsens væsentlige anliggende i dagens prædiken er at overbevise om, at vi alle i lige grad er syndere, og at vi alle i lige mål har Guds nåde. Det er en ret og retfærdig forkyndelse. Den gør ikke forskel. I denne prædiken er også det helt centrale i evangeliet bevaret. Men Jesus gav desuden sine disciple en befaling, et engagement, et kald, en sendelse til og i verden, en modsigelse, en forargelse og et fællesskab af troende.

Kirken, de unge møder, forsikrer, at *kristendom* og *politik* intet har med hinanden at gøre. Ikke destomindre er kirken gennemgående meget borgerlig. I tidens løb har den næsten altid taget det bestående samfunds eller de konservative kræfters parti. Dens aktive menighedsmedlemmer og kirkegængere kommer fra mellemklassen og tæller meget få arbejdere, intellektuelle eller meget rige mennesker. Dens præster repræsenterer for det meste borgerlige (også socialdemokratisk-borgerlige) økonomiske og moralske synspunkter. Forkyndelsen er stort set ukritisk over for samfundet, men bliver derved indirekte også en garant for det. Den rent abstrakte forkyndelse af syndernes forladelse kan uden videre godtages af et hvilket som helst regime i øst og vest. Den generer ingen og gavner i det ydre kun dem, der ønsker ro og status quo.

Sammenfattende må vi konstatere, at hvis kirken ikke forandrer sig, har den kun et nej at sige en oprørske, religiøse, radikale eller søgende ungdom. Her er intet for følelserne, fantasien eller initiativet, intet engagement, intet fællesskab, ingen solidaritet, ingen selvstændighed, ingen kritisk holdning og heller ingen afgørelse.

Set med de tilfredse unges øjne er kirken ligegyldig, set med de utilfredses er den en forargelse. Set med alle unges øjne har

kirken lidt komisk sat sig mellem to stole: Den er ikke læn- gere på nogen måde kulturgrundlag for folket; men den er heller ikke det lille, inciterende, provokerende, vederkvægen- de, forsonende og fornyende fællesskab, som drager dem til sig, der føler sig i opposition til eller fortabte og overflødige i samfundet.

Når kirken er nået dertil, at den hverken betyder noget for de mange, der finder sig til rette i hjem og samfund, fordi den simpelthen ikke har tilstrækkelig bredt grundlag til at være inspirerende kraft for et helt folk, eller betyder noget for de langt færre, der vender hjem og samfund ryggen, fordi den ikke kan eller vil være solidarisk med dem, så er kirken kommet meget nær til den tragiske situation, hvor saltet har mistet sin kraft. Ungdommens kirke er den ikke. Forældrenes heller ikke. Ligemeget hvor rigtigt syndernes forladelse forkyndes hver søndag, må der være noget helt galt, hvis den hverken er de manges eller de fås, men kun de tilfældigt tilbageværendes kirke.

At være overset, foragtet og ringeagtet er enhver sand kirkes lod; men kun i storhedsvanvid kan vi bilde os ind, at det er Jesu Kristi forkastelse, vi i denne tid gennemlever, eller hans ægte forargelse, vi vækker.

II. Ungdommen

Det begyndte altsammen midt i 60'erne. Det, vi kalder ungdomsoprøret, som blev til ungdomskulturerne eller subkulturerne, som de også kaldes, fordi de danner sig og vokser neden under den dominerende, traditionelle kultur. Som en forklaring på, at det brød løs næsten på klokkeslet og som efter aftale de forskellige steder i verden, leder man forgæves efter en mystisk international organisation eller enkelte geniale ledere. Begge dele findes kun i en chokeret forældregenerations mareridt og højrepolitikeres ønskedrømme. Ungdomsoprøret og den intellektuelle variant, der hedder studenteloprøret,

kom til Maos Kina, Gomulkas Polen, Johnsons U.S.A. og det gamle hollandske demokrati nøjagtig samtidig. Tidspunktet, vinteren 1965 til foråret 1966, passer med, at den første efterkrigs-generation blev myndig.

De fælles negative forudsætninger er bl. a. samfundenes overteknificering, bureaukrati, institutionalisme og overvældende materialisme. Desuden kaldte den nordlige halvkugles kyniske imperialism og militarisme over for de fattige og sultende i syd de moralsk bevidste af overflodssamfundets unge frem i protest. Vietnamkrigen blev for dem et militant symbol på deres egne landes hensynsløse egoisme og materialisme. I Vietnamdemonstrationerne var næsten alle deltagere under 30.

De unge begynder at spørge, hvad vi skal gøre med overfloden, ikke blot i forhold til u-landene, men også i forhold til os selv: vort familieliv, vore boligmilieuer, vor kunst og kultur. Overfloden, som forældre-generationen med rette er stolt af, bliver de unges moralske problem og anstødssten. Dybere endnu begynder man at tvivle på den rige kulturs materialistiske grundlag, dens økonomiske systemer og dens institutioner fra militæret til kirken. Tvivlen rammer fuldt så stærkt de etablerede kommunistiske partier og deres vilje til at skabe folkedemokrati.

Tillidskrisen mellem generationerne er i høj grad en moralsk krise, hvor forældrene betragter de unge som utaknemmelige, og de unge anklager forældrene for at mangle vilje til at fremme ægte menneskelige værdier på de materielle gorders bekostning. Tillidskrisen kulminerer i en række angreb på alle politiske, pædagogiske og religiøse autoriteter. De opfattes som repræsentanter for skindemokratier, der dækker over egoisme, social uretfærdighed og magtstræb. Statskapitalismen i øst og privatkapitalismen i vest angribes lige hårdt og foragtes lige fuldt af disse unge oprørere, der kalder til kamp mod vældige internationale handelsstrukturer, som ikke engang politikerne synes at kunne magte, og som gør, at vi

udbytter og udnytter den fattige trefjerdedel af kloden, hvad enten vi vil eller ej.

Ungdomsoprøret udspringer imidlertid ikke, som mange tror, kun af negative faktorer. Vel er den følelsesmæssige frustration i beton-, stål- og glasmeterpolerne og den politiske forargelse stærke drivkræfter; men nyidealismen falder også i øjnene. Generationskløften er tydelig nok; men de unges vågne etiske sans er også resultat af en god opdragelse. Ungdomskulturen er ikke kun protest. Den er også et positivt udtryk for en livsstil, som er blevet til i efterkrigstidens fritidsfamilie.

De grupper af avantgardistiske unge oprørere, der kræver samfundet reformeret, så der bliver plads også for legen, fantasien, improvisationen og følelserne i arbejdstiden, er ofte fritidsfamiliens bedste børn. Fritidsfamilien skal først og fremmest forbruge, nyde og næsten ikke producere eller yde, som familien skulle det før. Hvis denne fritidsfamilie ikke blot skal være en passiv forbruger af tekniske hjælpemidler, underholdning og finkultur, er det nødvendigt, at dens sans for *leg* stimuleres og bevares op gennem årene.

Fra énsidigt at være et arbejdende menneske i en arbejdende familie i en tilværelse krydret af enkelte fester, er vi da også i fritidsfamilien så småt begyndt at udvikle »det legende menneske«, homo ludens. Et dobbeltsidigt menneske, der både kan arbejde og lege – og lege uden at have dårlig samvittighed. Ja, så meget stærkere er de impulser, vi modtager gennem familien, at fritidsfamiliens legende menneske begynder at påvirke samfundet.

Fritidsfamiliens unge protesterer mod et samfund, der med sine énsidige krav om produktion, arbejde og effektivitet ikke opfylder det legende menneskes behov, som fritidsfamilien har skabt. Man kan sige, at som familien har givet samfundet både arbejdet og socialforsorgen, sådan giver den det nu legen og følelserne.

At netop disse unge provoer og blomsterbørn, der er fritidskulturens førstegrøde, samtidig vil den traditionelle familie

til livs, opløse dens struktur eller udvide og omforme dens mønster er der intet inkonsekvent i. I parentes bemærket tænker vi her på de unge provokatører, der virkelig har et anliggende og formulerer det, og ikke på deres modebestemte eller neurotiske efterrend af lediggængere eller ulykkelige existenser. Fritidsfamiliens bedste børn finder kernefamiliens (d.v.s. forældre + 2^{1/2} barn) grænser for snævre og dens inspiration for fattig. Legekammeraterne er for få i den. Ansvarsområdet for snævert. Værdiregistret for lille. Dens pædagogik for tilfældig. De kræver af samfundet, hvad fritidsfamilien kun kan sætte dem i gang med, men ikke fuldt ud give dem. De vil ikke nøjes med en i bedste fald meningsfuld fritid i et meningsfuldt familieliv. De ønsker et meningsfyldt heltidsliv, menneskeliv. Og de henter deres værdinormer netop fra fritidsfamilien med dens fællesskab i leg og nydelse og dens deling – dens menneskeliggørelse kan vi godt sige – af husligt arbejde og børnepasning.

Der er ingen grund til at lede efter påvirkninger fra Karl Marx og Søren Kierkegaard, når årsagerne til de unges holdning ligger lige for i deres egne hjem og opdragelse.

Når forældregenerationen kan opvise en skilsmisseprocent på nær 40 i storbyerne, må den gå meget stille med dørene over for unge, som eksperimenterer med nye *familiemodeller*. Vi har i den grad kædet familietryghed, venskab og trofasthed sammen med sexualiteten, at det ikke kan undre, at de unge søger at skille sexualiteten ud for at redde trygheden, forældreskabet og venskabet.

Når forældregenerationen har formået at isolere familien indtil det groteske, så man ikke længere kender sin nabo, er der intet mærkeligt i, at de unge ønsker *kollektive bolig-milieuer*.

Det tiltagende krav om *medindflydelse* i skolen, på arbejdspladsen og universitetet skyldes såmænd ikke så meget Herbert Marcuse og Jesper Jensen som familielivets demokratisering. Når forældrene tidligt tager børnene med i be-

slutningsprocesserne om, hvad fritiden og pengene skal bruges til, falder autoriteterne ude i samfundet bagefter.

Den voksende *pacifisme* blandt unge har Gandhi og Martin Luther King næppe æren for; men derimod det simple faktum, at vi tilstræber at fjerne vold fra opdragelsen i hjem og skole. Når man opdrages til at løse konflikter i hjemmet uden vold, er det svært at få den 18-årige til at stikke dukker i maven med en bajonet. Når endelig alligevel Elridge Cleaver og Bobby Seale, der er voldsprofeter, bliver kåret som studenternes og gymnasiasternes helte, så skyldes det simpelthen det lutherske forsvar for militæret: at vold gerne må anvendes i en retfærdig sags tjeneste. De unge kan jo ikke undgå at opdage retfærdigheden i de sortes sag og i de latinamerikanske folks sag. Kirkens og statsmagtens billigelse af vold til fremme af retfærdigheden overføres blot af internationalt tænkende og følende unge fra det nationale til det sociale getet.

Inden vi behandler ungdommens forhold til det religiøse og til kristendommen, skal vi se et øjeblik på de tre markanteste nye ungdomskulturer. Der er naturligvis alle tænkelige overgange, blandingsformer og nuancer, men tre grupper startede det hele: provoerne, hippierne og studenteroprørerne.

Provoer

De første dukkede op i Amsterdam i efteråret 1965 omkring tidsskriftet »Provo«. I foråret 66 vakte de opmærksomhed ved demonstrationer mod et hollandsk prinsessebryllup og ved at tilbyde bilister gratis hvide cykler. Kort tid efter fik de et mandat ved Amsterdams kommunevalg. Valgene i 1970 gav dem 11 % af stemmerne og 4 poster i byrådet. Klabouterne, »nisserne«, som de nu kalder sig, indgød respekt ved at afslå en borgmesterpost til 100.000 om året med tilhørende luxusbil. Deres oprør gælder »de begrænsninger i individets frihed, åndeligt og adfærdsmæssigt, som ligger i vor familiestruktur, vore seksuelle normer, børneopdragelsen, boligforholdene,

holdningen til forbrug og arbejde og dermed tilbedelsen af det produktive menneske« (Leif E. Christensen: »I samfund og samvær«, Fremad 68, s. 111).

Egentlig har provoerne opgivet politik og politikerne. De betragter rådhuset i Amsterdam som en fremmed ambassade, de forhandler med. Deres egentlige politiske kampmiddel er ikke ordet og stemmesedlen, men handlingen, provokationen. »Ved provokationen trækkes tabuer, traditioner og fordomme frem i lyset. Alene ved at blive åbenbare, ved afsløringen, eller endnu bedre ved at blive bragt i en sådan situation, at de skal begrundes eller forsvares, er kimen til deres forfald lagt. Helt overdådigt bliver det naturligtvis, hvis et eller andet tabu kun kan forsvares med politiets knipler« (»Samfund og samvær«, side 110). Billedet fra danske aviser af en nøgen ung mand, der stod og pudsede en stor flot bil på en københavnsk gade, er rammende for bevægelsens mere muntre form for provokation, den såkaldte happening. Iøvrigt passer de hollandske provoer syge og leger med børn, så ingen spejdere kunne gøre det bedre. Besættelse af kondemnerede ejendomme som demonstration mod bolignøden er velkendte eksempler på provokation herhjemme fra. Den ledende danske provo, Ole Grünbaum, slår i sin bog »Provokér« til lyd for et anarkistisk samfund, hvor vi lever sammen i fuldstændig frihed og lighed. Et broderskab, hvor arbejde, karriere og effektivitet ingen rolle skal spille. Både provoer og hippier er normalt modstandere af vold. De voldeligt revolutionære grupper, som kaster med sten og anvender brandbomber er anarkister og en hård kerne af ungenkommunister, der mødes under påvirkning af yderligtgående marxisme.

Hippier

Mens provoerne søger menneskets frigørelse via det bestående samfund og med et klart socialt sigte, har hippierne vendt det etablere samfund ryggen. Hippie-bevægelsen opstod i 1965

omkring Height-Asburykvarteret i San Fransisco og Greenwich Village i New York. Der er i dag mere end 400.000 heltidshippier i U.S.A. og et ukendt antal deltids. De ønsker at opbygge et helt nyt samfund, præget af en meget enkel og primitiv livsførelse, hvor man selv dyrker sin mad og fremstiller smykker og sjældne klæder. »De sætter individet i centrum, den personlige udfoldelse og selvrealisation er det vigtigste. En af de former, hvorunder de realiseres, er en mysticisme med forkærlighed for indiske og indianske religioner, og et af midlerne er de bevidsthedsudvidende stoffer, hash, L.S.D. etc.« (»Samfund og Samvær«, side 113).

Hippiernes evangelium er kærlighed både til venner og fjender. De prædiker total tolerance og åbner gerne deres små »stammesamfund« eller »storfamilier« for fremmede og anderledes tænkende. I forsøgene på at bygge deres egne nye samfund op driver de butikker og flytter sammen på ødegårde, i lejre, saneringsejendomme, parker o.s.v. Hippierne er et »vandrersfolk«. Bortset fra sex, hash og musik er de yderst asketiske og lever på et minimum af brød, ris og vand. Komfort og klæder stiller de kun små krav til. Gennem musik, dans, bemaling, hjemmelavede smykker og ofte selvkomponeret exotisk tøj søger de at give livsglæden udtryk. Deres lange hår er ikke alene en protest, men også et led i deres »barfodede, snavsede, pjaltede« brud med udvendighed og konvention.

Til trods for både provoers og hippiers krav om lighed og social retfærdighed har de meget lidt med marxisme og socialisme at gøre. Menneskets selvudfoldelse og frigørelse er deres første mål. I den henseende, som i næsten alle andre, er de en naturlig frugt af vestlig liberalisme. Kommunistiske partier foragter dem da også endnu mere end borgerlige. Når de alligevel ikke ender i fascisme, som »læderjakker« og »Vilde engle« skyldes det, at kærlighed, ikke-vold og medmenneskelighed er bærende ideer i både provoernes og hippierne nu ofte stærkt blandede rækker. Et langt stærkere element af marxisme, især maoisme, finder vi i studenteroprøret. Selv om

anarkisternes sorte faner ofte vajer side om side med kommunisternes røde på de besatte universiteter, og selv om kristne kors bæres med i demonstrationerne, er det nymarxisten, Herbert Macuses bøger, som leverer teorien bag og argumenterne for studenteroprøret. Og i de intellektuelles oprør spiller bøger stadig en rolle. Alligevel er også studenterne præget af ungdommens mistillid til ordet og tillid til handlingen. De synes, at ord begraver sandheden, mens egentlig kun handlingen beforder den.

Studenteroprøret

Trods alt ville det være forkert ensidigt at kalde studenteroprøret marxistisk. Kravene om medindflydelse på undervisningen og medbestemmelse i ledelsen af deres egne universiteter er lige så liberale som kommunistiske, og det er dem, der forener studenterne. Bestræbelsen for demokratisering af arbejdspladsen har de fælles med lærlinge og unge arbejdere. Desuden udspringer studenteroprøret af den undervisnings-situation, der er opstået som følge af en dynamisk samfundsudvikling, hvor både selve studiet og professorernes lærdomme ofte forekommer studenterne uaktuelle og irrelevante.

Det centrale anliggende i studenteroprøret er imidlertid et helt andet og nyt: Den nye, stærkt voksende internationale klasse af intellektuelle er ved at komme til bevidsthed om sig selv og sine egne muligheder som samfundsklasse. Hidtil har i alle lande akademikerne været en lille gruppe, der er uddannet, købt og betalt til at tjene samfundet uden at tage selvstændig moralsk og politisk stilling til, hvad de var med til at udføre og lede. Men nu udgør de en så stor gruppe, der har mulighed for at sige ja og nej til krigsproduktion, forurening, politiske løsninger etc., at de ikke længere blot vil leve på købmændenes eller bøndernes eller partiets forudsætninger. Om den bevidsthedsgørelse til moralsk og politisk selvstændighed og medansvar, som de intellektuelle for tiden gennemlever i

studenterkredse, og som ikke uden videre kan kanaliseres af de eksisterende politiske partier, skal blive marxistisk eller liberal er et åbent spørgsmål. Men det er klart, at Karl Marx bliver særlig aktuel i en klassekampssituation, og det er et faktum, at han ud over den ufolkelige Søren Kierkegaard ingen filosofisk modpol har i dag.

Der er en tydelig tendens til, at studenter og unge arbejdere forener sig mod stats- og privatkapitalen i øst og vest. For kirkens forhold til ungdommen er det skæbnesvangert, at den er næsten uden kontakt med og som oftest foragtet af netop disse to samfundsgrupper: de intellektuelle og arbejderne.

Da købmændene og bønderne frigjorde sig for adelen og blev til selvstændige og selvbevidste klasser, der skabte det borgerlige samfund, var det lutherdommen, der gav dem deres familie- og samfundsetik og langt hen også en politisk moral. En kalds- og standsetik, bygget på familien som bærer af både produktionen og socialforsorgen. Siden har luthersk kristendom og købmands- og bondesamfundet været uadskillelige. Det er da også de få trofaste af disse samfundsgruppers børn, der stadig sidder i kirken om søndagen. I disse kredse skabte Indre Mission social forståelse og moral og grundtvigianismen et nyt kooperativt samfundssyn, men i dag nægter kirkens præster i stort tal, at kristendom og moral har noget med hinanden at gøre; fordi de kan se, at den traditionelle kirkelige etik ikke længere strækker til. Imens kan kirken ikke komme til orde med evangeliet blandt unge arbejdere og studenter. Den står med hovedet i traditionens busk og ved ikke, at den brænder.

Ungdommen og det religiøse

Mens ungdomsoprøret sidst i 60'erne væsentligt har udspillet sig på det æstetiske og moralske område og tilstræbt en frigørelse af mennesket fra tradition, autoritet, tabuer og materialistisk forbrugermoralitet, synes ungdomskulturerne på

tærsklen til 70'erne at være i skred i retning af en religiøs tilværelsestydning.

Vi har allerede set, hvordan hippierne søgte tilflugt i hinduisme, og deres samfund har tydelige fællestræk med munkebevægelserne: flugten fra civilisationen, askesen med hensyn til føde og klæder, den enkle kollektive livsform, foragten for materielle goder, driften mod fællesskabet og kærligheden. Så længe dette oprør bliver på det æstetiske og etiske plan, er det mere f. ex. hinduismens livsstil og dens meditationsteknik, der interesserer, end dens religiøse dybder. Når målet i første række er menneskets selvstændighed i forhold til samfundet, materialismen, traditioner og konventioner er det til at begynde med de indiske religioners interesse for jeg'ets og selvets frigørelse fra denne lidelsesfulde verden, der virker tiltrækkende. I det moralske oprør mod militarisme, kapitalisme og materialisme får Bjergprædikenens etiske inspiration naturligvis overvægt over Jesu forsoningsdød eller hans lignelser om nåden. Men det unge oprørs hjemløshed i tidens ideologier og politiske partier har langsomt ladet det slå dybe rødder i asiatiske religioner og nytestamentelig kristendom.

Da The Beatles for få år siden gik i skole hos en indisk brahmin, skabte de ikke nyreligiøsitet, men de red på dens første bølger og bidrog utvivlsomt stærkt til, at den bredte sig langt ud over hippierne og provoernes kredse og ind i den store flertalsgruppe af ellers rationalistiske og materialistiske unge. I dag er én Beatle hindupræst i en hippiemeninghed i London og en anden sammen med sin japanske kone som bekendt international profet for ikke-vold som led i en irrationel, kærlighedsbåret religiøs livsstil. I dag har vi den første buddhistmenighed af unge danske munke og nonner i København og et hindukloster i en gård på Horsensegnen. Klostret er skabt af ganske unge, der for de flestes vedkommende er tidligere stofmisbrugere og næsten alle forhenværende hippier. De har aflagt cølibatsløfte og solgt al ejendom. Deres leder er en indisk brahmin, som enkelte af de unge har truffet på rej-

ser i Indien, men som endnu ikke selv har været i Danmark. Han leder klostret gennem en omfattende korrespondance med de unge nonner og munke.

Nyreligiøsiteten kan ses som et led i generationsopgøret. Ungdommen favoriserer, hvad forældrene negligerer. Samtidig synes den fastcementerede fornuftsverden, hvor kun det, der kan tælles, måles og vejes, har værdi, at slå revner. Det er ikke kun gennem hallucigenerne, de unge søger en ny virkelighed, også gennem religiøse eksperimenter. En romantisk religiøs virkelighed, hvor den fantasi, de følelser og den intuition, der har så få muligheder for at udfolde sig i vor meget rationelle, effektive og tingslige tid, søger deres tilfredsstillelse i meditationens selvfordybelse, i musikkens mystik, i de rituelle danserytmers extase og i den eskatologiske tro på et nyt samfund. Mens menneskets frigørelse er den moralske kode i ungdomsoprøret, er selv'ets forløsning nøglen til dets tempel. En forløsning af følelser og fantasi, som vort rationalistiske og materialistiske skolesystem og samfund længe har gået svinger med.

Ungdommen reagerer også mod tidens naturvidenskabelige filosofi. Naturvidenskabens svar på, hvem og hvad et menneske er – et produkt af sin biologi og sit milieu – som har tilfredsstillet to generationer, møder den 3. generation med skepsis. De unges religiøsitet bliver til i en kollision mellem samfundets politiske målsætning, som er stadig større ydre frihed, og det naturvidenskabelige syn på mennesket, som er ensbetydende med indre ufrihed. Er den populære naturvidenskabelige betragtning, at mennesket med ånd og samvittighed kan forstås ud fra dets milieu og biologi, rigtig, så har mennesket heller ingen indre frihed. Det kan ikke vælge og egentlig heller ikke gøres ansvarligt. Den ydre frihed bliver da meningsløs eller forvirrende. Ungdomsoprørerne ser deres moralske patos forvandlet til et dyrebøl for at få endnu et hegn i folden til at falde. Den stadig større ydre frihed, man som ægte børn af en liberal kultur både kræver og får (der går en

lige linje fra ytringsfriheden til abort- og pornofriheden), forudsætter en tilsvarende indre frihed, en valgmulighed, en moralsk holdning, for ikke at blive til sexuel perversion eller økonomisk og social parodi.

Det er en ungdom, som hverken kan identificere sig med forældrene, samfundet eller tidens naturvidenskabelige filosofi, som søger sig selv i religiøsitet. Al religion giver mennesket en identitet, som det ikke kan finde i familien, samfundet eller den herskende ideologi. Og det er netop en identitetskrise, vi står midt i. Spørgsmålet »hvem er jeg?« har ungdommen fået at leve med i en tid, der kun vil kendes ved éndimensionale forbrugermennesker. Spørgsmålet er blevet smidt dem ubesvaret i ansigtet af krigsgenerationens digtere. Panduros mand med hukommelsestab og Rifbjergs Anna, jeg Anna er en identitetsløs efterkrigsgenerations litterære forældre. Identitetskrisen og rodløsheden forstærkes af pluralismen, mangfoldigheden, i smag, moral, politik og erhverv. Der tilbydes de unge alt i kunst fra naturalisme til kubisme; de kan vælge mellem 7 forskellige slags sexmoral fra gruppesex til den eneste-ene-romantik; erhvervsvejlederen træder den 14-årige i møde med erhvervskartotekets 900 tilbud; og en avanceret presse forsikrer teenagerne, at de først og fremmest skal være sig selv. Oven over den hele mangfoldighed stikker gud Mamon sit hoved frem, klar til at æde dem med hud og hår: »Hvis I er i vildrede, kære børn, så vær ikke i tvivl om, at I er mine, penge gudens børn.«

Kommercialismen forvandler enhver ung tilkendegivelse til guld. Da provoer og hippier udgav deres første undergrundsaviser, var det flammende, vittig, chokerende protest. Nu er det en millionsag med netop dem som aktionærer, undergrundspresen ville til livs. I 1969 foldede den første store festival sig ud, som en smuk, spontan, uorganiseret kæmpehappening af 400.000 unge, der hungrede efter fællesskab, varme og glæde. En livsglædens protest mod et frustreret samfund. Ét år efter Woodstock er festival'erne på Fehmern og

Isle of Wright en vare, som smarte pengefolk sælger ungdommen for 50 millioner. Imens kan pressen sælge enhver demonstration og reklamen slå mønt af enhver attitude.

Er det underligt, hvis de mere følsomme unges jeg exploderer i anarki eller flader sig ud under brahminens autoritet? Eller er det egentlig så mærkeligt, at en gruppe griber til vold for at erobre en kirke? Få sig bare ét symbolsk helligsted, der er deres, og ikke en del af systemet?

Nyreligiøsiteten giver sig bizarre udslag andre steder end i Thy. På en bornholmsk campingplads har 300 tilfældigt sammenkomne unge sommeren igennem i det Herrens år 1970 holdt højskole ved jævnaldrende lærerkræfter over en blanding af hinduisme og astrologi. Mest astrologi: Du opdager, at du er en »Skorpion«. »Skorpioner« er ret egoistiske; men de har også gode egenskaber. Pludselig har du en identitet. Du har et jeg. Dit indre kaos ordner sig i et kosmisk mønster, som stemmer med det ydre kosmos. Du søger sammen med andre »skorpioner«. Og du er ikke længere alene, men en del af en menighed. Du kan også få sjælesorg. Horoskopet vejleder dig.

Og imens holder en enkelt modig og klarsynet folkekirkepræst gudstjeneste i Det nye Samfunds lejr i Thy. Den lejr, som på magnetisk vis, ligesom Jesus, tiltrækker mange af det gamle samfunds kriminelle, syndere og skøger. Gudstjenesten får stort besøg. Den lykkes i al sin ubehjælpomhed. Der bliver ikke alene altergang, men der kommer også en dialog i gang mellem præsten og de unge. Karakteristisk nok ikke en diskussion om evangeliet, men om folkekirken. Den tror de ikke på.

Ungdommens nyvakte religiøse interesse dvæler ved alt det i religionerne, der kan give jeg'et nyt liv og selv'et en moralsk grund. Derfor er nyreligiøsiteten ikke brudt igennem til buddhismens ateistiske »Store Intet«, til hinduismens panteistiske »Store Alt« eller til Jesu himmelske Far. Men identitetskrisen, behovet for at finde ikke blot sit eget jeg, men et »du«

at forholde sig til, peger videre mod religionernes centrum, Gud. Foreløbig er civilisationens hjul snurret en hel omgang baglæns i mange unges hoveder. Og de ligger igen i kulturens vugge: buddhisme, hinduisme, babylonisk astrologi og de jødiske profeters sociale raseri mod kommerciel korrupsion af det hellige. Ja, såmænd også primitiv religiøsitet, naturdyrkelse, soltilbedelse og magiske vibrationer i ting og planter, i dyr og mennesker.

Man kan smile ad alt dette og, hvis man har lyst, fortroe sig til, at gud Mammon nok skal knuse disse vantro i sin vrede. Med politi eller sød smiger. Man kan også minde om, at da Simon Søjlehelgen, led ved civilisationen i Alexandria, krøb op på sit høje stade ude i ørkenen, blev han en turistattraktion. Alle skulle ud at se den langhårede, pjaltede, snavsede unge særling. Det endte med munkesamfundene, som efterhånden tiltrak al intelligens og karakter og grundlagde en ny kultur.

Ungdommen og kristendommen

En sommereften inde på strøget, Gud Mammons possessionsvej, hvor hippierne holder til i tavs protest. En julibyge vasker gaden tom for mennesker. En enkelt, nydelig mand i peber og salt fortsætter sin aftentur under en skærmende paraply. Frem fra mørket under træerne ved Helligåndskirken træder en barfodet orientalsk klædt, langhåret ung mand og siger til den intetanende borger: »Må jeg få din paraply?« Den pæne mand sagde ikke engang pænt nej. Han sagde: »Urrf!« ligesom en gris, der bliver forskrækket, og pilede over det på modsatte fortov.

Bjergprædikenen er de Jesustroende unges inspirationskilde. De finder i den og mange andre steder i evangelierne en sans for det sociale, der går ud over marxismen, fordi retfærdigheden i Jesu mund kun er kærlighedens mindste mål. De Jesustroende unge, som ofte kommer fra eller er påvirket af provo-

kredse, har opgivet den kommunistiske utopi – at skabe et retfærdigt samfund – og stiller nu et endnu mere utopisk krav om et kærligt, medmenneskeligt, barmhjertigt samfund.

Vi har stillet vore unge i en psykologisk og filosofisk klemme mellem Karl Marx og Søren Kierkegaard. På den ene side er de opdraget til et stærkt socialt medansvar; kravet om stadig større social retfærdighed og et rigere menneskeligt fællesskab er af forældregenerationen givet videre til de unge, der naturligt nok forstærker det. På den anden side har vi lært dem, at liberalismen, individualismen og den enkeltes frihed er livsnerven i vor kultur. Derfor kæmper de unge også videre for individets frihed og selv'ets selvstændiggørelse. Men hvordan skal de unge kunne løfte begge de to tunge byrder, som deres forældre har lagt på deres skuldre: socialismens og liberalismens?

Nogle flipper naturligvis ud og bliver svorne marxister eller indædte liberalister. Det er de mest konsekvente. De, der vælger. Eller det er dem, der ikke kan stå for presset: Den énsidige politiske frelse kommer til dem som en befrielse. Giver dem et menneskesyn, en moral, en tilværelsestolkning med sammenhæng og konsekvens. Hvadenten den er marxistisk eller liberal.

Følelsesmæssigt er det varmen i fællesskabet og dybden i enkeltmennesket, der brydes, når marxistisk kollektivism og liberal individualisme støder sammen i de unges sind. Konflikten mellem retfærdighed og kærlighed er den moralske side af sagen. Intellektuelt tager konflikten sig ud som en kamp mellem marxismens objektive sandhed og liberalismens lære om, at sandheden er subjektiv og relativ. Disse to slags frugter af vor egen visdoms træ har vi selv givet de unge at spise. Hvad ret har vi til at forarges, når liberalismens anarkister og marxistiske revolutionære løber storm mod Gud Mammons fæstning?

Men denne bevidste eller ubevidste brydning i de unges sind mellem Marx og Kierkegaard udkrystalliserer sig også i Je-

sustroende unge. Og det er ikke så mærkeligt. I evangelierne har vi spændingen mellem den mest sociale af alle tanker: Guds rige, og den absolutte individualisme: kun din egen personlige tro på ét eneste menneske kan frelse dig. Det er Jesus-skikkelsen, som disse unge i deres kvide føler sig draget af. Han går et skridt videre end Søren Kierkegaard, der sagde, at sandheden er subjektiv. Jesus siger: »Jeg er sandheden, vejen og livet.« Og denne totale individualisme, hvori Jesus bryder med alle andre autoriteter end den, der er givet ham af Gud i hans eget jeg, sætter han ind på en forkyndelse af Guds riges totale fællesskab. Og han peger ikke her på politisk magt eller militær vold, men på selvhengivelse og offer. På syndernes forladelse og ikke-vold.

Det er nok de mindst religiøse og mest verdslige unge, der bliver Jestroende. De tiltrækkes af den verdslige Jesus, der blev skældt ud for at være »en frådser og vindranker, synderes og tolderes ven«, og som foretrak det jødiske tredagesbryllup med lys og vin og dans og lystighed som billede på Guds rige. Den verdslige Jesus, som ser Guds rige i lignelsen af et gilde, hvor de skal komme fra Øst og Vest og sidde *til bords*, og som lader faderen slagte fedekalven for sin fortabte søn. Den verdslige Jesus, som sammenligner sig selv med ung vin, der sprænger de gamle lædersække i stumper og stykker, og som i sin død for os gør sig selv, ikke til noget meget åndeligt, men til brød og vin. Den verdslige Jesus, som aldrig trøstede et sygt menneske med, at det »åndelige« var det vigtigste, men helbredte den syge. Denne verdslige Jesus har noget at sige buddhistiske, hinduistiske og astrologiske, grønsagsspisende, sjæledyrkende unge om at miste det liv, man elsker, og ikke det, man i forvejen foragter.

Vel er den Jesus, de søgende, oprørske unge interesserer sig for, en anden end den etablerede kirkes; men han findes i evangelierne. Århundreders alliance mellem kirken og det etablerede samfund har skjult denne anden Kristus under en majestætisk kåbe af himmelsk fromhed.

Evangelierne fortæller om *en verdslig og meget dennesidig, men også antimaterialistisk og fattig Jesus*. »Du kan ikke tjene to herrer, både Gud og Mammon, men du må enten hade den ene og elske den anden« etc. »Ve Jer, I rige, for I har allerede fået Jeres løn«. Sådant sagde han. Og han priste de fattige, de uretfærdigt behandlede og de sultende salige og lovede dem, at de skulle arve Guds Rige og denne jord.

Der er i evangelierne en *antiautoritær og oprørske Jesus*, som gang på gang støder sammen med og bliver forkastet, til sidst henrettet, af alle sin tids bedste mænd og største autoriteter – fra de skriftkloge og farisæerne til rådsherrerne og ypperstepræsterne. En Jesus, der i de voldsomste vendinger advarer sine disciple mod at stole på autoriteterne, inklusive »kong Herodes, den ræv«. Det er denne Jesus, der blandt andet har foregrebet ungdomsoprøret, autoritetskrisen og medindflydelsesdebatten i de for hans og vor tid enestående, men kirkeligt helt glemte ord om, at den ældste skal være som den yngste og herren som den, der tjener. Samfundet og med det kirken har simpelt hen vendt de ord om eller åndelliggjort dem, så der ikke blev andet end en billig ydmyghed tilbage. Det er også Jesus, der midt i en verden af voksne gør barnet til målestok for den, der vil ind i Guds rige. Og han har fortalt sin måske berømteste lignelse om en enestående far, der udbetalte sin yngste, oprørske søn hele mødrearven, lod ham gå ud i verden uden en sæk formaninger på nakken og modtog ham igen uden at få beviser på forbedring – med et gilde og dans.

Et andet evangelisk element, som kirken har ladet ligge, fordi det ikke passer ind i et familieprotektionistisk samfund, men som mange unge kan tage til sig, er *Jesu advarsel mod familien*. En advarsel, der grænser til undsigelse: Den, der ikke elsker mig højere end sine forældre og søskende, er mig ikke værd. Da hans mor og brødre kom til Kapernaum for at hente ham hjem til Nazareth, fordi de mente, han var gal, lod han dem vente udenfor med ordene: Se, her er min mor og mine søskende. Den, der gør min himmelske fars vilje, er min

bror og søster. Samtidig med, at Jesus med forkærlighed hentedede stof til sine lignelser fra familielivet, tilintetgjorde han også de egocentriske bånd, familien lægger på den enkelte.

Evangelierne viser os også i glimt en *antikommerciel* Jesus, der rensede templet for købmænd, advarer bonden mod at bygge sine lader større og alle mennesker mod at elske, hvad møl og rust fortærer. For: »Hvor din skat er, dér vil også dit hjerte være.« Det er en Jesus, som vort materialistiske forbrugersamfunds kirke ikke har haft mange ord tilovers for i sine prædikener.

Denne anden Jesus er ikke alene den på én gang verdslige og antimaterialistiske, den antiautoritære og oprørske, den familieskeptiske og nyt fællesskab skabende, den antikommercielle og ægte værdier fremhævende, men også den pacifistiske og sagtmodige, den forsonende og tilgivende, den totale solidaritets Kristus. Ingen af disse to radikale sider ved evangeliernes Jesus har kirken formået at fastholde; men den har tvært imod afsvækket dem for ikke at forurolige det etablerede samfunds skikkelige borgere, som altid først og fremmest frygter radikalismen. Den på en gang radikalt oprørske og radikalt sagtmodige Jesus har af den kirkelige forkyndelse fået besked på ikke at blande sig i denne verden, da han så oplagt kun kan begå sig i den hinsidige.

Men denne anden Jesus er netop de unges Kristus. Eller kunne være det. Hvis han blev forkyndt. Hvis han ikke var blevet fordrevet fra sit eget ord.

Den både autoritetsnedbrydende og dybt pacifistiske Jesus, der vil lære os at elske vore fjender og forene os i solidaritet med de svage, de arresterede, de nøgne og sultende, som var de Gud selv, står *de* unge meget nær, der løber panden mod en mur, når de søger en vej for ikke-vold og u-landshjælp og får en politiknippel i nakken, når de i desperation griber til vold mod et samfund og en kirke, der har lært dem, at vold er berettiget, når den tjener en retfærdig sag.

Der er en parallel mellem de grupper af unge, som forsøger

at skabe et kritisk universitet og Johannes Døbers oprørsuniversitet nede øst for Jordanfloden og dette universitets største discipel. Og der er en positiv forbindelse mellem unge, som erobrer kirker, besætter saneringsejendomme og universiteter, og Jesus, der med sine disciple i tre dage før påske holdt tempelpladsen i Jerusalem besat.

Denne anden Jesus, evangeliernes Kristus, lever i dag kun som brudstykker i forkyndelsen. Han er fremmed for både kirken og de unge. Akkurat som han var en fremmed for sin egen tid. Men mange unge ville tro ham, hvis kirken ville. Og de unge, som har fundet ham, har vanskeligt ved at tilgive kirken, at den har skjult ham bag en kappe af borgerlig pænhed, og af ham, der ville skabe et nyt og utraditionelt fællesskab af troende, har gjort en garant for det traditionelle og veletablerede samfund.

Vi må se i øjnene, at kirken i dag er den alvorligste hindring for mange søgende og oprørske unges Kristustro. Derfor tyr de i deres nye religiøsitet til asiatiske religioner, som er ukompromitterede herhjemme. Eller de foretrækker astrologien, som med sin pseudoviden, sin påståede videnskabelighed, gør overgangen fra viden til tro lettere.

Ungdommen og kirken

I dets mere radikale former er ungdomsoprøret kun meget sporadisk repræsenteret i kirkelige kredse. Det drejer sig især om den 3. økumeniske bevægelses folk omkring det økumeniske center, som Johannes Aagaard har skabt i Århus, og den vidtrækkende inspiration, der udgår derfra, og om gruppen Kritisk Teologi i København, som er fornyelsen i Københavns ellers hensygnende Kristelige Studenterbevægelse.

Disse små, men meget aktive og positive, grupper er radikale for så vidt, som de ønsker kirken engageret socialt og politisk, ikke mindst i u-landsspørgsmål, og for så vidt, som de ønsker både skellene mellem kirkerne indbyrdes og muren

mellem kirken og verden brudt ned. Åben kommunikation mellem mennesker både inden- og udenfor kirkerne og en ny verdensvendt gudstjeneste i et forpligtende socialt engagement er deres hovedmål.

Med den øvrige ungdom deler de også en mistillid til ord uden handling. Mens den 2. økumeniske bevægelse er karakteriseret ved fælles drøftelser, konferencer, generalforsamlinger, teologiske møder og fælles evangelisation, er den nye 3. økumeniske bevægelse besluttet på at skride til handling: fælles nadverbord og fælles socialt program. Bevægelsen arbejder til daglig helst og bedst i små grupper, hvor man grundigt analyserer et samfundsproblem i både sociologisk og teologisk belysning som forberedelse til en aktion, happening eller demonstration. Forbilledet hentes især fra Holland, hvor de mange kirkesamfund, nationens overbefolkning og det nederlandske koloniherrredømmes sammenbrud er baggrunden for shalomgruppernes forbløffende vækst fra én til 500 kredse på 15–30 yngre kristne i løbet af kun 5 år. Her arbejdes helt utraditionelt med åbne husmenigheder af både katolikker, reformerte og kirkefremmede, med experimentgudstjenester og sociale aktioner.

Herhjemme har vi haft demonstrationen i Kastelskirken, sultestrejken i Trinitatis og de første tilløb til husmenigheder i København og Århus. I denne forbindelse bør vi også igen nævne den helt gudstjenestefremmede flok unge, som forsøgte at tage Guds rige med storm i Hjardemål.

Det kirkelige unge studentermindretals bestræbelser foregår under et dobbelt pres. Dels erkendelsen af, at gudstjenesteligt engagerede kristne er i overvældende mindretal; dels konstateringen af, at kirken er katastrofalt isoleret og frustreret i forhold til verden og alt, hvad der foregår i den. Så isoleret, at evangeliet i praxis ikke forkyndes for meget store dele af folket, og så frustreret, at kirkelige reaktioner på nye strømninger i tiden stort set kun er negative protester.

I stedet vil de sætte en levende aktiv og tjenende kirke, som

tager konsekvensen af, at den er i mindretal, løsgør sig fra staten og bliver en sendelseskirke, d.v.s. en missionerende »gå-kirke« i stedet for en servicebetonet »kom-kirke«. Selv om kravet om løsrivelse fra staten og frikirkedannelse, som det, inspireret af de kirkeligt oprørske unge, er kommet til udtryk på adskillige store konferencer i Haslev og Århus, har tilhængere langt ud over deres egen lille kreds, er der stor uenighed om det blandt studenterne selv. Adskillige mener, at det er statens problem, om den kan tolerere en nydannelse i form af små, socialt og politisk, engagerede og missionerende menigheder inden for folkekirkens rammer, og de minder om, at mange frikirker er lige så åndeligt døde, reaktionære og traditionelle som den danske folkekirke. Andre peger på, at selve den kirkelige struktur på 2 punkter er en afgørende hindring for en fornyelse: sognestrukturen og gudstjenesten. De hævder, at det er tvingende nødvendigt, at der kan dannes miljø- og gruppemenigheder med egne præster, fordi vor kultur er så mangfoldig og opsplittet, som den er, og at ingen dybtgående kirkelige forandringer kan finde sted uden en ændring af gudstjenesten, fordi en hel kirkelig generation har gjort gudstjenesten til kristenlivets alfa og omega.

Det er da også via gudstjenesten, at ungdommen for alvor har gjort sig gældende med forsøg på en kirkelig fornyelse. En lang række experimentgudstjenester har fra midten af 60'erne præget dansk kirkeliv. Med udgangspunkt i København har bevægelsen for gudstjenestefornyelse bredt sig til grupper af kirkeligt interesserede unge i mange sogne landet over. Tilslutningen fra ellers gudstjenestefremmede unge har været forbløffende stor. Ved næsten alle experimentgudstjenester har kirkerne været overfyldte. Om forventningerne er blevet indfriet er en sag for sig; men at der er tale om en væk-kelse af den religiøse interesse i ganske brede kredse af folke-kirkelige unge er ubestrideligt.

De mere end 100 grupper på hver en halv snes unge, der landet over har forsøgt og forsøger sig med gudstjenester, gør

det ikke alene ud fra en sikker fornemmelse af, at vi lever i en experimentel tid, men også, fordi de befinder sig i en psykologisk klemme mellem en kirke og kristendom, som de ikke vil miste, og et kammeratmiljø, der står fremmed over for begge dele. Forsøgsgudstjenesterne er et desperat og ofte ubehjælpeligt, men også uhyre positivt forsøg på kommunikation i det skisma mellem kirken og verden, som også er de ældres problem. Men mens forældregenerationen nøjes med at drøfte og analysere problemet eller lukke øjnene for det i kirkelig selvtilstrækkelighed, handler de unge.

Hvis disse eksperimenterende unges forsøg mislykkes, er det snarere deres forhold til kirke og kristendom, der vil tage skade, end deres forhold til en ukirkelig omverden. Hvis de lykkes – og det ser de på mange måder ud til at ville – får vi i løbet af 10–20 år, når disse forsøgsmenigheders unge skal finde sig til rette i folkekirken enten et kaos af selvtægt eller en række konventikkelmenigheder, som vi allerede kender dem fra f. ex. New York og Amsterdam.

Indtil videre er højmesse gået fri; men ingen kan vel forestille sig, at de mange grupper af unge, som står bag forsøgsgudstjenesterne, skal tilpasse sig den traditionelle højmesse, som de netop med deres forsøg reagerer mod og søger bort fra. Det er altså også den ældre etablerede kirkeligheds svigtende kommunikation med de yngre om problemerne i forbindelse med den gudstjeneste, som den ældre kirkelighed selv har gjort til det hele kristenliv, der er til debat.

Foreløbig har ungdomsoprøret omkring gudstjenesten givet sig konkrete og positive udslag i form af en forening for gudstjenestefornyelse med lokale grupper fra København til Vendssyssel. Den udgiver et velredigeret lille blad, som hedder »Orientering om gudstjenestefornyelse«, og arbejder nært sammen med Københavns Kirkefonds udvalg for forsøgsgudstjenester, der under sekretær, pastor Per Jensens ledelse udgiver en helt fremragende studiemappe. Mappens abonnementsstal på 700 vidner om interesse for sagen i næsten lige så mange sogne.

Det er naturligvis en illusion at tro, at man kan ændre gudstjenestens form uden at røre ved indholdet. Man kan ikke skille form og indhold ad, når det gælder ord, og gudstjenesten består næsten udelukkende af ord. Resten er for størstedelen symbolske handlinger; men symbolske handlinger er uadskillelige fra deres betydningsindhold. Ord og handlinger i gudstjenesten er liv, eller skulle være det; en ubrydelig énhed af indhold og form. Derfor vil man utvivlsomt i 70'erne skulle tage stilling til en række spørgsmål, som 60'ernes forsøgs-gudstjenester har rejst, og som alle gælder selve kristenlivet, som det i dag først og sidst kommer til udtryk i gudstjenesten.

Spørgsmålet om menigheden og menighedsdannelse: De unge kommer kollektivt til disse gudstjenester og ikke ud fra individuelle behov; men det, de modtager, er en enkeltmandskristendom, de skal være ene med. I praksis er det forsøgs-gudstjenesternes største mangel, at de ikke kan vise hen til en menighed.

Spørgsmålet om gudstjenestens placering i den kirkelige struktur: Er det en kom-gudstjeneste eller en gå-gudstjeneste, man skal experimentere sig frem til, og er den baseret på sognet eller ungdomsmiljøet? De fleste experimentgudstjenester har søgt deres menighed på tværs af sognestrukturen, hvilket igen har konsekvenser for tilknytning til præsten med henblik på senere kirkelige handlinger. Som ungdomsklubleder og dermed miljøpræst gennem 5 år i en stor kommunal klub kan jeg bevidne, at det her er miljøet og ikke sognetilhørsforholdet, den personale og ikke den regionale binding, der er afgørende.

Spørgsmålet om reform eller fundamental ændring af gudstjenesten: Er det relativt små ændringer af sprog og symbolske handlinger inden for den traditionelle gudstjenestes rammer, der skal tilstræbes, eller er det en så ny gudstjeneste, at den sprænger rammerne? Skal der overhovedet være en prædiken? Skal der sættes dialog eller samtale eller gruppearbejde i stedet for? Skal der overhovedet være en præst? Behøver vi man-

ge præster eller skiftende ledere af gudstjenesten? Kan kirkerummet bruges, når f. ex. en utraditionel altergang hindres af faste kirkebænke?

Det engagerede medarbejde, det legende menneskes livsstil, medindflydelses- og demokratiseringstendenser og autoritetsoprøret sætter sit præg på de unges arbejde med gudstjenesten. Kan den holde til det uden at sprænges i mange forskellige gudstjenester – svarende til mangfoldigheden i vor moderne kultur – og kan det ske, uden at folkekirken bliver til, om ikke frimenigheder, så frie menigheder? Hvilke konsekvenser får det i så fald for kirkens hierakiske pyramide af menighed, præst, provst, biskop, kirkeminister og konge?

Der er endelig også de to helt afgørende spørgsmål om kriterierne for og formålet med forsøgsgudstjenesterne. Henter man målestokkene for gudstjenestefornyelsen i traditionen eller i samtiden, og kan de forenes? Vil man meddele individuel frelse eller befordre socialt engagement? Og til sidst det vigtigste spørgsmål af alle: Hvor meget vil gudstjenestens indhold radikaliseres, hvis de unge gudstjenestedeltagere ikke standser op ved formerne, men får afgørende indflydelse på forkyndelsen? Kan kirken så fortsat modsætte sig en positiv dialog med religiøsiteten? Kan den undgå en klar stillingtagen til radikaliseringen af synspunkterne på økonomisk moral og sexualmoral? Kan den undvige en fordybelse i pacifismen i Bjergrædikenen?

Kommer den gudstjenestefremmede, ukirkelige ungdom i kirke, sådan som experimentgudstjenesterne tilstræber, vil den stille disse spørgsmål og ikke blot vente at få, men også selv give svar. Denne ungdom kræver af kirken, at den er på én gang åben og nyorienteret i forhold til verden og distanceret fra det etablerede samfund og dets institutioner – i et kritisk opgør med magtmisbrug, social uretfærdighed, materialisme og pengecult.

Ungdommens spørgsmål er mange. De rækker fra det legende menneskes seksuelle lykke til det fattige menneskes sult.

Fra verdens åbenlyse mangel på uselvisk kærlighed til dens overskud af følelser. Fra forbrugersamfundets tomhed til religiøsitetens fylde.

Det er disse og mange andre spørgsmål, som 60'ernes ungdom stiller 70'ernes kirke, og som denne artikel har forsøgt at trække frem i lyset.

